

Eskiyeni

ISSN 1306-6218 eISSN 2636-8536 **Başlangıç** 2006

Yayıncı Anadolu İlahiyat Akademisi

Makale Süreç Raporu

Makale Başlığı: Immanuel Kant Bir Faydacı Olabilir mi? Kant'ın, Deneyci Ahlâk Teorilerine Yönelik Eleştirileri

Rapor Tarihi: 19-09-2022

Süreç ve Raporlama Sistemi: DergiPark

İÇERİK

1. MAKALE ÜST VERİSİ

2. YAZARIN EKLEDİĞİ MAKALE DOSYALARININ İLK HALİ

3. DEĞERLENDİRME SÜRECİ

a. Hakem Değerlendirmeleri

b. Editör Kararı

c. Yazardan Gelen Revizyon Dosyası

4. EDİTÖR SON KARARI

1. MAKALE ÜST VERİSİ

Makale Başlığı(tr)	Immanuel Kant Bir Faydacı Olabilir mi? Kant'ın, Deneyci Ahlâk Teorilerine Yönelik Eleştirileri
Makale Başlığı(en)	Could Immanuel Kant be a Utilitarian?: Kant's Criticisms of Empiricist Moral Theories
Gönderilme Tarihi	29-10-2021
Öz (tr)	<p>Kant'ın ahlâk felsefesi ile ilgili yazılarında, temelini deneyden alan tüm ahlâk öğretilerini, ahlâkı kökünden söken ciddi bir tehlike olarak kabul ettiği görülmektedir. Kant Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi adlı eserinde amacının ahlâk ilkelerinin kaynağını kişiden kişiye, durumdan duruma değişen deneysel öğelerden kurtarıp, evrensel ve mutlak zorunluluk taşıyan ahlâk yasasının imkanını ortaya koymak olduğunu söyler. Pratik Aklın Eleştirisi isimli eserinde ise temelini deneyden alan öğretiler ile ahlâk yasasının kılı kırk yarar biçimde ayrılması gerektiğini belirtir. Bu ifadeler Kant'ın deneyci ahlâkı, dolayısıyla da faydacılığı eleştirdiğini göstermektedir. Bununla beraber her iki teori arasındaki temel farklılıklara rağmen Kant'ın ahlâk felsefesindeki bazı noktalar, özellikle başkalarına karşı ödevlerimize yapılan vurgu ve başkalarının amaçlarını kendi amaçlarımızımız gibi benimsememizin ahlâkî bir ödev olması, önde gelen faydacılar tarafından onun ahlâk felsefesinin aslında faydacı olabileceği veya faydacılıkla uzlaştırılabileceği şeklinde anlaşılmıştır. Bu iddia karşısında yaygın bir şekilde kabul edilen görüş ise Kant'ın kesinlikle bir faydacı olamayacağı ve felsefesinin faydacılıkla uzlaştırılamayacağıdır. Bu makalede Kant'ın eserlerinde yer alan deneyci ahlâka yönelik eleştirileri bir araya getirilerek değerlendirilecektir. Çalışmamızda elde ettiğimiz bilgilerden hareketle literatürde yer alan Kant'ın bir faydacı olup olamayacağı tartışmasına cevap bulmayı amaçlamaktayız.</p>

Öz (en)	<p>It is seen that the empiricist moral theories have been considered as a danger that is threatening the roots of morality by Immanuel Kant. Kant indicates that his aim in The Groundwork of the Metaphysics of Morals is to present the possibility of the existence of moral law that must be universal and in absolute necessity by saving it from the experimental base that is subjective and contingent. As for in his The Critique of Practical Reason, Kant argues for separating the empirical doctrines from the moral law meticulously. These expressions imply that Kant criticizes empirical ethics, therefore he also would criticize Utilitarianism. Even though the basic differences between the Kantian ethics and Utilitarian theory, some aspects of Kantian ethics were considered as Utilitarian in the literature. Especially, Kant's emphasis on our duties for the others and his moral ideal that advises interiorizing the aims of the others have been considered as the points that can be Utilitarianist by some modern academicians. Nevertheless, there are also some authors who reject this idea and indicate that there is not a reasonable way to consider Kant as a Utilitarian philosopher. This article, as compiling the critics of Kant to the empiricist ethical theories will attempt to find a justified position in the discussion of whether Kant can be considered as a Utilitarian or not.</p>
Anahtar Kelimeler (tr)	Felsefe Tarihi, Ahlâk Felsefesi, Immanuel Kant, Faydacılık, Kant Ahlâkı, Kant'ın Deneyci Ahlâk Eleştirileri
Anahtar Kelimeler (en)	History of Philosophy, Moral Philosophy, Ethics, Immanuel Kant, Utilitarianism, Kantian Ethics, Kant's Critiques of Empiricist Moral Theories
Makale Türü (tr)	Araştırma Makalesi
Makale Türü (en)	Research Article
Konular (en)	Social, Religion
Konular (tr)	Sosyal, Din Bilimi

Yazarlar

Fatıma GÜNER, fatimagunerr@gmail.com, MARMARA
ÜNİVERSİTESİ, İLAHİYAT FAKÜLTESİ
Hümevra ÖZTURAN, humeyrakaragozolu@gmail.com,
MARMARA ÜNİVERSİTESİ, İLAHİYAT FAKÜLTESİ

2. YAZARIN EKLEDİĞİ MAKALE DOSYALARININ İLK HALİ

TAM METİN

Başlık: Kant Bir Faydacı Olabilir mi.docx

Immanuel Kant Bir Faydacı Olabilir mi?: Kant'ın, Deneysel Ahlâk Teorilerine Yönelik Eleştirileri

Fatıma Güner

Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Felsefe ve Din Bilimleri Yüksek Lisans Öğrencisi

*Marmara University, The Institute of Social Sciences
Department of Philosophy and Religious Sciences, MA Student*
fatimagunerr@gmail.com
ORCID: 0000-0002-4427-8106

Hümeysra Özturan

Doç. Dr., Marmara Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı
Assoc. Prof., Marmara University, Faculty of Theology, Department of Philosophy and Religious Sciences
hkaragozoglu@marmara.edu.tr
ORCID: 0000-0003-4586-629X

Could Immanuel Kant be a Utilitarian?: Kant's Criticisms of Empiricist Moral Theories

Abstract

It is seen that the empiricist moral theories have been considered as a danger that is threatening the roots of morality by Immanuel Kant. Kant indicates that his aim in *The Groundwork of the Metaphysics of Morals* is to present the possibility of the existence of moral law that must be universal and in absolute necessity by saving it from the experimental base that is subjective and contingent. As for in his *The Critique of Practical Reason*, Kant argues for separating the empirical doctrines from the moral law meticulously. These expressions imply that Kant criticizes the empirical ethics, therefore he also would criticize Utilitarianism. Even though the basic differences between the Kantian ethics and Utilitarian theory, some aspects of Kantian ethics were considered as Utilitarian in the literature. Especially, Kant's emphasize to our duties for the others and his moral ideal that advices to interiorize the aims of the others have been considered as the points that can be Utilitarianist by some modern academicians. Nevertheless, there are also some authors who reject this idea and indicate that there is not a reasonable way to consider Kant as a Utilitarian philosopher. This article, as compiling the critics of Kant to the empiricist ethical theories will attempt to find a justified position in the discussion of whether Kant can be considered as a Utilitarian or not.

Keywords

History of Philosophy, Moral Philosophy, Ethics, Immanuel Kant, Utilitarianism, Kantian Ethics, Kant's critiques of Empiricist Moral Theories

Öz

Kant'ın ahlâk felsefesi ile ilgili yazılarında, temelini deneyden alan tüm ahlâk öğretilerini, ahlâkı kökünden söken ciddi bir tehlike olarak kabul ettiği görülmektedir. Kant *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi* adlı eserinde amacının ahlâk ilkelerinin kaynağını kişiden kişiye, durumdan duruma değişen deneysel öğelerden kurtarıp, evrensel ve mutlak zorunluluk taşıyan ahlâk yasasının imkanını ortaya koymak olduğunu söyler. *Pratik Aklın*

Eleştirisi isimli eserinde ise temelini deneyden alan öğretiler ile ahlâk yasasının kılı kırk yarar biçimde ayrılması gerektiğini belirtir. Bu ifadeler Kant'ın deneyci ahlâkı, dolayısıyla da faydacılığı eleştirdiğini göstermektedir. Bununla beraber her iki teori arasındaki temel farklılıklara rağmen Kant'ın ahlâk felsefesindeki bazı noktalar, özellikle başkalarına karşı ödevlerimize yapılan vurgu ve başkalarının amaçlarını kendi amaçlarımızmış gibi benimsememizin ahlâkî bir ödev olması, önde gelen faydacılar tarafından onun ahlâk felsefesinin aslında faydacı olabileceği veya faydacılıkla uzlaştırılabileceği şeklinde anlaşılmıştır. Bu iddia karşısında yaygın bir şekilde kabul edilen görüş ise Kant'ın kesinlikle bir faydacı olamayacağı ve felsefesinin faydacılıkla uzlaştırılamayacağıdır. Bu makalede Kant'ın eserlerinde yer alan deneyci ahlâka yönelik eleştirileri bir araya getirilerek değerlendirilecektir. Çalışmamızda elde ettiğimiz bilgilerden hareketle literatürde yer alan Kant'ın bir faydacı olup olamayacağı tartışmasına cevap bulmayı amaçlamaktayız.

Anahtar Kelimeler

Felsefe Tarihi, Ahlâk Felsefesi, Immanuel Kant, Faydacılık, Kant Ahlâkı, Kant'ın Deneyci Ahlâk Eleştirileri

Giriş

Aydınlanma Dönemi olarak da isimlendirilen 18. yüzyıl, hakikatin bütünüyle deneysel alana indirgenme çabalarının zirveye ulaştığı bir çağdır. Ahlâk düşüncesi de bu çabadan nasibini almış ve antikçağdan beri hazcılık, egoizm, duyguculuk gibi muhtelif şekillerde kendini gösteren deneysel ahlâk temellendirmeleri, Aydınlanma'da faydacılık (*utilitarianism*) teorisiyle sosyal bir boyut kazanarak gündeme gelmiştir. Aydınlanma'nın, dönemin tipik kabullerini taşımayan sıra dışı düşünürü olarak niteleyebileceğimiz Immanuel Kant (1804) ise, hem deneysel araştırma ile hakikatin bütününe vâkıf olunabileceği düşüncesini reddetmiş, hem de deneyci bir temel üzerine kurulan ahlâk yaklaşımlarını ciddi şekilde eleştirmiştir. Bu bakımdan Kant'ın ahlâk felsefesi, antik çağda hazcı ve egoist, modern dönemde ise duygucu ve faydacı ahlâk teorileriyle bir karşıtlık içerisinde anlatılagelmiştir. Buna karşılık ikincil literatürde, her ne kadar faydacılığın temel kaynakları Kant'ın son yıllarına doğru yazılmış ve Kant'tan sonra yaygınlık kazanmış olsa da, Kant'ın ahlâk düşüncesinin de faydacı bir teori olarak değerlendirilebileceğine ilişkin iddialar yer almaktadır. Bu makalede öncelikle Kant'ın deneyci ahlâk teorilerine yönelttiği temel eleştiriler ortaya konacak, sonrasında Kant'ın ahlâk anlayışının faydacı olarak nitelenip nitelenemeyeceğine dair ikincil literatürdeki iddialar ve karşıtları anlatılacak, son olarak ise bazı örnek meseleler üzerinden Kant'ın ahlâk yaklaşımı ve deneyci ahlâk yaklaşımları mukayese edilmek suretiyle, Kant'ın ahlâk idealinin faydacı bir yaklaşım olarak nitelenip nitelenemeyeceği sorusuna bir cevap aranacaktır.¹

1. Kant'ın Deneyci Ahlâk Teorilerine Yönelik Eleştirileri

Ahlâk felsefesi çalışmalarında genellikle Kant'ın ahlâk anlayışı ve deneyci ahlâk öğretileri birbirlerine rakip ve alternatif teoriler olarak sunulmaktadır. Bunun en önemli nedeni eylemleri ahlâkî olarak değerlendirirken Kant'ın ve deneycilerin hareket noktalarının birbirinden farklı olması ve bu farkın her iki yaklaşım tarafından ahlâkî problemlere sunulan çözüm önerilerini doğrudan veya dolaylı bir şekilde etkilemesidir. Deneyci ahlâk öğretilerine göre ahlâk ilkelerinin kaynağı deneysel öğelere dayanmaktadır. Başka bir ifadeyle deneycilere göre ahlâk öznesini harekete geçiren şey, eylemin sonunda haz elde etme beklentisidir. Kant ise ahlâk ilkelerinin kişiden kişiye, durumdan duruma değişebilen deneysel öğeler olarak belirlenmesini eleştirmekte, ahlâk felsefesinde asıl amacının evrensel ve mutlak zorunluluk taşıyan ahlâk yasasının varlığını ortaya koymak olduğunu söylemektedir. Bununla beraber Kant'ın deneyci ahlâk anlayışlarına yönelik eleştirilerini pek çok başlık altında toplamak mümkündür. Biz çalışmamızda Kant'ın deneyci ahlâk anlayışlarına yönelik eleştirilerini; ahlâk ilkelerinin kaynağı eleştirisi, en yüksek iyi eleştirisi ve insanın araçsallaştırılması eleştirisi şeklinde üç başlık altında ele alacağız. Bu başlıklar içerisinde ahlâk ilkelerinin kaynağı eleştirisi

¹Bu makale, Doç. Dr. Hümeýra Özturan danışmanlığında Fatıma Güner tarafından hazırlanan "Kant'ın Faydacı Ahlâk Eleştirileri" başlıklı yüksek lisans tezi (*Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri*, 2021.) esas alınıp gözden geçirilerek hazırlanmıştır.

merkezi bir konumdadır. Bu nedenle Kant'ın deneyci ahlâk anlayışlarına yönelik eleştirilerini incelemeye bu mesele ile başlamak uygun olacaktır.

1.1. Ahlâk İlkelerinin Kaynağı Eleştirisi

Ahlâk ilkelerinin kaynağı meselesi, ahlâk felsefesinin en temel problemlerinden biridir. Felsefe tarihi boyunca pek çok filozof ahlâk ilkelerinin nereden geldiği sorusuna yönelik farklı cevaplar ve çözüm önerileri sunmuştur. Kant ve deneycilere göre ahlâk ilkelerinin kaynağı insandır. Bu cevap her iki ahlâk anlayışının ortak noktası olmakla beraber, ikisinin en temel farkı da burada ortaya çıkmaktadır. Zira deneycilere göre insan bütünüyle bir doğa varlığıdır. Bu nedenle insanın ahlâkî yargılarını belirleyen temel etken yalnızca deneysel öğelerdir. Kant'a göre ise insan yalnızca deneysel dünyaya ait bir varlık değildir, ahlâk söz konusu olduğunda insan akıl varlığı olarak kabul edilmelidir. Kant'ın bu düşüncesinin temelinde onun ikili varlık anlayışı yer alır.² Bu anlayışa göre varlık dünyası görünüşten ibaret olmayıp bir fenomenal alan bir de numenal alandan oluşmaktadır. Kant insanı da bu anlamda değerlendirerek onu bir yanıla fenomenal, bir yanıla da numenal varlık olarak kabul etmektedir.³ İnsan fenomenal varlık olarak eğilimleri tarafından; numenal varlık olarak ise akıl tarafından yönlendirilir. Kant aslında insanın doğa tarafından etkilenen bir varlık olduğunu reddetmez fakat ahlâkın deneysel kısmının "*Pratik Antropoloji*", akılsal kısmının ise "*Ahlâk*" olarak adlandırılması gerektiğini söyler.⁴ Kant'a göre insanı fenomenal alandaki diğer canlılardan ayıran en temel şey zeminini deneyden almayan, a priori olarak saf aklın kavramlarında bulunan ahlâklılıktır.⁵ Bundan dolayı Kant'ın en temel amacı ahlâk söz konusu olduğunda, deneysel olanı bütünüyle bir kenara bırakıp, sadece akılla ne elde edilebileceğini incelemek olmuştur. Ayrıca Kant'a göre bir yasa ahlâk yasası olacaksa evrensel bir zorunluluk taşımalıdır. Ahlâk yasasının evrensel zorunluluk taşıması, dünyada ve dünyanın dışında, tüm akıl sahibi varlıklar için geçerli olması anlamına gelir.⁶ Bu noktada belirtmeliyiz ki Kant, dünya dışındaki gezegenlerin en azından bir kısmında akıl sahibi varlıkların yaşadığına inanmaktadır.⁷ Eğer ahlâk yasası, deneysel öğelere dayandırılırsa, bu durumda insan dışındaki akıl sahibi varlıkları kapsayan evrensel bir ahlâk yasasından söz etmek mümkün olmayacaktır. Kant bu şekilde evrensel olamayışı ahlâk için büyük bir tehlike olarak görmektedir.

Kant kendisinden önceki filozofların, ahlâk ilkelerinin temelini deneysel alanda aramanın doğru olup olmadığını kendilerine hiç sormamış olduklarından, ahlâk ilkelerinin a priori olarak saf akıl kavramlarında bulunabileceğini fark etmediklerini düşünmektedir.⁸ Buradan hareketle Kant'ın ahlâk felsefesinin en öne çıkan özelliği ahlâktaki tüm deneysel faktörleri ortadan kaldırarak mutlak ve evrensel bir ahlâk anlayışının imkânını ortaya koyma çabası olmuştur. *Pratik Aklın Eleştirisi*'nde Kant, deneyciliğin ahlâklılığı kökünden sökerek ortadan kaldıran ciddi bir tehlike olduğunu⁹ ve temelini deneyden alan bütün öğretiler ile ahlâk öğretisinin "kılı kırk yarar" biçimde birbirinden ayırt edilmesini gerektiğini açıkça söylemektedir.¹⁰ Zira Kant'a göre ahlâkın temelini deneysel ilkelere dayanması beraberinde pek çok problem getirmektedir.

Bu problemlerin ilki ve en önemlisi özgürlük meselesinde ortaya çıkmaktadır. Kant'a göre ahlâkî eylemler, özgür bir iradenin olmasını gerektirir. Ancak deneysel dünyadan hareketle özgür iradenin varlığını kanıtlamak mümkün değildir. Deneysel dünyada özgür iradenin var olduğu tezi ile var olmadığı antitezi aynı derecede kabul edilebilir veya reddedilebilir niteliktedir.¹¹ Teorik akıl, bu iki önermeden hangisinin doğru olduğuna bir cevap verememektedir. Kant bu durumun bir antinomi olduğunu ve teorik

²Takiyettin Mengüşoğlu, *Kant ve Scheler'de İnsan Problemi* (Ankara: Doğubatı Yayınları, 2020), 34.

³Mengüşoğlu, *Kant ve Scheler'de İnsan Problemi*, 34.

⁴Immanuel Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, çev. İoanna Kuçuradi (Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 2018), 3.

⁵Immanuel Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, çev. İoanna Kuçuradi vd. (Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 2019), 95.

⁶Kant, *AMT*, 4.

⁷Manfred Geier, *Kant'ın Dünyası*, çev. Erol Özbek (İstanbul: İletişim Yayınları, 2018), 88.

⁸Kant, *AMT*, 26.

⁹Kant, *PAE*, 79.

¹⁰Kant, *PAE*, 101.

¹¹Mengüşoğlu, *Kant ve Scheler'de İnsan Problemi*, 105.

aklın sınırları içerisinde çözülemeyeceğini düşünür. Zira özgürlük, teorik akılda doğrudan doğruya bilinebilen veya deney yoluyla kanıtlanabilen bir şey değildir. Buradan hareketle Kant özgürlüğün kanıtlanması gereken bir fenomen değil, varsayılması zorunlu olan bir ide olduğunu söylemiştir.¹² Başka bir ifadeyle Kant'a göre özgürlüğü kanıtlayamasak bile özgür olduğumuzu kabul etme zorunluluğumuz vardır. Çünkü özgürlük, ahlâk yasasının koşulu ve varlık nedeni; ahlâk yasası ise özgürlüğün bilgi nedenidir.¹³ Kant'a göre nedensellik yasalarının hâkim olduğu deneysel dünyada özgürlüğün varsayılabilmesi için insanın ikili bir varlık olarak kabul edilmesi gerekmektedir. Bu anlamda insan, fenomenal varlık olarak deneysel dünyada, nedensellik yasalarına bağlı yaşayan; numenal varlık olarak ise özgür olan bir varlıktır.¹⁴ Bu hususta deneyci öğretilerin en büyük hatası insanı bütünüyle fenomenal bir varlık olarak kabul ederek özgür iradenin imkanını ortadan kaldırmaları olmuştur. Kant özgürlüğü "istemenin ahlâk yasası dışında her şeyden bağımsız olması" olarak tanımlar¹⁵. Bu durumda özgürlüğün deneysel ilkelere dayanarak açıklanması mümkün değildir. Kant özgürlüğün deneysel zeminde açıklanabileceğini öne sürmenin bir aldatmaca olduğunu, bu iddiaya sahip tüm teorilerin yüzeysel olarak kabul edilmesi gerektiğini de söylemektedir.¹⁶ Netice itibarıyla Kant özgürlük meselesini bütün deneyicilerin ahlâk öğretilerinde takıldıkları ciddi bir engel olarak ele almaktadır.¹⁷

Kant'ın deneycilere yönelik ikinci eleştirisi, kendinde iyinin imkânı konusunda ortaya çıkmaktadır. Deneyci ahlâk öğretilerine göre iyi, deneysel dünya gözlemlenerek "mutluluk" şeklinde teorik akıl ile bilinebilen bir kavramdır. Kant ise iyinin dolaysız bir şekilde teorik akıl ile bilinen bir şey olmadığını¹⁸, iyinin bu şekilde deneysel alanda aranmasının yalnızca ahlâksızlığı temellendireceğini düşünür.¹⁹ Çünkü fenomenal alanda gözlemlenebilen eylemler iyi veya kötü olarak adlandırıldıklarında iyi ve kötü kavramları ahlâk yasasından önce gelmekte²⁰, bu da kendinde iyi olandan söz etmeyi imkânsız hale getirmektedir.²¹ Kendinde iyi olandan söz edilemediğinde ise iyinin, dolayısıyla da ahlâkın tümelleşmesi mümkün değildir. Zira deneysel dünyaya ait olan ve deneyiciler tarafından "iyi" olarak kabul edilen "mutluluk", kişiden kişiye, durumdan duruma değişebilen belirsiz bir kavramdır.²² Nitekim aynı kişi bile her zaman aynı şeylerden mutlu olmayabilir. Kant'a göre kişiden kişiye değişebilen iyi kavramından hareketle, herkes için zorunlu bir ahlâk yasasının kurulması mümkün değildir. Kant iyi kavramının ahlâk yasasından sonra gelmesi ve ahlâk yasası aracılığı ile tanımlanması gerektiğini düşünmektedir. Bu nedenle Kant iyi kavramını pratik aklın faaliyetiyle fiili kılınan bir nesne olarak açıklar. Hatta Kant'a göre ahlâk tecrübesinde pratik akıl öyle bir nesneyi fiili kılmalıdır ki o nesne akıl sahibi varlıklar olmadığında ortaya çıkmayacak olmalıdır.²³ Başka bir ifadeyle özgür ve rasyonel bir varlık olduğu için "iyi" ortaya çıkmalıdır. Eğer iyinin bilgisine dolaysız bir şekilde teorik akıl ile ulaşabiliyor olsaydık özgür ve akıl sahibi bir varlığın istemesine gerek duyulmazdı. Ancak Kant'ın ahlâk felsefesinde özgür ve akıl sahibi varlık büyük bir öneme sahiptir. Sonuç olarak Kant kendinde iyi olandan söz edebilmek, böylece ahlâk öznesi olan özgür ve rasyonel varlığın değerini korumak için iyiyi deneysel öğeler olarak belirleyen tüm öğretileri eleştirmiş ve reddetmiştir.

Kant'ın deneycilere yönelik üçüncü eleştirisi deneysel öğelere dayanan tüm buyrukların koşullu; eylemlerin ahlâka uygunluğunun ise yalnızca rastlantısal olması hususundadır. Kant bir eylemin ahlâki olabilmesi için istemenin, temeli hep aynı kalan ahlâk yasası tarafından belirlenmesi gerektiğini söylemektedir.²⁴ Kant istemeyi belirlemesi

¹²Ahmet Cevizci, *Büyük Felsefe Sözlüğü* (İstanbul: Say Yayınları, 2017), "Özgürlük Postulatu", 1481.

¹³Kant, *PAE*, 4.

¹⁴Doğan Özlem, *Etik Ahlâk Felsefesi* (İstanbul: Notos Kitap, 2019), 42.

¹⁵Kant, *PAE*, 103.

¹⁶Kant, *PAE*, 103.

¹⁷Kant, *PAE*, 8.

¹⁸Kant, *PAE*, 65.

¹⁹Sinan Kadir Çelik, "Kant Etiğinin Stoik Temelleri", *Immanuel Kant Muğla Üniversitesi Uluslararası Kant Sempozyumu Bildirileri* (Ankara: Vadi Yayınları, 2006), 371.

²⁰Kant, *PAE*, 44.

²¹Kant, *PAE*, 66.

²²Kant, *AMT*, 34.

²³Ahmet Ayhan Çitil, *Kant Okumaları Birinci Kritik* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2021), 279.

²⁴Ernst Cassier, *Kant'ın Yaşamı ve Öğretisi*, çev. Doğan Özlem (İstanbul: Notos Kitap, 2017), 315.

gereken ahlâk yasasını *imperatif* (buyruk) şeklinde ifade eder ve imperatifleri *hipotetik* ve *kategorik* şeklinde ikiye ayırır.²⁵ İstemeyi belirleyen imperatifin hipotetik olması, eylemin belirli koşullara bağlı olduğu anlamına gelir. Ahlâk yasası deneysel ilkelere dayanan hipotetik buyruk olarak ifade edildiğinde, her bir insan için değişen koşulların var olduğu gerçeği, ahlâk ilkelerinin de kişiye ve bağlama göre değişebileceğini düşündürür. Bu durumda eylemlerin yerine göre iyi veya kötü olabileceğini kabul eden bir kimsenin ahlâk yasasına uygun olan davranışları yalnızca tesadüfen meydana gelmiştir. Örneğin yalan söylediğinde insanların birbirine olan güven duygusuna zarar vereceğini düşünen bir kişinin dürüstlüğü ödevine uygundur ancak bu uygunluk rastlantısaldır. Ahlâk yasasına bir rastlantı sonucu uygun olan eylemlerde koşul ortadan kalktığına buyruk da geçerliliğini yitirir. Çünkü dürüst olmayı sadece faydasından dolayı tercih eden bir kişi, dürüstlüğü sonunda zarar göreceği zaman yalan söylemeyi tercih edebilir. Kant akıl sahibi varlıklar için rastlantısal koşullar altında geçerli olan bir buyruğun genel ve zorunlu bir şekilde uyulması gereken bir yasa olamayacağını düşünür.²⁶ Kant'a göre ise ahlâk, akıl sahibi bütün varlıklar için rastlantısal koşullar altında ve istisnalarla değil tamamen zorunlu olarak geçerli olan bir yasaya dayanmalıdır.²⁷ Koşullu buyruklar sonucu meydana gelen eylemler; ahlâk yasasına uygunluğu rastlantısal olan ve tümellemeyen eylemler oldukları için ahlâki olarak değerlendirilemezler. Bu nedenle Kant, ahlâkça iyi olanın ahlâk yasasına uygun olan değil ahlâk yasası uğruna yapılmış olan eylemler olduğunu söyler.²⁸ Sadece bu şekilde ahlâk yasası tüm akıl sahibi varlıklar için zorunlu bir yasa olarak kabul edilebilir. Bu noktada Kant'ın "akıl sahibi bütün varlıklar" ifadesi önemlidir zira ahlâkın temelini deneysel ilkelere dayandırılması durumunda karşılaşılan bir diğer problem insanın, "insan" olduğu için ahlâki yükümlü olarak kabul edilmesidir. Daha önce de belirttiğimiz gibi Kant, evrende insandan başka akıl sahibi varlıklar olduğunu düşünmektedir. Dolayısıyla ahlâk sadece insan için değil, tüm akıl sahibi varlıklar için kullanılan bir kavramdır.²⁹ Bu nedenle Kant'ın *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi* eseri: "Dünyada, dünyanın dışında bile iyi bir istemeden (gutter Wille) başka kayıtsız şartsız iyi sayılabilecek hiçbir şey düşünülemez" cümlesi ile başlamaktadır.³⁰

Kant'ın deneyci ahlâk teorilerine yönelttiği en açık eleştirilerden biri de onların deneysel ögeler olan haz ve acıyı ahlâk ilkelerinin kaynağı olarak kabul ederken hazlar arasında bir ayrıma giderek duyusal hazları aşağı, anlama yetisine bağlı olan hazları da yüksek hazlar olarak konumlandırımları olmuştur.³¹ Kant'a göre her ne sebeple olursa olsun hazlar arasında bu şekilde bir ayrıma gitmek dürüst bir davranış değildir. Zira ona göre eğer davranışlarımızı belirleyen etken haz ise bunun duyusal veya anlama yetisinde olması arasında hiçbir fark bulunmamaktadır.³² Örneğin paraya ihtiyacı olan biri için paranın dağdan veya kumdan elde edilmesi arasında bir fark olmaması gibi yaşamdan zevk almak isteyen biri için hazların akıldan veya duyulardan kaynaklanması önemli değildir.³³ Çünkü hazzın kendisi duyusaldır. Dolayısıyla akıldan kaynaklandığı düşünülse bile aslında duyusal alana ait olan haz kavramının yüksek veya aşağı olarak konumlandırılması ve bu ayrım neticesinde aslında akıldan kaynaklanan hazların değerli kabul edilmesi Kant'a göre anlamsızdır.

Ahlâk ilkelerinin kaynağını deneysel ögeler olarak kabul eden deneycilere göre bu düşüncenin kaynağı akıldır. Dolayısıyla akla uygun yaşam doğaya uygun yaşamaktan geçmektedir. Kant ise "insan, her şeye rağmen, aklın kendi başına söylediği her şeye kayıtsız kalacak ve akılı yalnızca duyu sahibi bir varlık olarak gereksinmelerini gidermek için bir araç olarak kullanacak kadar, tamamen hayvan değildir"³⁴ sözleriyle deneyci öğretilerin akla uygun yaşamı doğaya uygun yaşamakla bir tutmalarını çok ağır bir biçimde eleştirir. Kant'a göre ahlâklılık olmak yani akla uygun yaşamak; doğaya uygun yaşamak demek değildir. Çünkü doğaya uygun yaşamak için özellikle akıl sahibi bir

²⁵Takiyettin Mengüşoğlu, *Felsefeye Giriş* (Ankara: Doğubatı Yayınları, 2017), 321.

²⁶Kant, *AMT*, 24.

²⁷Kant, *AMT*, 24.

²⁸Kant, *AMT*, 5.

²⁹Kant, *AMT*, 24.

³⁰Kant, *AMT*, 8.

³¹Kant, *PAE*, 25.

³²Kant, *PAE*, 25.

³³Kant, *PAE*, 26.

³⁴Kant, *PAE*, 69.

varlığın istemesine gerek yoktur. Kant insanın zaten zorunlu olarak yöneldiği eğilimleri, akli ile nihai amaç olarak görüp, bu eğilimlerin doyurulmasını ahlâkî ilkeler olarak konumlandırılanları eleştirilmektedir. Nitekim Kant akla uygun olan ahlâklılık buyruğunun “ancak, aynı zamanda genel bir yasa olmasını isteyebileceğin bir maksime göre eylemde bulun”³⁵ ilkesi olduğunu söyler. Bu şu anlama gelir: “maksimim duyular dünyasına, bu dünyanın işleyişini bozmadan, duyular üstü doğa biçimini vermelidir.”³⁶ Yani numenal alana ait olan ahlâk yasası, fenomenal alana uygulanabilir olmalıdır. Eğilimlerimiz, mutluluk arzumuz ve hazlarımızı yasa olmaya uygun bir belirleme nedeni olarak kabul ettiğimizde, herkesin kendine özgü hazları olduğu ve üzerinde uzlaşılan ortak bir isteme nesnesi olamayacağı için maksimizimiz kendi kendini yok edecektir.³⁷ İnsanın eylemlerini gerçekleştirirken kendine sorması gereken soru “Benim maksimim bir doğa yasası olsaydı, onu kabul eder miydim?” sorusudur.

1.2. En Yüksek İyi Eleştirisi

Ahlâk felsefesi tarihinde Antik Çağ’dan modern döneme kadar en temel problemlerden bir diğeri en yüksek iyi olmuş ve çözüm denemelerinde mutçu bir çizgi izlenmiştir. Bu anlamda ahlâk öznesinin nihai amacı da eylemlerinin sonunda mutluluğa ulaşmak olarak kabul edilmiştir. Başka bir ifadeyle ahlâk öznesi, ahlâka uygun olan eylemleri, en yüksek iyiye ulaşmak için yerine getirmekte; en yüksek iyiye ulaştıran eylemler de ahlâkî olarak kabul edilmektedir. Kant ise ahlâk öznesinin eylemlerinin sonucunda bir çıkar elde etme beklentisini ve bu beklentinin mutluluk olarak belirlenmesini eleştirmektedir. Zira Kant’ın ahlâk felsefesine göre bir sonuca ulaşmak değil, eyleme başlatan neden önemlidir. Kant’ın kendi cümleleriyle “bir eylem ahlâksal değerini, onunla ulaşılabilecek amaçta bulmaz, onu yapmaya karar verdiren maksimde bulur”.³⁸ Kısaca Kant’a göre gerçekten iyi olan tek şey “iyi isteme”dir.³⁹ Bu durumda faili harekete geçiren isteme dışında hiçbir şeyin iyi olarak nitelendirilmesi de mümkün değildir.

Bununla beraber Kant’a göre “eylemlerin sonunda mutluluğun sağlanması” hiç akıllıca bir buyruk değildir.⁴⁰ Zira insan da dahil olmak üzere bütün varlıklar doğaları gereği kaçınılmaz bir şekilde mutluluğu elde etmek isterler. Burada doğadaki nedensellikten bağımsız, özgür bir varlığın istemesine gerek yoktur. Kant’a göre zaten doğal nedenselliğin bir parçası olarak zorunlu bir şekilde istenilen bir şey görev kavramına ait olamayacağı için böyle bir buyruğa aslında gerek duyulmaz. Kant’ın ifadesiyle bu isteme ahlâkî olarak kayıtsız bir istemedir.⁴¹ Dolayısıyla insanın mutluluğa amaç olarak erişip erişememesinin ahlâk varlığı olmasıyla bir ilgisi yoktur.⁴² Eğer bir eylem ahlâkî olarak değerlendirilecekse, mutluluğu değil, yalnızca akla dayanan ahlâk yasasını temele almak zorundadır.⁴³ Ayrıca Kant’a göre ahlâkî ödevler sevgiden dolayı isteyerek ve severek değil, ödevde duyulan saygıdan dolayı yerine getirilmektedir. Saygı duygusunun ise haz veya mutlulukla bir ilgisi yoktur. Eğilimlere karşı koymayı buyuran ahlâk yasasına duyulan saygı, kişideki “kendini beğenmişliği” yerle bir ederek ödev düşüncesini en yüksek yaşam ilkesi haline getirmeye zorlar.⁴⁴ Bu da insana acı vereceğinden ahlâk yasası Kant’a göre haz içermez, acı içerir.⁴⁵ Netice itibarıyla ahlâk yasası insana “mutluluğa ulaşmayı” amaç olarak sunmadığı gibi eğilimlerini bastırmasını buyurarak insana daha çok acı vermektedir. Bununla beraber Kant’ın mutluluk karşısındaki bu tutumundan “ahlâklı olmak istiyorsam mutsuz olmalıyım” sonucu çıkarılmamalıdır. Kant failin harekete geçerken mutluluk hesabı yapmasını ahlâkî bulmamasına rağmen kişinin kendi

³⁵Kant, *AMT*, 38.

³⁶Kant, *PAE*, 49.

³⁷Kant, *PAE*, 32.

³⁸Kant, *AMT*, 15.

³⁹Kant, *AMT*, 8.

⁴⁰Kant, *PAE*, 43.

⁴¹Immanuel Kant, *Saf Aklın Sınırları Dahilinde Din*, çev. Suat Başar Çağlan (Konya: Literatürk Academia, 2017), 36.

⁴²Heinz Heimsoeth, *Kant’ın Felsefesi*, çev. Takiyettin Mengüşoğlu (Ankara: Doğubatı Yayınları, 2019), 118.

⁴³Lokman Çilingir, *Pratik Aklın Doğal Diyalektiği* (Ankara: Elis Yayınları, 2005), 124.

⁴⁴Kant, *PAE*, 94.

⁴⁵Kant, *PAE*, 81.

mutluluğunu sağlamasının dolaylı olarak bir ödev olduğunu düşünür. Çünkü mutluluk kavramı, ödevi yerine getirmeyi sağlayacak olan beceri, sağlık, zenginlik gibi araçları taşımaktadır ve bu araçların eksikliği kişinin ödevine aykırı davranmasına yol açabilir.⁴⁶ Ancak Kant'a göre bu araçlar ne kadar iyi ve istemeye değer olsalar da "istememin kendisi" iyi olmadığında son derece kötü ve zararlı olabilirler.⁴⁷ Bu da ahlâkî anlamda iyi veya kötü olarak adlandırılacak olan yalnızca isteme olduğu anlamına gelir. Neticede Kant'a göre mutluluğun kendinde bir değeri yoktur. Kant ahlâk felsefesinde insanın mutlu yaşaması değil mutluluğa layık olması gerektiğini söylemektedir. Mutlu olmaya layık olmanın tek koşulu ise istememin iyi olmasıdır. O halde Kant'ın felsefesinde mutluluk eğilimden dolayı değil ödevden dolayı sağlandığında hak edilen bir durum olarak ahlâkî bir değer taşır.

Kant mutluluğu fiziki ve ahlâkî olarak ikiye ayırır. Ahlâkî mutluluk, eğilimlerden bağımsız yani insanın kendinden memnun olmasıdır.⁴⁸ Kant'a göre insan ancak dışsal bir şeyle belirlenmeyen istemesi sayesinde yaşadığı bedensel acı durumunda bile kendinden memnun, yani gerçek anlamda mutlu olabilir.⁴⁹ O halde deneysel belirlemelerden bağımsız, ahlâk yasasına göre olan eylemler kişinin kendinden memnun olmasını sağlar ve bu da fiziksel mutluluğu mümkün kılar. Bu durumda en yüksek iyi (supremun/üstün) ahlâklılıktır. Mutluluk ise ödevden dolayı sağlandığında en yüksek iyinin ikinci ögesini oluşturur ve ahlâkî anlamda yetkinliği sağlar.⁵⁰ Başka bir ifadeyle Kant'a göre ahlak öznesi için en yüksek iyi hem tüm erdemleri hem de mutluluğu aynı zamanda elde etmektir. Bununla beraber Kant erdem ile mutluluk arasındaki bu ilişkinin sentetik olduğunu, diğer bir deyişle zorunlu olmadığını belirtmektedir.⁵¹

Kant'a göre deneyicilerin en yüksek iyi meselesindeki en büyük hatası erdem ve mutluluk arasındaki ilişkinin analitik olduğunu ve ahlâkî eylemin zorunlu olarak mutluluk getireceğini düşünmeleridir. Bu hususta Kant, erdem ve mutluluğun birbirinden ayrı iki kavram olduğunu söylemekte, ahlâkî eylemlerin zorunlu olarak mutluluk getirmeyeceğini belirtmektedir.⁵² Zira erdem kendinde şey olarak numenal (düşünülr) alanda ortaya çıkarken, mutluluk, fenomenal (deneysel) alanda ortaya çıkmaktadır. Kant'a göre kendinde şeylerin fenomenal alana uyarlanması yani erdem ve mutluluğun bir arada düşünülebilmesi ve gerçeklik kazanabilmesi için pratik akılda sentezlenmesi gerekmektedir. Ancak erdem ve mutluluk arasındaki sentetik bağ aprioridir. Dolayısıyla pratik bakımdan zorunludur ve deneyden çıkarılması mümkün değildir.⁵³ Kant erdem ve mutluluk arasındaki sentetik apriori bağın imkânı ve güvencesi olarak yüce bir yaratıcıyı kabul etmektedir.⁵⁴ Başka bir ifadeyle Kant'a göre erdem ve mutluluğun bir arada olabildiğini sağlayan güç Tanrı inancıdır.

Sonuç olarak Kant deneyicileri en yüksek iyi meselesinde üç hususta eleştirmektedir. İlk olarak en yüksek iyi ulaşılması gereken bir hedef değildir. İkinci olarak en yüksek iyi, belirsiz ve değişken olmaları nedeniyle, deneysel ögeler olarak belirlenmemelidir. Son olarak ahlâkî eylem ve mutluluk arasında analitik (zorunlu) bir ilişki yoktur, bu ilişki sentetik apriori bir ilişkidir. Kant'ın ahlâk felsefesinde önemli olan ahlak öznesinin mutlu olması değil, ahlâk yasasına uygun eylemlerde bulunarak mutlu olmayı hak etmesidir.

1.3. İnsanın Araçsallaştırılması Eleştirisi

Antik Çağ'da hazcılık, egoizm, duyguculuk gibi çeşitli şekillerde kendini gösteren deneyci ahlâk öğretileri Yeni Çağ'da faydacılık teorisiyle sosyal bir boyut kazanmıştır. Faydacılığın en temel ilkesi "en yüksek sayıda insanın en büyük mutluluğunu sağlamak" ödevidir. Bu ödevine göre toplumdaki insanların çoğunun faydası ve mutluluğu için bazı insanlar feda edilebilir. Ayrıca bir kişi başkasının faydası için hizmet vermek isterse zaman

⁴⁶Kant, PAE, 102.

⁴⁷Kant, AMT, 8.

⁴⁸Kant, PAE, 128.

⁴⁹Çetin Türkyılmaz, "Kant ve Eskiler: "Kendinden Memnun Olma" Kavramı Çerçevesinde Kant'ın Stoa'cı Tavrı Üzerine", *Pasajlar*, 2/6 (Eylül 2020), 89.

⁵⁰Kant, PAE, 129.

⁵¹Kant, PAE, 123.

⁵²Kant, PAE, 121.

⁵³Kant, PAE, 123.

⁵⁴Çilingir, *Pratik Aklın Doğal Diyalektiği*, 145

zaman kendi faydasını sınırlandırmak durumunda kalabilir. Bu ise kişilerin kendi bireysel haklarını kaybetmesiyle sonuçlanabilecek büyük bir fedakarlığı gerektirebilir. Bu durumda faydacılık birilerinin dezavantajlı durumunu başkalarının avantajı olarak ahlâkî kabul eder.⁵⁵ Örneğin bir cerrahın ikisinin böbreğe, ikisinin akciğerlere, sonuncusunun da bir kalp nakline ihtiyacı olan beş hastası olduğunu düşünelim. Bu beş hastaya sahip olan cerrahın, bir ailesi ve insanlığa sunacak hiçbir yeteneği olmayan birinin yanına geldiğini varsayalım. Cerrah bir faydacı olsaydı, bu kişiyi öldürüp beş hastasının hayatını kurtarmasının ahlâkî olacağını düşünebilirdi.⁵⁶ Sonuçta bu toplam mutluluk miktarını artıran bir eylem olurdu.

Kant'a göre ise herhangi bir kişinin başka insanların daha mutlu bir hayat yaşaması için feda edilmesi, insanı bir araç konumuna getirmektedir. Ancak ahlâk yasası insanın ne kendisi ne de bir başkası için araç konumuna getirilmemesini uygun bulur.⁵⁷ Kant'a göre çoğunluğun iyiliği için bir kişiyi feda etmenin normal olduğunu düşündürmesi bile faydanın ahlâk ilkelerinin temelinde konulmaması için yeterli bir sebeptir.⁵⁸ Kant'ın ahlâk felsefesinde insanı bu kadar değerli görmesi insanın ahlâk öznesi olması nedeniyledir. Başka bir ifadeyle doğal varlık yanı sıra değersiz olan insana ahlâk varlığı yanı sıra çok büyük bir kutsallık kazandırmıştır.⁵⁹ Bununla beraber her bir insan kendi kişiliğinde bütün insanlığın taşıyıcısıdır.⁶⁰ Bu nedenle bir insanın feda edilmesi hem kendi kişiliğindeki ahlâklılığın hem de bütün insanlığın feda edilmesi anlamına gelir. Kısaca insanlığa araç olarak değil aynı zamanda amaç olacak biçimde eylemde bulunulması gerektiğini söyleyen buyruk, faydacıların "en büyük sayıda insanın en büyük mutluluğu" ilkesine yönelik bir eleştiri olarak kabul edilebilir.

Bununla beraber Kant'ın ahlâk felsefesinde yer alan başkalarının amaçlarını kendi amaçlarımız gibi benimsememiz gerektiği buyruğu ve ödev olarak başkalarının mutluluğunu sağlama ereği⁶¹, onun teorisinin faydacılık ile uzlaşabilir olduğunun düşünülmesine yol açmıştır.⁶² Bazı faydacılar bu ödevlerin "başkalarının çıkarlarına kendi çıkarlarına verdiği önemi ver", "her biri bir sayılır ve hiçbiri birden fazla sayılmaz" ilkeleriyle uyumlu olduğunu iddia etmişlerdir.⁶³ Ancak faydacılar insanların bütün amaçlarının önemli olması gerektiğini düşünürken Kant'a göre eğer başkalarının amaçlarını kendi amaçlarımız olarak belirlerken yapmamız gerekenler ahlâk yasası ile ters düşüyorsa, bu durumda gerçek bir yükümlülükten söz edilmesi mümkün değildir. Ayrıca Kant başkalarının amaçlarını kendi amaçlarımızımız gibi belirlememiz gerektiği ilkesinin hiçbir şekilde deneye dayanamayacağını, hiçbir deneysel ilkenin akıl sahibi varlıklar ile ilgili bir şeyleri belirlemeye yetmeyeceğini söylemektedir.⁶⁴ Bu nedenle sadece insanı amaç olarak görme ilkesine dayanarak Kant'ın ahlâk anlayışının faydacılık ile uzlaştırılabileceğini söylemek bize göre mümkün değildir. Bununla beraber Kant'ın ahlâk felsefesinin faydacı ahlâk ile uzlaştırılabileceğini öne sürenler, bu iddialarını farklı argümanlarla da temellendirmektedirler. Bu argümanları ve argümanlara verilen yanıtları incelemek konunun anlaşılır hale gelmesi açısından faydalı olacaktır.

2. Kant'ın Ahlâk Anlayışı Faydacı Olabilir mi?

2.1 Kant'ın Ahlâk Anlayışını Faydacı Olarak Niteleyenler

Ahlâk felsefesi çalışmalarında, Kant ve faydacıların ahlâk anlayışlarının birbirine zıt veya alternatif teoriler olduğu, büyük bir çoğunluk tarafından neredeyse aksi mümkün olmayacak bir şekilde kabul edilen bir iddiadır. Bununla beraber her iki teori arasındaki temel farklara rağmen Kant'ın ahlâk felsefesindeki bazı noktalar önde gelen faydacılar

⁵⁵Otfried Höffe, *Etik Bir Giriş*, çev. Sergül Vural Kara (İstanbul: Runik Kitap, 2020), 67.

⁵⁶Richard Hudelson, *Modern Political Philosophy* (New York: M.E. Sharpe, 1999), 76.

⁵⁷Kant, *AMT*, 46.

⁵⁸Hudelson, *Modern Political Philosophy*, 76.

⁵⁹Kant, *PAE*, 143.

⁶⁰Mengüşoğlu, *Kant ve Scheler'de İnsan Problemi*, 57.

⁶¹Immanuel Kant, *Ethical philosophy : the complete texts of Grounding for the metaphysics of morals and Metaphysical principles of virtue (part II of The metaphysics of morals)*, çev. James W. Ellington (Indianapolis: Hackett Pub. Co., 1983), 43.

⁶²Jens Timmermann, "Why Kant Could not Have Been a Utilitarian", *Utilitas*, 17/3, 2005, 244.

⁶³Peter Singer, *Pratik Etik*, çev. Nedim Çatlı (İstanbul: İthaki Yayınları, 2021), 33.

⁶⁴Kant, *AMT*, 48.

tarafından onun ahlâk felsefesinin aslında faydacı olabileceği veya faydacılıkla uzlaştırılabileceği şeklinde anlaşılmıştır. Bu iddianın temelinde Kant'ın felsefesinin tek başına ahlâkî problemlere gerçekçi çözümler üretmek konusunda yetersiz kaldığı düşüncesi yer almaktadır. Bu düşüncelerden hareketle, onun ahlâk felsefesinin aslında faydacı olabileceği veya faydacılıkla uzlaştırılabileceği görüşüne sahip olan başlıca isimler; John Stuart Mill (1806-1873), David Cummiskey⁶⁵ ve Richard Mervyn Hare (1919-2002)⁶⁶'dir.

Mill *Faydacılık* isimli eserinde apriori ahlâk anlayışlarını değerlendirirken çok kısa bir şekilde Kant'a da yer verir ve onun ahlâk anlayışının aslında faydacı olarak yorumlanması gerektiğini iddia eder.⁶⁷ Zira Mill'e göre Kant'ın felsefesinde ahlâkî eylemler ve mutluluk arasındaki ilişkiye yer verilmiş ancak mutluluk tutarlı bir şekilde konumlandırılmamıştır. Bu nedenle Kantçı ahlâk ilkeleri, ahlâkî problemler karşısında yetersiz kalmaktadır. Ayrıca en temel Kantçı ahlâk ilkeleri, failin ahlâk yasasına aykırı davranmasının neden kötü olduğunu gösterme konusunda başarısızdır.⁶⁸ Bu yetersizlikler nedeniyle Mill, Kant'ın ahlâk anlayışının aslında faydacı bir temele ihtiyacı olduğunu iddia etmektedir. Mill'e göre Kant'ın ahlâk felsefesinin faydacı bir temelden hareketle okunabilmesi için Kant'ın "öyle davran ki davranışının kuralı, tüm rasyonel varlıklar tarafından bir yasa olarak kabul edilebilsin." ilkesi; "davranışlarımızı tüm rasyonel varlıkların kendi ortaklaşa çıkarlarının yararına benimseyebilecekleri bir kural aracılığıyla şekillendirmeliyiz" şeklinde yorumlanmalıdır.⁶⁹

Benzer şekilde Cummiskey de *Kantian Consequentialism* kitabında Kantçı sonuççuluk kavramını ortaya atarak Kant'ın ahlâk felsefesinin sonuççu bir bakışla yeniden okunması gerektiğini iddia etmekte ve Kant'ın ahlâk felsefesinin sonuççu olarak yorumlanabileceğini göstermeye çalışmaktadır.⁷⁰ Cummiskey, Kant'ın bir sonuççu veya faydacı olmadığını ve olamayacağını kabul eder. Fakat ona göre Kant'ın felsefesi, özellikle insanlık formülasyonundan kaynaklanan, başkalarına araç değil amaç olarak davranmamızı buyuran ahlâk ilkeleri aslında sonuççudur.⁷¹ Zira sonuççu olmayan Kantçı ahlâk anlayışında akıl sahibi varlığın neden başkalarının amaçlarını kendi amaçları olarak benimsemesi gerektiği açıkça ortaya koyulmamıştır. Bu nedenle sonuççu olmayan Kantçı yorumlar kapalı ve karmaşıktır. Kantçı sonuççulukta ise önemli olan tüm rasyonel varlıkların amaçlarının gerçekleşmesine yardımcı olarak başkalarının memnuniyetini en üst düzeye çıkarmaktır. Cummiskey'e göre eğer bu ödev mutluluk ve memnuniyet zemininde okunmazsa, insanlık formülasyonundan kaynaklanan ödevler anlamsız hale gelecektir.⁷²

Hare de aynı şekilde Kant'ın *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi* eserinde başka insanlara karşı ödevlerin yer almasından hareketle Kant'ın ahlâk felsefesi ile faydacılığın birbirine zıt iki yaklaşım olarak kabul edilemeyeceğini iddia etmiştir. Ona göre Kant, sadece Hume'da gördüğü "aklı ikinci planda bırakan" faydacılığa karşı çıkmıştır.⁷³ Zira Hume'a göre doğru ve yanlış arasındaki ayrımı yapan akıl değildir. Örneğin bir kişinin dünyayı yok etmeyi, parmağını kaşımaya tercih etmesi aslında akla aykırı değildir.⁷⁴ Kant'a göre ise iyinin ve kötünün kaynağı saf akılda bulunmaktadır. Faydacılar da iyiyi ve kötüyü belirleyen akıl olduğunu kabul etmektedir. Hare bunun bir ortak nokta olduğunu düşünerek Kant'ın aslında bir faydacı olabileceğini veya felsefesinin faydacılıkla uzlaştırılabileceğini iddia etmiştir.⁷⁵ Bununla beraber Hare'e göre Kant ve faydacılar arasındaki tek ortak nokta iyi ve kötünün akıl tarafından belirlendiğini kabul etmeleri

⁶⁵David Cummiskey hâlihazırda Bates Üniversitesi'nde felsefe profesörüdür, doğum tarihi herhangi bir kaynaktan yer almamaktadır.

⁶⁶Richard Mervyn Hare Oxford Üniversitesi'nde ahlâk felsefesi profesörü olarak çalışmıştır.

⁶⁷John Stuart Mill, *Faydacılık*, çev. Gökhan Murteza (İstanbul: Pinhan Yayınları, 2019), 24.

⁶⁸Mill, *Faydacılık*, 25.

⁶⁹Mill, *Faydacılık*, 85.

⁷⁰David Cummiskey, "Kantian Consequentialism", *Ethics*, 100/3 (Nisan 1990), 588.

⁷¹Richard Dean, "Cummiskey's Kantian Consequentialism", *Utilitas*, 12/1 (Mart 2000), 26.

⁷²Dean, "Cummiskey's Kantian Consequentialism", 28.

⁷³R.M. Hare, "Ahlâk Felsefesi R.M. Hare ile Söyleşi" (Görüşmeci: Bryan Magee), *Yeni Düşün Adamları*, çev. Rona Aybay (Ankara: Birey ve Toplum Yayınları, 1985), 187.

⁷⁴Anthony Kenny, *Modern Felsefenin Yükselişi*, çev. Volkan Uzundağ (İstanbul: Küre Yayınları, 2017), 3/272.

⁷⁵R. M. Hare, "Could Kant Have been A Utilitarian?", *Utilitas*, 5/1 (Mayıs 1993), 1.

değildir; Kant'ın felsefesinde yer alan başka insanlara karşı ödevler, Kant ve faydacılığın uzlaştırılabileceği en önemli noktadır. Hare'e göre Kant "her defasında insanlığa, kendi kişinde olduğu kadar başka herkesin kişisinde de sırf araç olarak değil, aynı zamanda amaç olarak davranacak biçimlerde bulun" buyruğu ve "başkalarının amaçlarını kendi amaçlarım yapmalıyım" ilkeleri ile çoğunluğun mutluluğunu ve çıkarlarını hedeflemektedir.⁷⁶ Bununla beraber Hare, Kant'ın eserlerinde yer alan bazı ifadelerinden hareketle onu faydacılık karşıtı bir filozof olarak konumlandırmanın da yanlış olduğunu düşünür. Çünkü ona göre Kant'ın teorisinde yer alan faydacılıkla çeliştiği düşünülebilecek ifadeler, onun "pietist" bir şekilde yetiştirilmesine bağlı bir durumdur.⁷⁷ Nitekim Kant'ın "mutlu olmaya layık olmaya çalış" buyruğu, pietist ailelerin benimsediği bir buyruk olarak bilinir.⁷⁸ Hare Kant'ın ahlâk felsefesinde yetiştirdiği kültürün etkisinde kaldığından neredeyse emindir. Ona göre Kant'ın intiharı reddetmesi ve şartlar ne olursa olsun yalan söylemeye karşı çıkmasının nedeni kesinlikle içinde yetiştirdiği ortamın etkisinde kalmasıdır. Her ne kadar Kant, intiharın meşru olamama nedenini saf akıldan kaynaklanan ahlâk yasasından hareketle açıklamaya çalışsa da Hare'a göre bu ödevin arka planında Kant'ın Tanrı inancı yatmaktadır. Nitekim Kant da intihar karşıtı argümanlarında Tanrıya yer vermektedir. Hare'a göre Kant'ın ahlâk ilkesinde Tanrı yerine insanı koyuyor olması otonom bir ilkeye dönüştürmemektedir. Buna göre Kant kendi felsefesinde sıklıkla vurguladığı otonom olma ilkesinden sapmıştır.⁷⁹ Yapılması gereken ise onun felsefesini bu etkiden kurtarmak ve faydacı olacak şekilde yorumlamaktır. Zira Hare'e göre bu haliyle Kant'ın felsefesi kendi içinde çelişkilerle doludur.

Sonuç olarak Kant'ın ahlâk anlayışını faydacı olarak niteleyenler bu iddialarını Kant'ın ahlâk felsefesinde yer alan başkalarına karşı ödevler ve insanın araç değil amaç olması ilkesine dayanarak temellendirmeye çalışmışlardır. Kant'ın felsefesinde yer alan faydacılık karşıtı ifadeler ise onun Pietist bir çevrede yetişmesiyle açıklanmıştır. Kant'ın bir faydacı olduğunu iddia edenlere göre Kant'ın ahlâk anlayışı mevcut haliyle gerçeklikten kopuk ve ahlâki problemler karşısında yetersiz kaldığı için faydacı bir bakışla yeniden yorumlanması veya faydacılıkla uzlaştırılması gerekmektedir.

2.2. Kant'ın Ahlâk Anlayışı Faydacı Olarak Nitelenemez Diyenler

Ahlâk felsefesi çalışmalarında Kant'ın bir faydacı olamayacağı veya felsefesinin faydacılıkla hiçbir şekilde uzlaştırılamayacağı iddiası yaygın olarak kabul edilen görüştür. Bu iddiaya yönelik öne çıkan çalışmalar Toshio Terada(1962-)⁸⁰, Tore Nordenstam(1934-)⁸¹, Jens Timmermann(1970-)⁸², Onora O'Neill(1941-)⁸³ ve Christine Korsgaard(1952-)⁸⁴a ait çalışmalardır.

Terada 1998 yılında yayımlanan bir makalesinde, Hare'in iddialarına Kant'ın kesinlikle bir faydacı olamayacağı cevabını vermiştir. Bu makalede en çok "insanın amaç olması" ve "kendinde iyi" olma meseleleri üzerinde durulmuştur. Zira Terada'ya göre bu iki mesele, Kant'ın bir faydacı olup olamayacağı probleminin kilit noktalarıdır. Kant'ın bir faydacı olduğunu öne sürenler "kişinin başkalarının amaçlarını kendi amaçları olarak görmesi" gerektiği buyruğunu referans olarak alırlar. Ancak Terada'ya göre bu iddiaya sahip olanların atladığı önemli bir husus bulunmaktadır. Bu husus Kant'ın felsefesinde mutluluğun kendinde iyi olarak kabul edilmemesidir. Ayrıca insanın amaç olması ilkesinden hareketle Kant'ın ahlâk felsefesinden faydacılığa ulaşılabileceğini düşünmek de Terada'ya göre doğru değildir.⁸⁵ Terada'ya göre Kant'ın ahlâk felsefesinin en temel ilkesi

⁷⁶Hare, "Could Kant Have been A Utilitarian?", 4.

⁷⁷Hare, "Could Kant Have been A Utilitarian?", 11.

⁷⁸Alasdair MacIntyre, *Ethik'in Kısa Tarihi Homerik Çağdan Yirminci Yüzyıla*, çev. Hakkı Hünler ve Solmaz Zelyüt Hünler (İstanbul: Paradigma Yayınları, 2001), 70.

⁷⁹Hare, "Could Kant Have been A Utilitarian?", 15.

⁸⁰Toshio Terada, Sophia Üniversitesi Beşeri Bilimler Fakültesi'nde etik alanında çalışmalar yapan felsefe profesörüdür.

⁸¹Tore Nordenstam, Bergen Üniversitesi'nden emekli felsefe profesörüdür.

⁸²Jens Timmermann, St. Andrews Üniversitesi'nde ahlâk felsefesi profesörüdür.

⁸³Onora O'Neill, siyaset ve ahlâk felsefesi alanında çalışmalar yapan felsefe profesörüdür.

⁸⁴Christine Korsgaard, Harvard Üniversitesi'nde felsefe profesörüdür. Ahlâk felsefesi ve tarihi, insanlar ve hayvanlar arasındaki etik ilişkiler üzerine çalışmalar yapmaktadır.

⁸⁵Toshio Terada, "Why Couldn't Kant Be A Utilitarian?", *The Paideia Archive: Twentieth World Congress of Philosophy*, 44 (1998), 247.

olan başkalarını amaç olarak görme ödevi, herkesin seçme ve eyleme özgürlüğüne saygı duymak şeklinde anlaşılmalıdır.⁸⁶ Bunun da en yüksek mutluluğu sağlamakla bir ilgisi yoktur.⁸⁷

Nordenstam'a göre de Kant'ın bir faydacı olduğunu iddia edenler, Kant'ın felsefesindeki bazı temel noktaları görmezden gelmektedirler.⁸⁸ Kant'ın ahlâk felsefesinin temelinde akıl sahibi varlık yer almaktadır ve akıl sahibi varlığın ahlâkî eylemlerinin fenomenal alana ait olan tercihler ile bir ilgisi yoktur.⁸⁹ Faydacılık ise deneysel dünyaya ait olan mutluluğu ahlâk alanına dahil etmesiyle Kant'ın düşüncesinden tamamen ayrılmaktadır. Zira Kant mutlulukla ilgili şeyleri ahlâk bilimine dahil etmez.⁹⁰ Bununla beraber Nordenstam, Kant da dahil olmak üzere bütün insanların pratik sorunlar karşısında tüm olası sonuçların araştırmasını yapacağını ve mutluluğu en çok artıracak olan alternatifini tercih edeceğini, en azından bilinçsiz olarak bu yöntemi kullanacağını belirtir. Ancak Nordenstam'ın ifadesiyle Kant'a göre tüm bunlar pratik antropoloji düzeyine aittir.⁹¹ Kant ve faydacılık ilişkisi ise pratik değil teorik düzeyde aranmalıdır. Teoride ise Kant mutluluğu ahlâkın olmazsa olmazı bir durum olarak kabul etmemektedir.

Benzer şekilde Timmermann da pratikte faydacılıkla örtüşen noktaları olsa da teoride Kant'ın kesinlikle bir faydacı olamayacağını iddia eder.⁹² Timmermann, Kant'ın ahlâk teorisinin başta faydacılık olmak üzere herhangi bir deneyci ahlâk anlayışıyla bağdaştırılmasının mümkün olmadığını, en azından Kant'ın ahlâk felsefesinin teoride buna müsaade etmediğini düşünmektedir.⁹³ Ayrıca Kant'ın ahlâk felsefesinde başka insanlara karşı olan ödevlere yer vermesinden hareketle onun bir faydacı olduğunu iddia eden tüm argümanlar tutarsız ve yetersizdir. Zira başka insanlara karşı görevlerin olması, Kant etiği veya faydacı ahlâk teorileri için ayırt edici bir ahlâkî ödev değildir. Timmermann'ın ifadesiyle bu ödev, egoizm dışında, tüm ahlâk teorilerinde rastlamak mümkündür.⁹⁴ Timmermann'a göre Kant ve faydacılık arasındaki en önemli farklardan biri eylemden etkilenenler ve fail arasındaki ilişkidir. Kant'a göre ahlâkî ödevler yalnızca akıl sahibi varlıklar söz konusu olduğunda geçerlidir. Zira Kant insanın, her ne kadar doğal varlık yanı sıra kutsal olmasa da öznesi ve taşıyıcısı olduğu ahlâk yasası kutsal olduğu için, diğer varlıklardan daha fazla bir değere sahip olduğunu düşünmektedir. Faydacılar ise duyarlılıkları ve acı çekme kapasitesi olan tüm varlıkların ahlâk yasaları önünde eşit değere sahip olduklarını düşünürler.⁹⁵ Her iki ahlâk öğretisi arasındaki bu fark Timmermann'a göre görmezden gelinemeyecek kadar önemlidir. Timmermann sadece bu farkın Kant'ın neden bir faydacı olamayacağını ortaya koymaya yeteceğini düşünür.⁹⁶

O'Neill da Timmermann gibi Kant ve faydacıların insana yükledikleri anlamların birbirinden tamamen farklı olduğunu belirtir. Kant'a göre insan, akıl sahibi varlık olması nedeniyle değerlidir ve asla amaç olarak kullanılamaz. Faydacı ahlâk öğretilerinde ise kişiye değer kazandıran şey mutluluğun aracı olmasına bağlanmaktadır. Buna göre birey, toplumun mutluluğu için feda edilebilir.⁹⁷ Kant ise buna kesinlikle karşı çıkar zira Kant'a göre birey hiçbir şey için araç konumuna getirilemez. Bununla beraber Kant ahlâkı ve faydacılık, bakış açıları nedeniyle uzlaştırılması mümkün olmayan, birbirinden farklı iki teoridir. Zira Kant etiği, ahlâkî problemler karşısında daha sınırlı ve kesin bir bakışa sahiptir. Faydacı bakışta ise olayları değerlendirme hususunda kapsam daha geniştir. Zira faydacılar, eylemden doğacak olan bütün sonuçları ve etkilenecek olan bütün kişileri hesaba katmak zorundadır. Ayrıca O'Neill'a göre eylemlerin insanların mutluluğu üzerindeki etkisi belirsizdir, zira hiçbir zaman eylemlerin iç yüzünü görmek ve değerlendirmek mümkün değildir dolayısıyla böyle bir değerlendirmede her zaman veri

⁸⁶Terada, "Why Couldn't Kant Be A Utilitarian?", 246.

⁸⁷Terada, "Why Couldn't Kant Be A Utilitarian?", 246.

⁸⁸Tore Nordenstam, "Kant and the Utilitarians", *Ethical Perspectives*, 8/1 (Nisan 2001), 30.

⁸⁹Nordenstam, "Kant and the Utilitarians", 30.

⁹⁰Nordenstam, "Kant and the Utilitarians", 32.

⁹¹Nordenstam, "Kant and the Utilitarians", 33.

⁹²Jens Timmermann, "Why Could not Have Been a Utilitarian", *Utilitas*, 17/3 (Ekim 2005), 243.

⁹³Timmermann, "Why Could not Have Been a Utilitarian", 244.

⁹⁴Timmermann, "Why Could not Have Been a Utilitarian", 243.

⁹⁵Timmermann, "Why Could not Have Been a Utilitarian", 246.

⁹⁶Timmermann, "Why Could not Have Been a Utilitarian", 243.

⁹⁷Onora O'Neill, "A Simplified Account of Kant's Ethic" *Exploring Ethics An Introductory*, ed. Steven M. Chan (New York: Oxford University Press, 2009), 111.

eksikliği olacaktır. Bu nedenle faydacı değerlendirmelerin kesinlikten yoksundur. Buradan hareketle O'Neill, ahlâk yasasından dolayı eylemde bulunan bir Kantçının bu şekilde ahlâkî görevini tamamladığına inandığı için hiçbir zaman faydacı olmak istemeyeceğini iddia etmektedir.⁹⁸

Korsgaard'a göre de faydacı ahlâk teorileri ile Kant ahlâkı arasındaki en temel fark, insan kavramına yükledikleri anlamdan kaynaklanmaktadır.⁹⁹ Faydacılara göre insan, diğer canlılar gibi haz ve acı çeken bir varlıktır. Bu anlamda insan, diğer canlılardan daha önemli değildir. Bu nedenle faydacılara göre ahlâk öznesinin eylemden etkilenen her canlının hazları ve acılarını hesaba katarak mümkün olan en iyi sonucun gerçekleştirilmesi için çabalaması gerekmektedir.¹⁰⁰ Korsgaard'a göre faydacıların tüm insanları bir ve eşit değerinde kabul eden yaklaşımı bireyin, bir diğer insan veya insanlar için feda edilebileceği, feda edilen insanın yerine yaşamı en az onun kadar değerli başka bir insan daha koyulabileceği anlamına gelmektedir. Korsgaard bu nedenle faydacılığın Kantçı etikte tamamen karşıtlık içinde olduğunu belirtmektedir.¹⁰¹ Zira Kant'a göre her bir insanın, ahlâk yasasının taşıyıcısı olması nedeniyle, kendi özel değeri vardır. Başka bir ifadeyle faydacılara göre insanların yaşamları haz duyabildikleri için değerlidir. Kant'a göre ise insanın yaşamı ahlâk öznesi olduğu için değerlidir. Bu değer sayesinde hiçbir insanın yerinin doldurulması mümkün değildir. Kant bu durumu "Amaçlar krallığında her şeyin ya fiyatı vardır ya da değerlidir. Fiyatı olanın yerine, eşdeğer olarak başka bir şey de konabilir; her türlü fiyatın üstünde olan, dolayısıyla eşdeğeri olmayan değerlidir"¹⁰² sözleriyle ifade etmektedir. Kant'a göre insan, ahlâk öznesi olması nedeniyle benzeri olmayan bir değere sahiptir. Korsgaard bu görüş ile Kantçılık ve faydacılığın birbirine tamamen zıt olduğunu öne sürmektedir.¹⁰³ Zira Kant ahlâkına göre herkes, bir başkasının kendisi için önemli ve değerli gördüğü şeylere değer vermek zorundadır. Bu da hiç kimsenin bir başkası için feda edilemeyeceği anlamına gelmektedir.

Sonuç olarak Kant'ın ahlâk anlayışının faydacı olarak nitelenemeyeceğini iddia edenler bu iddialarını Kant ve faydacıların insana yükledikleri anlam ve verdikleri değere dayanarak temellendirmeye çalışmışlardır. Bununla beraber Kant'ın bir faydacı olamayacağını öne sürenlere göre Kant'ı faydacı olarak kabul edenlerin gözden kaçırdıkları önemli bir nokta vardır: Kant ve faydacıların eylemleri ahlâkî olarak değerlendirirken çıkış noktaları birbirinden farklıdır. Bu farklılık ise Kant'ın bir faydacı olarak nitelendirilememesi için yeterli kabul edilmektedir. Bize göre de Kant ve faydacı ahlâk teorilerinin birbirinden farklı motivasyonlara sahip olması, her iki teorinin uzlaştırılmasının mümkün olmadığını göstermektedir. Ayrıca Kant ahlâk felsefesinde mutluluğu kendinde iyi olarak konumlandırmadığı ve deneye dayanan tüm teorileri reddettiğini açıkça ifade ettiği için, onun bir faydacı olması veya ahlâk felsefesinin faydacı olarak yeniden yorumlanması mümkün değildir.

3. Ahlâk Problemleri Karşısında Kant ve Faydacı Teorilerin Mukayesesi

Faydacılığın en temel ilkesi en çok sayıda insanın en büyük mutluluğunu sağlamaktır. Fayda ilkesine göre eylemlerin sonucunda en çok sayıda insanın en büyük mutluluğunun sağlanması hedeflenir ve bir eylemin ahlâkî olup olmadığı yine bu ilkeye göre değerlendirilir. Fayda ilkesi, araçların amaçları meşrulaştırmasına ve çoğu zaman yanlış olarak kabul edilen bir davranışın, bazı durumlarda yerine göre doğru ve erdemli bir davranış olarak kabul edilmesine imkân tanır. Kant ise iyi isteme dışında kayıtsız şartsız iyi sayılabilecek hiçbir şey olmadığını, ahlâk söz konusu olduğunda ortaya çıkan sonuçların değil, eylemi ortaya çıkaran ilkenin önemli olduğunu düşünür. İki teori arasındaki bu fark, ahlâkî problem olarak kabul ettikleri meseleleri, sundukları veya sunacakları çözüm önerilerini doğrudan ve dolaylı olarak etkilemiştir. Bu nedenle, Kant'ın ahlâkının faydacılığı ne yönden eleştirdiği veya Kant'ın ahlâkının ne kadar faydacı olabileceği meselelerinde bir kanaate ulaşmak için, ahlâk felsefesi çalışmalarında

⁹⁸O'Neill, "A Simplified Account of Kant's Ethics.", 110.

⁹⁹The Philosopher Public Philosophy Jurnal (The Philosopher), "On the Value of People and Animals" (Erişim 21 Ekim 2021).

¹⁰⁰The Philosopher, "On the Value of People and Animals".

¹⁰¹The Philosopher, "On the Value of People and Animals".

¹⁰²Kant, *AMT*, 52.

¹⁰³The Philosopher, "On the Value of People and Animals".

tartışılan bazı önemli pratik meselelere değinmenin ve iki ahlâk anlayışını karşılaştırmının faydalı olacağını düşünmekteyiz.

Uygulamalı ahlâk çalışmalarında ele alınan ve Kantçılık ile faydacılığı karşı karşıya getiren temel problemlerden biri yalan söylemenin meşru kabul edilip edilemeyeceğidir. Faydacılara göre yalan söylememek mutlak anlamda bir ödev değildir. Zira fayda ve zarar hesabı göz önünde bulundurulduğunda çoğu zaman kötü olarak kabul edilen yalan söyleme davranışı, yerinde kullanılırsa erdemli bir davranış olabilir. Örneğin Nazi Almanyası'nda yaşıyorsanız ve askerler Yahudileri aramak için kapınıza geldiyse, evinizde saklanan Yahudilerin yerini söylemeniz ölümlerine sebep olacağı için bu durumda yalan söylemek erdemli bir davranış olarak kabul edilir.¹⁰⁴ Bununla beraber hangi durumlarda yalan söylemenin erdemli olacağı konusunda faydacılık sınırlarını dikkatle çizmek zorundadır. Çünkü faydacıların eylemlerin bütün olası sonuçlarını dikkate almaları gerekir. Yalan söylemek yeri geldiğinde hem bireye hem de topluma fayda sağlayabilir ancak uzun vadede bu eylem insanların güven duygusunu sarsar.¹⁰⁵ Bu da faydadan çok zarar getirebilir.

Kant yalan söyleme konusuna ahlâk yasasının bir buyruğu olan "ancak, aynı zamanda genel bir doğa yasası olmasını isteyebileceğin maksime göre eylemde bulun"¹⁰⁶ ölçütüyle yaklaşır. Buna göre kendi yararı için sürekli yalan söyleyen bir kişinin maksimi "zor durumdayken yalan söyleyebilirim" şeklindedir. Ancak bu maksimin genel bir doğa yasasına dönüştürülmesi, söz verme eyleminin doğasına uygun olmadığından maksim kendi kendini yok edecek ve genel bir doğa yasası olamayacaktır.¹⁰⁷ Ayrıca Kant'a göre yalan söylemek, insanı mutluluk için araç konumuna getirmektedir.¹⁰⁸ Çünkü yalan olmasına rağmen verilen bir söz, söz verilen kişinin normal şartlar altında kabul etmeme ihtimali olan bir amacı kabul etmesinin nedeni olur. Bu durumda yalan söyleyen kişi bir başkasının özgür seçimini tehlikeye atarak kendi çıkarı için araç konumuna getirmiştir¹⁰⁹. Zira amaç olan insan, ahlâk yasasının öznesi olarak özgür seçimler yapabilen bir varlıkken özgür seçim yapma hakkı elinden alınan insan, amaç değil araç olarak görülmektedir.

Başka insanların yararı söz konusu olduğunda da Kant, yalan söylememek gerektiğini çok sarsıcı bir örnekle ortaya koyar. Bu örneğe göre bir katil öldürmek niyetiyle arkadaşımızı ararken onun yerini sorduğunda, eğer arkadaşımızın yerini biliyorsak kesinlikle doğruyu söylememiz gerekir. Kant'a göre böyle bir durumda yalan söyleyen kişi, yalanının da sebep olacağı bütün olası sonuçlardan sorumlu tutulur. Örneğin katilden saklanan kişi haberiniz olmadan bulunduğu yerden ayrılmışsa ve katil yalanınız yüzünden onu başka bir yerde bulup öldürürse, bu kişinin ölümü sizin suçunuzdur. Kant böyle bir durumda sadece doğruyu söyleyen kişinin sonuç ne olursa olsun herhangi bir suçtan sorumlu tutulamayacağını söyler.¹¹⁰ Kant'a göre yalan söylemenin hiçbir şartta kabul edilemeyeceğini en sıradan bir akıl bile fark edebilir. Mutluluk sağlamak için yalan söylemeye hazır olan bir kişinin karşısına ahlâk yasası getirildiğinde, o kişi yalan söylemenin değersizliğini anlayacak ve fayda sağlamak için yalan söyleme düşüncesinden vazgeçecektir.¹¹¹ Bununla beraber bir kişinin insanların güvenliğini kaybetmeme niyetiyle yalan söylememesi Kant'a göre ödevde uygun olmakla beraber ödevden dolayı olmayıp yine fayda ilkesine göre belirlenen bir eylem olacağı için ahlâkî olarak değerlendirilemez. Örneğin bir bakkalın alışveriş sırasında küçük bir çocuğu aldatmaması ödevde uygundur. Ancak Kant'a göre bir bakkal çıkarı gereği müşterilerini kaybetmeme niyetiyle dürüst davranıyorsa bu eylem ahlâkî olamaz. Dürüstlüğü ahlâkî olabilmesi için bakkalın ödevden dolayı müşterisini aldatmaması gerekmektedir.¹¹²

Ahlâk felsefesi konuları içerisinde en tartışmalı meselelerden bir diğeri intihardır. İntihar en genel anlamıyla insanın kendi yaşamına son vermesidir. Faydacılara göre insan

¹⁰⁴Singer, *Pratik Etik*, 21.

¹⁰⁵Metin Aydın, "John Stuart Mill'in Faydacı Ahlâkı", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15/28 (Aralık, 2013), 156.

¹⁰⁶Kant, *AMT*, 38.

¹⁰⁷Kant, *AMT*, 39.

¹⁰⁸Kant, *AMT*, 47.

¹⁰⁹Paul Guyer, "Kant'ın Ödevler Sistemi", çev. Ali Kaftan, *Cogito*, 41-42 (Kış 2005), 297.

¹¹⁰Immanuel Kant, "İnsanseverlikten Ötürü Yalan Söylemek Konusunda Bir Sözümüne Hak Üzerine", çev. Oruç Aruoba, *Cogito*, 16 (Güz 1998), 49.

¹¹¹Kant, *PAE*, 102.

¹¹²Kant, *AMT*, 12.

yaşamını sürdürüp sürdürmeme konusunda özgür bırakılmıştır. İntihar, eylemin şartlarına göre değerlendirilmelidir. Faydacı ahlâk, “insanın kendi en büyük iyiliğinin, başkalarının en büyük iyiliği için kendini feda etme gücü” olduğunu düşünür.¹¹³ Bu ilkeye göre bir kişinin ülkesini korumak adına kendini feda ederek intihar etmesi, ülkedeki diğer insanları büyük bir felaketten kurtarıyorsa en soylu ve en erdemli davranış olarak kabul edilebilir. O halde insanın ister kendisi için isterse de çoğunluğun mutluluğunu sağlamak için yaşamına son vermesi bir suç değil hatta yerine göre ahlâklı bir davranıştır. Kant’a göre ise insan, kendisi de dâhil hiç kimse için feda edilemez. Yaşamı sürdürmek öncelikle insanın kendisine karşı ödevlerinden biridir.¹¹⁴ İntihar Kant’a göre insanın kendisini daha iyi bir hayat için araç haline getirmesidir. Kant’a göre intihar eyleminin maksimi şudur “daha uzun sürdürdüğünde yaşam, hoş şeyler vadetmekten çok felâketler getireceğe benziyorsa, ben sevgisinden dolayı onu kısaltmayı ilke ediniyorum.”¹¹⁵ Kant bu maksimin evrensel bir doğa yasası olmaya uygun olmadığını düşünür. Ahlâk yasası ise genel bir doğa yasası olabilecek şekilde eylemde bulunulması gerektiğini buyurmaktadır. O halde genel bir doğa yasası olamayacak olan intihar eylemi, ahlâk yasasına aykırıdır. Kant intihar eylemini ahlâk öznesinin kendi kişiliğini terk etmesi olarak görür ve bunun ahlâkın varlığını dünyadan yok etmekle eşdeğer olduğunu söyler.¹¹⁶ Ayrıca intihar eylemini kişinin kendi şahsına karşı olmakla beraber topluma ve Tanrıya karşı işlenmiş bir suç olarak da nitelendirir.¹¹⁷ Örneğin intihar eylemi evli bir çiftten birinin diğerine, ebeveynlerin çocuklara olan görevini ihlal etmesi anlamına gelir. Ayrıca hayat insana Tanrı tarafından verilen kutsal bir emanettir. İntihar eden kişi, Kant’a göre Tanrıya başkaldırmıştır.¹¹⁸

Bununla beraber Kant’ın eleştirisi öncesi yazılarında yer alan bazı ifadeler nedeniyle felsefesinde intiharın meşru kabul edilebileceğini düşünenler de olmuştur.¹¹⁹ Kant *Ahlâk Metafiziği*’nde bir kişinin ülkesini korumak için canına kıymasının intihar mı yoksa kişinin tüm insanlığın iyiliği için canını feda etmesi, dolayısıyla kahramanca bir eylem olarak mı anlaşılması gerektiği sorusunu sorar.¹²⁰ Kant bu soruyu sormadan birkaç yıl önce verdiği bir derste, halkının kurtulması için atlayarak intihar eden efsanevi bir karakter olan Curtius’un ölümünü ahlâka ters düşen bir eylem olarak değerlendirmiştir.¹²¹ Ancak Sezar’ın eline düştüğünde kendini öldüren Marcus Porcius Cato’nun intiharı karşısında farklı bir tutum takınarak onun özgür bir insan olarak yaşayamayacağını anladığında intihar etmesini onaylamış ve bir erdem olarak kabul etmiştir.¹²² Bu durumda Kant’ın özgür bir varlık olarak yaşamanın mümkün olmadığı durumlarda intiharı meşru kabul ettiği gibi bir sonuç çıkarılabilir. Kant’ın “özgür fail”i ödevden dolayı eylemde bulunan kişidir. O halde Kant’ın bu yaklaşımı “ödevde uygun yaşayamadığın durumlarda yaşam kutsallığını kaybeder” şeklinde de anlaşılabilir. Nitekim Kant’a göre insanın amaç olmasının ahlâk yasasının öznesi olmasına bağlandığını biliyoruz. Buradan hareketle Tanrı dâhil hiç kimse için feda edilemeyen insanın, ahlâk yasası için feda edilebileceği sonucuna da ulaşılabilir. Kant’ın intihar karşısındaki tutumu eleştirisi öncesi dönemi için açık değildir. Bununla beraber eleştirisi öncesi dönemde Kant’ın intihar eylemini ahlâkî gördüğü kabul edilse bile bunun faydacılıktan farklı bir bakışla meşru kabul edildiğini söylemek mümkündür. Zira faydacılar çoğunluğun refahı için intihar eden bir kimsenin eylemini ahlâkî bulurken Kant özgür bir insan olarak yaşamanın mümkün olmadığı durumda intiharı erdemli kabul etmiştir.

Ahlâk felsefesinde, ahlâkî bir problem olarak tartışılan meselelerden diğeri cezalandırma ve ölüm cezasıdır. Faydacı ahlâka göre cezanın amacı suçun bir daha işlenmemesini sağlamaktır. Bunun için de suç işleyen kişinin zarar görmesi, caydırıcı bir etkiye sahip olacağından, cezanın meşruluğu caydırıcılık, ıslah etme ve suç işleyemez hale getirme argümanlarıyla ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Bu argümanlar faydacı ahlâk

¹¹³Mill, *Faydacılık*, 40.

¹¹⁴Kant, *AMT*, 38.

¹¹⁵Kant, *AMT*, 39.

¹¹⁶Kant, *Ethical Philosophy*, 84.

¹¹⁷Kant, *Ethical Philosophy*, 82.

¹¹⁸Kant, *Ethical Philosophy*, 82.

¹¹⁹Elif Ergün-Turan Çötük, “Etik Bir Tartışma Konusu: Hume ve Kant Örneğinde İntihar”, *Beytülhikme*, 9/1 (Mart 2019), 135.

¹²⁰Kant, *Ethical Philosophy*, 84.

¹²¹Guyer, “Kant’ın Ödevler Sistemi”, 322.

¹²²Ergün ve Çötük, 135-136.

öğretilerinde ölüm cezasının da meşru kabul edilmesine olanak tanır.¹²³ Kant'a göre ise cezalandırma hiçbir zaman araç olarak kullanılmamalı, her durumda ceza, failin sadece işlediği suçtan dolayı kendisine verilmelidir.¹²⁴ Kant'ın ahlâk anlayışına göre faydacı ceza anlayışı, insanı araç konumuna getirerek insan onurunu çığnemektedir. Çünkü suçluyu ıslah etmek için verilen cezalar, bir kimseyi toplumun geri kalanının yararı için kullanmak anlamına gelir.¹²⁵ Kant ahlâk yasasına uygun olan cezalandırmanın ancak kısas ile mümkün olacağını düşünür. Kısasa dayalı ceza anlayışına göre ise katile verilecek olan ceza ancak ölüm cezası olabilir. Bu o kadar önemli bir husustur ki eğer bir ada terk edilecekse bile adadakiler hapiste yatan son katili de idam ettikten sonra dağılmalıdır.¹²⁶ Çünkü adalet ancak kısas ile mümkündür ve cinayet suçu için ölüm cezasının yerine geçebilecek başka herhangi bir ceza yoktur. Kant ölüm cezasını, katilin bir kişi olma hakkına saygının bir gereği olarak kabul etmektedir. Çünkü rasyonel varlık olarak cinayet işlemeyi seçen kişi bu seçimiyle kendisine nasıl davranılması gerektiğini de belirlemiştir.¹²⁷ Ölüm cezası da katilin kararına uymak anlamına gelir. Netice itibarıyla faydacılık ölüm cezasını toplumun yararı için kabul ederken Kant adalet ilkesinin ve katilin insanlığına saygının bir gereği olarak kabul etmektedir. Her iki ahlâk teorisi bu problem karşısında aynı çözüme ulaşıyor olsa da aralarındaki temel fark insana yaklaşımından kaynaklanmaktadır. Nitekim Kant, insanı akıl sahibi varlık yanı ile değerli kabul ederken faydacılar haz ortak çıkarında birleşen tüm varlıkları ahlâkın konusuna dahil etmişler, insanın eylemlerini haz ve acı çekebilen bir varlık olması bağlamında değerlendirmişlerdir.

Haz ortak çıkarında birleşen bütün varlıkları ahlâkın konusu içinde kabul eden faydacılık, ahlâk felsefesinde hayvan haklarına da yer vermektedir. Zira faydacılara göre acı çekme kapasitesine sahip olan tüm canlılara karşı doğrudan ahlâkî yükümlülüğümüz vardır. Kant'ın ahlâk felsefesi ise "akıl sahibi varlık" merkezlidir.¹²⁸ Buna göre akıl sahibi varlıkların rasyonel olmayan varlıklara karşı doğrudan bir ödevi yoktur. Kant'a göre hayvanlar akıl sahibi olmayan varlıklardır. Bu nedenle ahlâkın konusu olamazlar. Çünkü insanın başkalarına karşı ödevleri saygı kaynaklıdır. Hayvanlara ise sadece sevgi veya korku duyabiliriz ama saygı duymayız.¹²⁹ Ancak bu insanların hayvanları canının istediği gibi kullanabileceği anlamına da gelmemektedir. Kant hayvanlara karşı ödevi insanların kendilerine karşı ödevleri üzerinden temellendirir. Bir insanın yaşlı bir ata veya köpeğe uzun süre hizmet ettiği için minnettarlık duyması dolaylı olarak bir insanın bu hayvanlarla ilgili görevine aittir; ancak doğrudan bir görev olarak kabul edildiğinde sadece insanın kendisine karşı olan bir görevidir.¹³⁰ Başka bir ifadeyle Kant'a göre hayvan hakları ahlâkî bir problem değildir çünkü hayvanlar akıl sahibi olmadığı için onlara karşı doğrudan bir ödevimiz yoktur. Faydacılar ise hayvan haklarını ahlâkî bir problem olarak kabul ederek acı çekme kapasitesine sahip olan tüm varlıklara karşı doğrudan ahlâkî bir yükümlülüğümüz olduğunu düşünürler.

Sonuç

Sonuç olarak faydacılık, ahlâk ilkelerinin temelini deneysel ögeler olarak kabul etmesiyle deneyci ahlâk anlayışları arasında yer almaktadır. Kant ise ahlâk felsefesi ile ilgili eserlerinde deneyci ahlâk öğretilerini açık bir biçimde eleştirir. Kant'ın ahlâk felsefesinin yegâne amacı temelini deneyden alan öğretiler ile ahlâkî birbirinden ayırmak ve herkes için geçerli ahlâk yasasının imkânını ortaya koymak olmuştur. Kant'ın düşüncesinde ahlâkın ve insanın ahlâklı olmasının temelinde deneyim dünyasına ait kavramlar yoktur.

Kant'ın eserlerinde yer alan deneycilik ve dolayısıyla faydacılık eleştirilerine rağmen Kant'ın ahlâk felsefesindeki bazı noktalar, özellikle başkalarına karşı ödevlerimize yapılan vurgu ve başkalarının amaçlarını kendi amaçlarımızımız gibi benimsememizin

¹²³Ahmet Cevizci, *Uygulamalı Etik* (İstanbul: Say Yayınları, 2016), 207.

¹²⁴Erol Kuyurtar, "Kant, İnsan Onuru ve Ölüm Cezası", *Immanuel Kant Muğla Üniversitesi Uluslararası Kant Sempozyumu Bildirileri* (Ankara: Vadi Yayınları, 2006), 329.

¹²⁵Kuyurtar, "Kant, İnsan Onuru ve Ölüm Cezası", 330.

¹²⁶Kuyurtar, "Kant, İnsan Onuru ve Ölüm Cezası", 332.

¹²⁷Kuyurtar, "Kant, İnsan Onuru ve Ölüm Cezası", 333.

¹²⁸Cevizci, *Uygulamalı Etik*, 146.

¹²⁹Kant, *PAE*, 85.

¹³⁰Kant, *Ethical Philosophy*, 106.

ahlâkî bir ödev olması, önde gelen faydacılar tarafından onun ahlâk felsefesinin aslında faydacı olabileceği veya faydacılıkla uzlaştırılabileceği şeklinde anlaşılmıştır. Felsefe tarihinde çoğunluk tarafından kabul edilen görüş ise Kant ve faydacıların ahlâk düşüncesinde birbiriyle uzlaştırılması mümkün olmayan iki farklı kutuplarını temsil ettiğiidir.

Bu makalede sunduğumuz inceleme neticesinde ulaştığımız kanaat de, Kant'ın felsefesinin mevcut haliyle faydacı olacak şekilde yorumlanmasının mümkün olmadığıdır. Zira Kant, ahlâk ilkelerinin kaynağını deneysel ögeler olarak kabul eden faydacıları, öncelikle insanın kendine ait bir akla sahip olmasını anlamsızlaştırdıkları ve özgürlüğü tutarlı bir şekilde izah edemedikleri için açık ve sert bir şekilde eleştirmektedir. Kant'a göre ahlâk yasasının mutlak zorunlu ve evrensel olabilmesi için temelini deneyden değil, saf akıldan alması gerekmektedir. Kant, faydacı öğretilerin ahlâk ilkelerini insanın doğal varlık yanılla sınırlandırarak ahlâka ve insanlığa zarar verdiklerini düşünmektedir. İnsanlığa verilen zarar pratik hayatta da kendini göstermekte, faydacı ahlâk öğretilerinde insan ve insanlık bir araç haline gelmektedir. Her ne kadar bazı ahlâkî problemler karşısında Kant ve faydacıların çözüm önerileri aynı olsa da temel hareket noktaları birbirinden tamamen farklı hatta zıt noktalardır. Dolayısıyla Kant'ın bir faydacı olabileceğini iddia etmek, doğru bir yorum olarak görünmemektedir.

KAYNAKÇA

- Aydın, Metin. "John Stuart Mill'in Faydacı Ahlâkı." *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/28 (Aralık 2013), 143-167. <https://doi.org/10.17335/sakaifd.219829>
- Cassirer, Ernst. *Kant'ın Yaşamı ve Öğretisi*. çev. Doğan Özlem. İstanbul: Notos Kitap, 9. Basım, 2017.
- Cevizci, Ahmet. *Büyük Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Say Yayınları, 2017.
- Cevizci, Ahmet. *Uygulamalı Etik*. İstanbul: Say Yayınları, 2. Basım, 2016.
- Cummiskey, David. "Kantian Consequentialism." *Ethics* 100/3 (Nisan 1990), 586-615. <https://doi.org/10.1086/293212>
- Çelik, Sinan Kadir. "Kant Etiğinin Stoik Temelleri." *Immanuel Kant Muğla Üniversitesi Uluslararası Kant Sempozyumu Bildirileri*. 370-377. Ankara: Vadi Yayınları, 2006.
- Çilingir, Lokman. *Pratik Aklın Doğal Diyalektiği*. Ankara: Elis Yayınları, 2005.
- Çitil, Ahmet Ayhan. *Kant Okumaları Birinci Kritik*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2021.
- Dean, Richard. "Cummiskey's Kantian Consequentialism." *Utilitas*, 12/1 (Mart 2000), 25-40. <https://doi.org/10.1017/S0953820800002594>
- Ergün Elif-Çötük Turan. «Etik Bir Tartışma Konusu: Hume ve Kant Örneğinde İntihar.» *Beytülhikme*, 9/1 (Mart 2019), 121-146. <https://doi.org/10.18491/beytulhikme.1421>
- Guyer, Paul. "Kant'ın Ödevler Sistemi." çev. Ali Kaftan, *Cogito*, 41-42 (Kış 2005), 277-338.
- Hare, R. M. "Could Kant Have been A Utilitarian." *Utilitas*, 5/1 (Mayıs 1993), 1-16. <https://doi.org/10.1017/S0953820800005501>
- Hare, R.M. "Ahlâk Felsefesi R.M. Hare ile Söyleşi" (Görüşmeci Bryan Magee). *Yeni Düşün Adamları*. 171-192, çev. Rona Aybay, ed. Mete Tunçay, Ankara: Birey ve Toplum Yayınları, 1985.
- Heimsoeth, Heinz. *Kant'ın Felsefesi*. çev. Takiyettin Mengüşoğlu, 9. Basım, Ankara: Doğubatu Yayınları, 2019.
- Höffe, Otfried. *Etik*. çev. Sergül Vural Kara, İstanbul: Runik Kitap, 2020.
- Hudelson, Richard. *Modern Political Philosophy*. New York: M.E. Sharpe, 1999.
- Kant, Immanuel. *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*. çev. İoanna Kuçuradi, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 7. Basım, 2018.
- Kant, Immanuel. *Ethical Philosophy: the complete texts of Grounding for the metaphysics of morals and Metaphysical principles of virtue (part II of The metaphysics of morals)*, James W. Ellington (çev.), Indiana: Hackett Publishing Company, 1986.
- Kant, Immanuel. "İnsanverlikten Ötürü Yalan Söylemek Konusunda Sözümona Hak Üzerine." çev. Oruç Aruoba, *Cogito*, 16, (Güz 1998), 47-52.
- Kant, Immanuel. *Pratik Aklın Eleştirisi*. çev. İoanna Kuçuradi vd. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 7. Basım, 2019.
- Kant, Immanuel. *Saf Aklın Sınırları Dahilinde Din*. çev. Suat Başar Çağlan, Konya: Literatürk Academia, 2. Basım, 2017.
- Kenny, Anthony. *Modern Felsefenin Yükselişi*. 3. Cilt. çev. Volkan Uzundağ, İstanbul: Küre Yayınları, 2017.
- Kuyurtar, Erol. "Kant, İnsan Onuru ve Ölüm Cezası." *Immanuel Kant: Muğla Üniversitesi Uluslararası Kant Sempozyumu Bildirileri*. 329-338. Ankara: Vadi Yayınları, 2006.
- MacIntyre, Alasdair. *Ethik'in Kısa Tarihi Homerik Çağ'dan Yirminci Yüzyıla*. çev. Hakkı Hünler-Solmaz Zelyüt Hünler, İstanbul: Paradigma Yayınları, 2001.
- Mengüşoğlu, Takiyettin. *Felsefeye Giriş*. Ankara: Doğubatu Yayınları, 3. Basım, 2017.
- Mengüşoğlu, Takiyettin. *Kant ve Scheler'de İnsan Problemi*. Ankara: Doğubatu Yayınları, 4. Basım, 2020.
- Mill, John Stuart. *Faydacılık*. çev. Gökhan Murteza, İstanbul: Pinhan Yayınları, 2. Basım, 2019.
- Nordenstam, Tore. "Kant and the Utilitarians." *Ethical Perspectives*, 8/1 (Nisan 2001), 29-36.
- O'Neill, Onora. "A Simplified Account of Kant's Ethics." *Exploring Ethics An Introductory*, ed. Steven M. Chan. 110-113. New York: Oxford University Press, 2009.
- Özlem, Doğan. *Etik Ahlâk Felsefesi*. İstanbul: Notos Kitap, 2019.
- Singer, Peter. *Pratik Etik*. çev. Nedim Çatlı, İstanbul: İthaki Yayınları, 2021.
- Tereda, Toshiro. "Why Couldn't Kant Be A Utilitarian?" *The Paideia Archive: Twentieth World Congress of Philosophy*, 44 (1998), 242-247. <https://doi.org/10.5840/wcp20-paideia199844851>

The Philosopher, The Philosopher Public Philosophy Journal, "On the Value of People and Animals". Erişim 21 Ekim 2021. <https://www.thephilosopher1923.org/essay-korsgaard>

Timmermann, Jens. "Why Kant Could not Have Been a Utilitarian." *Utilitas*, 17/5 (Ekim 2005), 243-264. <https://doi.org/10.1017/s0953820805001639>

Türkyılmaz, Çetin. "Kant ve Eskiler: Kendinden Memnun Olma Kavramı Çerçevesinde Kant'ın Stoacı Tavrı Üzerine." *Pasajlar*, 2/6 (Eylül 2020), 77-94.

2. YAZARIN EKLEDİĞİ MAKALE DOSYALARININ İLK HALİ

EK DOSYALAR

EK DOSYA-1

Başlık: etik beyan.docx

Tür: Ek Dosya

Etik Beyan / Ethical Statement	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur / <i>It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.</i>
Yazar(lar) / Author(s)	Fatıma Güner - Hümeysra Özturan
Finansman / Funding	Yazarlar, bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadıklarını kabul ederler / The authors acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Yazar Katkıları / Author Contributions	Çalışmanın Tasarlanması / Conceiving the Study: FG (%45), HÖ (%55) Veri Toplanması / Data Collection: FG (%70), HÖ (%30) Veri Analizi / Data Analysis: FG (%60), HÖ (%40) Makalenin Yazımı / Writing up: FG (%70), HÖ (%30) Makale Gönderimi ve Revizyonu / Submission and Revision: FG (%30), HÖ (%70)
Çıkar Çatışması / Competing Interests	Yazarlar, çıkar çatışması olmadığını beyan ederler / The authors declare that they have no competing interests.

3. DEĞERLENDİRME SÜRECİ

1. Değerlendirme

Hakem Değerlendirmesi-1

Hakem: [REDACTED] (Kurul Üyesi)

E-posta: [REDACTED]

Kurum: [REDACTED] NİVERSİTESİ, İLAHİYAT FAKÜLTESİ

Değerlendirme Tarihi: 21-11-2021

Değerlendirdiği Dosya: Makale İlk Hali

Form Cevabı:

Tarih / Date: 21-11-2021 (Yazara Açık)

Makalenin Ağırlıklı Sınıfı / Submission Category:: Araştırma / Research
(Yazara Açık)

Başlıklar yazının konusunu kısa açık ve yeterli ölçüde yansıtıyor mu? /
Does the title reflect the subject matter of the article clearly and
exactly?: Evet / Yes (Yazara Açık)

Özet yazının amacını kapsamını ve sonuçlarını yansıtıyor mu? / Does the
Turkish abstract reflect the aim scope and conclusions of the article?:
Evet / Yes (Yazara Açık)

Abstract yazının amacını kapsamını ve sonuçlarını yansıtıyor mu? / Does
the abstract reflect the aim scope and conclusions of the article?: Evet /
Yes (Yazara Açık)

Makale dilbilgisi kurallarına uygun açık ve yalın bir anlatım yolu
izlenmiş mi? / Is the text of the article clear and flawless as per the
grammar rules?: Evet / Yes (Yazara Açık)

Çalışmanın konusu yeterli ölçüde ele alınabilmiş mi? / Has the author
presented the subject of the article in a proper methodological
perspective?: Evet / Yes (Yazara Açık)

Çalışmanın amacı yeterli ölçüde belirtilmiş mi? / Has the author
presented the aim of the article?: Evet / Yes (Yazara Açık)

Araştırmada kullanılan yöntem uygun mu? / Is the method used in the
research appropriate?: Evet / Yes (Yazara Açık)

Çalışma neticesinde ulaşılan sonuçlar yeterli mi? / Has the author
presented the result of the article sufficiently?: Evet / Yes (Yazara Açık)

Yazarın ele aldığı konu hakkındaki yorum ve analizleri yeterli mi? / Are
the comments and analysis of the subject covered by the author
sufficient?: Evet / Yes (Yazara Açık)

Makalede kullanılan kaynaklar makale yazım kurallarına uygun olarak
düzenlenmiş mi? / Are the resources which are referred in the article
shown in accordance with the rules of the Journal?: Evet / Yes (Yazara Açık)

Kullanılan eserlere kaynakça kısmında yer verilmiş mi? / Are the resources which are referred in the article shown properly in the bibliography?: *Kısmen / Partially (Yazara Açık)*

Çalışma bilimsel yayın etiğine uygun hazırlanmış mı? /Is the study prepared in accordance with scientific publication ethics?: *Evet / Yes (Yazara Açık)*

İncelediğiniz makale bilime katkısı olan özgün bir çalışma mıdır? /Does the article have an original contribution to knowledge and the field?: *Evet / Yes (Yazara Açık)*

Görüş ve önerilerinizi belirttiğiniz makale metnini WORD veya PDF formatında Dosya olarak eklediniz mi? / Have you attached the article text containing your comments and suggestions to your report in MS Word or Pdf format?: *Hayır / No (Yazara Açık)*

Düzeltilmeler yapıldıktan sonra tekrar incelenmesi gerekir mi? / Should it be reviewed again after revisions: *Hayır / No (Yazara Açık)*

Yazara Not: *(Yazara Açık)*

Editöre Not: *Özgün analitik bir bakuş açısıyla kaleme alınmıştır. Konu ile ilgili kaynak ve araştırmalara atıf yapılabilirdi...*

Öneri: *Kabul (Yazara Açık)*

Hakemin yüklediği değerlendirme dosyası bulunmamaktadır.

Hakem Değerlendirmesi-2

Hakem: [REDACTED]

E-posta: [REDACTED]

Kurum: [REDACTED] ÜNİVERSİTESİ

Değerlendirme Tarihi: 23-11-2021

Değerlendirdiği Dosya: Makale İlk Hali

Form Cevabı:

Tarih / Date: 23-11-2021 *(Yazara Açık)*

Makalenin Ağırlıklı Sınıfı / Submission Category:: *Araştırma / Research (Yazara Açık)*

Başlıklar yazının konusunu kısa açık ve yeterli ölçüde yansıtıyor mu? / Does the title reflect the subject matter of the article clearly and exactly?: *Evet / Yes (Yazara Açık)*

Özet yazının amacını kapsamını ve sonuçlarını yansıtıyor mu? / Does the Turkish abstract reflect the aim scope and conclusions of the article?:

Evet / Yes (Yazara Açık)

Abstract yazının amacını kapsamını ve sonuçlarını yansıtıyor mu? / Does the abstract reflect the aim scope and conclusions of the article?:

Evet / Yes (Yazara Açık)

Makale dilbilgisi kurallarına uygun açık ve yalın bir anlatım yolu izlenmiş mi? / Is the text of the article clear and flawless as per the grammar rules?:

Çalışmanın konusu yeterli ölçüde ele alınabilmiş mi? / Has the author presented the subject of the article in a proper methodological perspective?:

Çalışmanın amacı yeterli ölçüde belirtilmiş mi? / Has the author presented the aim of the article?:

Araştırmada kullanılan yöntem uygun mu? / Is the method used in the research appropriate?:

Çalışma neticesinde ulaşılan sonuçlar yeterli mi? / Has the author presented the result of the article sufficiently?:

Yazarın ele aldığı konu hakkındaki yorum ve analizleri yeterli mi? / Are the comments and analysis of the subject covered by the author sufficient?:

Makalede kullanılan kaynaklar makale yazım kurallarına uygun olarak düzenlenmiş mi? / Are the resources which are referred in the article shown in accordance with the rules of the Journal?:

Kullanılan eserlere kaynakça kısmında yer verilmiş mi? / Are the resources which are referred in the article shown properly in the bibliography?:

Çalışma bilimsel yayın etiğine uygun hazırlanmış mı? / Is the study prepared in accordance with scientific publication ethics?:

İncelediğiniz makale bilime katkısı olan özgün bir çalışma mıdır? / Does the article have an original contribution to knowledge and the field?:

Evet / Yes (Yazara Açık)

Görüş ve önerilerinizi belirttiğiniz makale metnini WORD veya PDF formatında Dosya olarak eklediniz mi? / Have you attached the article text containing your comments and suggestions to your report in MS Word or Pdf format?:

Düzeltilmeler yapıldıktan sonra tekrar incelenmesi gerekir mi? / Should it be reviewed again after revisions:

Hayır / No (Yazara Açık)

Yazara Not: *Sade ve konuya hakimiyetinizi gösteren bir dille kaleme aldığınız yazınızdan dolayı sizi kutlarım. Zihninizin anlama, anlatma ve çalışma becerisi takdire şayan. Kant ahlakı üzerine okuduğum en iyi yazılardan birisi olduğunu söyleyebilirim. (Yazara Açık)*

Editöre Not: *Kant ahlakı üzerine okuduğum ve okurken hem öğrendiğim hem de keyif aldığım nadir yazılardan birisi. Metinde bir iki yerde ifade hatası (özne-yüklem gramatik uyumsuzluğu) var. Yazar tekrar okuyup metne son halini verirse iyi olur.*

Öneri: *Kabul (Yazara Açık)*

Hakemin yüklediği değerlendirme dosyası bulunmamaktadır.

Hakem Değerlendirmesi-3

Hakem: [REDACTED]

E-posta: [REDACTED]

Değerlendirme Tarihi: 25-11-2021

Değerlendirdiği Dosya: Makale İlk Hali

Form Cevabı:

Tarih / Date: 25-11-2021 (Yazara Açık)

Makalenin Ağırlıklı Sınıfı / Submission Category:: *Araştırma / Research (Yazara Açık)*

Başlıklar yazının konusunu kısa açık ve yeterli ölçüde yansıtıyor mu? / Does the title reflect the subject matter of the article clearly and exactly?: *Evet / Yes (Yazara Açık)*

Özet yazının amacını kapsamını ve sonuçlarını yansıtıyor mu? / Does the Turkish abstract reflect the aim scope and conclusions of the article?: *Evet / Yes (Yazara Açık)*

Abstract yazının amacını kapsamını ve sonuçlarını yansıtıyor mu? / Does the abstract reflect the aim scope and conclusions of the article?: *Evet / Yes (Yazara Açık)*

Makale dilbilgisi kurallarına uygun açık ve yalın bir anlatım yolu izlenmiş mi? / Is the text of the article clear and flawless as per the grammar rules?: *Kısmen, düzeltilmelidir / Partially, should be revised (Yazara Açık)*

Çalışmanın konusu yeterli ölçüde ele alınabilmiş mi? / Has the author presented the subject of the article in a proper methodological perspective?: *Evet / Yes (Yazara Açık)*

Çalışmanın amacı yeterli ölçüde belirtilmiş mi? / Has the author presented the aim of the article?: *Evet / Yes (Yazara Açık)*

Araştırmada kullanılan yöntem uygun mu? / Is the method used in the research appropriate?: *Evet / Yes (Yazara Açık)*

Çalışma neticesinde ulaşılan sonuçlar yeterli mi? / Has the author presented the result of the article sufficiently?: *Evet / Yes (Yazara Açık)*

Yazarın ele aldığı konu hakkındaki yorum ve analizleri yeterli mi? / Are the comments and analysis of the subject covered by the author sufficient?: *Evet / Yes (Yazara Açık)*

Makalede kullanılan kaynaklar makale yazım kurallarına uygun olarak düzenlenmiş mi? /Are the resources which are referred in the article shown in accordance with the rules of the Journal?: *Evet / Yes (Yazara Açık)*

Kullanılan eserlere kaynakça kısmında yer verilmiş mi? / Are the resources which are referred in the article shown properly in the bibliography?: *Evet / Yes (Yazara Açık)*

Çalışma bilimsel yayın etiğine uygun hazırlanmış mı? /Is the study prepared in accordance with scientific publication ethics?: *Evet / Yes (Yazara Açık)*

İncelediğiniz makale bilime katkısı olan özgün bir çalışma mıdır? /Does the article have an original contribution to knowledge and the field?: *Evet / Yes (Yazara Açık)*

Görüş ve önerilerinizi belirttiğiniz makale metnini WORD veya PDF formatında Dosya olarak eklediniz mi? / Have you attached the article text containing your comments and suggestions to your report in MS Word or Pdf format?: *Evet / Yes (Yazara Açık)*

Düzeltilmeler yapıldıktan sonra tekrar incelenmesi gerekir mi? / Should it be reviewed again after revisions: *Hayır / No (Yazara Açık)*

Yazara Not: *Mümkün mertebe akademik bir dilin kullanılır ve gereksiz bazen de kulak tırmalayan tekrarlardan uzak durulmalı. (Yazara Açık)*

Editöre Not: *Çalışma biçim ve içerik açısından gerekli standartlara sahip olmakla birlikte akademik bir üslup dahilinde gözden geçirilip yazının rafine edilmesinde fayda vardır.*

Öneri: *Minör Revizyon (Yazara Açık)*

Hakemin Yükleđi Değerlendirme Dosyaları

Immanuel Kant Bir Faydacı Olabilir mi?: Kant'ın, Deneysel Ahlâk Teorilerine Yönelik Eleştirileri

Öz

Kant'ın ahlâk felsefesi ile ilgili yazılarında, temelini deneyden alan tüm ahlâk öğretilerini, ahlâkı kökünden söken/sarsan ciddi bir tehlike olarak kabul ettiği görülmektedir. Kant *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi* adlı eserinde amacının ahlâk ilkelerinin kaynağını kişiden kişiye, durumdan duruma değişen deneysel öğelerden kurtarıp, evrensel ve mutlak zorunluluk taşıyan ahlâk yasasının imkanını ortaya koymak olduğunu söyler. *Pratik Aklın Eleştirisi* isimli eserinde ise temelini deneyden alan öğretiler ile ahlâk yasasının kılı kırk yarar biçimde ayrılması gerektiğini belirtir. Bu ifadeler Kant'ın deneysel ahlâkı, dolayısıyla da faydacılığı eleştirdiğini göstermektedir. Bununla beraber her iki teori arasındaki temel farklılıklara rağmen Kant'ın ahlâk felsefesindeki bazı noktalar, özellikle başkalarına karşı ödevlerimize yapılan vurgu ve başkalarının amaçlarını kendi amaçlarımızımız gibi benimsememizin ahlâkî bir ödev olması, önde gelen faydacılar tarafından onun ahlâk felsefesinin aslında faydacı olabileceği veya faydacılıkla uzlaştırılabileceği şeklinde anlaşılmıştır. Bu iddia karşısında yaygın bir şekilde kabul edilen görüş ise Kant'ın kesinlikle bir faydacı olamayacağı ve felsefesinin faydacılıkla uzlaştırılamayacağıdır. Bu makalede Kant'ın eserlerinde yer alan deneysel ahlâka yönelik eleştirileri **bir araya getirilerek değerlendirilecektir**. Çalışmamızda elde ettiğimiz bilgilerden hareketle literatürde yer alan Kant'ın bir faydacı olup olamayacağı tartışmasına cevap bulmayı amaçlamaktayız.

Anahtar Kelimeler

Felsefe Tarihi, Ahlâk Felsefesi, Immanuel Kant, Faydacılık, Kant Ahlâkı, Kant'ın Deneysel Ahlâk Eleştirileri

Could Immanuel Kant be a Utilitarian?: Kant's Criticisms of Empiricist Moral Theories

Abstract

It is seen that the empiricist moral theories have been considered as a danger that is threatening the roots of morality by Immanuel Kant. Kant indicates that his aim in *The Groundwork of the Metaphysics of Morals* is to present the possibility of the existence of moral law that must be universal and in absolute necessity by saving it from the experimental base that is subjective and contingent. As for in his *The Critique of Practical Reason*, Kant argues for separating the empirical doctrines from the moral law meticulously. These expressions imply that Kant criticizes the empirical ethics, therefore he also would criticize Utilitarianism. Even though the basic differences between the Kantian ethics and Utilitarian theory, some aspects of Kantian ethics were considered as Utilitarian in the literature. Especially, Kant's emphasize to our duties for the others and his moral ideal that advises to interiorize the aims of the others have been considered as the points that can be Utilitarianist by some modern academicians. Nevertheless, there are also some authors who reject this idea and indicate that there is not a reasonable way to consider Kant as a Utilitarian philosopher. This article, as compiling the critics of Kant to the empiricist ethical theories will attempt to find a justified position in the discussion of whether Kant can be considered as a Utilitarian or not.

Keywords

History of Philosophy, Moral Philosophy, Ethics, Immanuel Kant, Utilitarianism, Kantian Ethics, Kant's critiques of Empiricist Moral Theories

Giriş

Aydınlanma Dönemi olarak da isimlendirilen 18. yüzyıl, hakikatin bütünüyle deneysel alana indirgenme çabalarının zirveye ulaştığı bir çağdır. Ahlâk düşüncesi de bu çabadan nasibini almış ve antikçağdan beri hazcılık, egoizm, duyguculuk gibi muhtelif şekillerde kendini gösteren deneysel ahlâk temellendirmeleri, Aydınlanma'da faydacılık (*utilitarianism*) teorisiyle sosyal bir boyut kazanarak gündeme gelmiştir. Aydınlanma'nın, dönemin tipik kabullerini taşımayan sıra dışı düşünürü olarak niteleyebileceğimiz Immanuel Kant (1804) ise, hem deneysel araştırma ile hakikatin bütününe vâkıf olunabileceği düşüncesini reddetmiş, hem de deneyci bir temel üzerine kurulan ahlâk yaklaşımlarını ciddi şekilde eleştirmiştir. Bu bakımdan Kant'ın ahlâk felsefesi, antik çağda hazcı ve egoist, modern dönemde ise duygucu ve faydacı ahlâk teorileriyle bir karşıtlık içerisinde anlatılagelmiştir. Buna karşılık ikincil literatürde, her ne kadar faydacılığın temel kaynakları Kant'ın son yıllarına doğru yazılmış ve Kant'tan sonra yaygınlık kazanmış olsa da Kant'ın ahlâk düşüncesinin de faydacı bir teori olarak değerlendirilebileceğine ilişkin iddialar yer almaktadır. Bu makalede öncelikle Kant'ın deneyci ahlâk teorilerine yönelttiği temel eleştiriler ortaya konacak, sonrasında Kant'ın ahlâk anlayışının faydacı olarak nitelenip nitelenemeyeceğine dair ikincil literatürdeki iddialar ve karşıtları anlatılacak, son olarak ise bazı örnek meseleler üzerinden Kant'ın ahlâk yaklaşımı ve deneyci ahlâk yaklaşımları mukayese edilmek suretiyle, Kant'ın ahlâk idealinin faydacı bir yaklaşım olarak nitelenip nitelenemeyeceği sorusuna bir cevap aranacaktır.

1. Kant'ın Deneyci Ahlâk Teorilerine Yönelik Eleştirileri

Ahlâk felsefesi çalışmalarında genellikle Kant'ın ahlâk anlayışı ve deneyci ahlâk öğretileri birbirlerine rakip ve alternatif teoriler olarak sunulmaktadır. Bunun en önemli nedeni eylemleri ahlâkî olarak değerlendirirken Kant'ın ve deneycilerin hareket noktalarının birbirinden farklı olması ve bu farkın her iki yaklaşım tarafından ahlâkî problemlere sunulan çözüm önerilerini doğrudan veya dolaylı bir şekilde etkilemesidir. Deneyci ahlâk öğretilerine göre ahlâk ilkelerinin kaynağı deneysel öğelere dayanmaktadır. Başka bir ifadeyle deneycilere göre ahlâk öznesini harekete geçiren şey, eylemin sonunda haz elde etme beklentisidir. Kant ise ahlâk ilkelerinin kişiden kişiye, durumdan duruma değişebilen deneysel öğeler olarak belirlenmesini eleştirmekte, ahlâk felsefesinde asıl amacının evrensel ve mutlak zorunluluk taşıyan ahlâk yasasının varlığını ortaya koymak olduğunu söylemektedir. Bununla beraber Kant'ın deneyci ahlâk anlayışlarına yönelik eleştirilerini pek çok başlık altında toplamak mümkündür. Biz çalışmamızda Kant'ın deneyci ahlâk anlayışlarına yönelik eleştirilerini; ahlâk ilkelerinin kaynağı eleştirisi, en yüksek iyi eleştirisi ve insanın araçsallaştırılması eleştirisi şeklinde üç başlık altında ele alacağız. Bu başlıklar içerisinde ahlâk ilkelerinin kaynağı eleştirisi merkezi bir konumdadır. Bu nedenle Kant'ın deneyci ahlâk anlayışlarına yönelik eleştirilerini incelemeye bu mesele ile başlamak uygun olacaktır.

1.1. Ahlâk İlkelerinin Kaynağı Eleştirisi

Ahlâk ilkelerinin kaynağı meselesi, ahlâk felsefesinin en temel problemlerinden biridir. Felsefe tarihi boyunca pek çok filozof ahlâk ilkelerinin nereden geldiği sorusuna yönelik farklı cevaplar ve çözüm önerileri sunmuştur. Kant ve deneycilere göre ahlâk ilkelerinin kaynağı insandır. Bu cevap her iki ahlâk anlayışının ortak noktası olmakla beraber, ikisinin en temel farkı da burada ortaya çıkmaktadır. Zira deneycilere göre insan bütünüyle bir doğa varlığıdır. Bu nedenle insanın ahlâkî yargılarını belirleyen temel etken yalnızca deneysel öğelerdir. Kant'a göre ise insan yalnızca deneysel dünyaya ait bir varlık değildir, ahlâk söz konusu olduğunda insan akıl varlığı olarak kabul edilmelidir. Kant'ın bu düşüncesinin temelinde onun ikili varlık anlayışı yer alır.¹ Bu anlayışa göre varlık dünyası görünüşten ibaret olmayıp bir fenomenal alan bir de numenal alandan oluşmaktadır. Kant insanı da bu anlamda değerlendirerek onu bir yanıla fenomenal, bir yanıla da numenal varlık olarak kabul etmektedir.² İnsan fenomenal varlık olarak eğilimleri tarafından; numenal varlık olarak ise akıl tarafından yönlendirilir. Kant aslında insanın doğa tarafından etkilenen bir varlık olduğunu reddetmez fakat ahlâkın deneysel kısmınının

¹ Takıyettin Mengüşoğlu, *Kant ve Scheler'de İnsan Problemi* (Ankara: Doğubatı Yayınları, 2020), 34.

² Mengüşoğlu, *Kant ve Scheler'de İnsan Problemi*, 34.

"Pratik Antropoloji", akılsal kısmının ise "Ahlâk" olarak adlandırılması gerektiğini söyler.³ Kant'a göre insanı fenomenal alandaki diğer canlılardan ayıran en temel şey zeminini deneyden almayan, a priori olarak saf aklın kavramlarında bulunan ahlâklılıktır.⁴ Bundan dolayı Kant'ın en temel amacı ahlâk söz konusu olduğunda, deneysel olanı bütünüyle bir kenara bırakıp, sadece akılla ne elde edilebileceğini incelemek olmuştur. Ayrıca Kant'a göre bir yasa ahlâk yasası olacaksa evrensel bir zorunluluk taşımalıdır. Ahlâk yasasının evrensel zorunluluk taşıması, dünyada ve dünyanın dışında, tüm akıl sahibi varlıklar için geçerli olması anlamına gelir.⁵ Bu noktada belirtmeliyiz ki Kant, dünya dışındaki gezegenlerin en azından bir kısmında akıl sahibi varlıkların yaşadığına inanmaktadır.⁶ Eğer ahlâk yasası, deneysel öğelere dayandırılırsa, bu durumda insan dışındaki akıl sahibi varlıkları kapsayan evrensel bir ahlâk yasasından söz etmek mümkün olmayacaktır. Kant bu şekilde evrensel olamayışı ahlâk için büyük bir tehlike olarak görmektedir.

Kant kendisinden önceki filozofların, ahlâk ilkelerinin temelini deneysel alanda aramanın doğru olup olmadığını kendilerine hiç sormamış olduklarından, ahlâk ilkelerinin a priori olarak saf akıl kavramlarında bulunabileceğini fark etmediklerini düşünmektedir.⁷ Buradan hareketle Kant'ın ahlâk felsefesinin en öne çıkan özelliği ahlâktaki tüm deneysel faktörleri ortadan kaldırarak mutlak ve evrensel bir ahlâk anlayışının imkânını ortaya koyma çabası olmuştur. *Pratik Aklın Eleştirisi*'nde Kant, deneyciliğin ahlâklılığı kökünden sökerek ortadan kaldıran ciddi bir tehlike olduğunu⁸ ve temelini deneyden alan bütün öğretiler ile ahlâk öğretisinin "kılı kırk yarar" biçimde birbirinden ayırt edilmesini gerektiğini açıkça söylemektedir.⁹ Zira Kant'a göre ahlâkın temelini deneysel ilkelere dayanması beraberinde pek çok problem getirmektedir.

Bu problemlerin ilki ve en önemlisi özgürlük meselesinde ortaya çıkmaktadır. Kant'a göre ahlâkî eylemler, özgür iradenin olmasını gerektirir. Ancak deneysel dünyadan hareketle özgür iradenin varlığını kanıtlamak mümkün değildir. Deneysel dünyada özgür iradenin var olduğu tezi ile var olmadığı antitezi aynı derecede kabul edilebilir veya reddedilebilir niteliktedir.¹⁰ Teorik akıl, bu iki önermeden hangisinin doğru olduğuna bir cevap verememektedir. Kant bu durumun bir antinomi olduğunu ve teorik aklın sınırları içerisinde çözülemeyeceğini düşünür. Zira özgürlük, teorik akılda doğrudan doğruya bilinebilen veya deney yoluyla kanıtlanabilen bir şey değildir. Buradan hareketle Kant özgürlüğün kanıtlanması gereken bir fenomen değil, varsayılması zorunlu olan bir ide olduğunu söylemiştir.¹¹ Başka bir ifadeyle Kant'a göre özgürlüğü kanıtlayamasak bile özgür olduğumuzu kabul etme zorunluluğumuz vardır. Çünkü özgürlük, ahlâk yasasının koşulu ve varlık nedeni; ahlâk yasası ise özgürlüğün bilgi nedenidir.¹² Kant'a göre nedensellik yasalarının hâkim olduğu deneysel dünyada özgürlüğün varsayılabilmesi için insanın ikili bir varlık olarak kabul edilmesi gerekmektedir. Bu anlamda insan, fenomenal varlık olarak deneysel dünyada, nedensellik yasalarına bağlı yaşayan; numenal varlık olarak ise özgür olan bir varlıktır.¹³ Bu hususta deneyci öğretilerin en büyük hatası insanı bütünüyle fenomenal bir varlık olarak kabul ederek özgür iradenin imkanını ortadan kaldırmaları olmuştur. Kant özgürlüğü "istememin ahlâk yasası dışında her şeyden bağımsız olması" olarak tanımlar.¹⁴ Bu durumda özgürlüğün deneysel ilkelere dayanarak açıklanması mümkün değildir. Kant özgürlüğün deneysel zeminde açıklanabileceğini öne sürmenin bir aldatmaca olduğunu, bu iddiaya sahip tüm teorilerin yüzeysel olarak kabul

³ Immanuel Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, çev. İoanna Kuçuradi (Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 2018), 3.

⁴ Immanuel Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, çev. İoanna Kuçuradi vd. (Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 2019), 95.

⁵ Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, 4.

⁶ Manfred Geier, *Kant'ın Dünyası*, çev. Erol Özbek (İstanbul: İletişim Yayınları, 2018), 88.

⁷ Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, 26.

⁸ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, 79.

⁹ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, 101.

¹⁰ Mengüşoğlu, *Kant ve Scheler'de İnsan Problemi*, 105.

¹¹ Ahmet Cevizci, *Büyük Felsefe Sözlüğü* (İstanbul: Say Yayınları, 2017), "Özgürlük Postulatu", 1481.

¹² Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, 4.

¹³ Doğan Özlem, *Etik Ahlâk Felsefesi* (İstanbul: Notos Kitap, 2019), 42.

¹⁴ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, 103.

edilmesi gerektiğini de söylemektedir.¹⁵ Netice itibarıyla Kant özgürlük meselesini bütün deneycilerin ahlâk öğretilerinde takıldıkları ciddi bir engel olarak ele almaktadır.¹⁶

Kant'ın deneycilere yönelik ikinci eleştirisi, kendinde iyinin imkânı konusunda ortaya çıkmaktadır. Deneyci ahlâk öğretilerine göre iyi, deneysel dünya gözlemlenerek "mutluluk" şeklinde teorik akıl ile bilinebilen bir kavramdır. Kant ise iyinin dolaysız bir şekilde teorik akıl ile bilinen bir şey olmadığını¹⁷, iyinin bu şekilde deneysel alanda aranmasının yalnızca ahlâksızlığı temellendireceğini düşünür.¹⁸ Çünkü fenomenal alanda gözlemlenebilen eylemler iyi veya kötü olarak adlandırıldıklarında iyi ve kötü kavramları ahlâk yasasından önce gelmekte¹⁹, bu da kendinde iyi olandan söz etmeyi imkânsız hale getirmektedir.²⁰ Kendinde iyi olandan söz edilemediğinde ise iyinin, dolayısıyla da ahlâkın tümelleşmesi mümkün değildir. Zira deneysel dünyaya ait olan ve deneyciler tarafından "iyi" olarak kabul edilen "mutluluk", kişiden kişiye, durumdan duruma değişebilen belirsiz bir kavramdır.²¹ Nitekim aynı kişi bile her zaman aynı şeylerden mutlu olmayabilir. Kant'a göre kişiden kişiye değişebilen iyi kavramından hareketle, herkes için zorunlu bir ahlâk yasasının kurulması mümkün değildir. Kant iyi kavramının ahlâk yasasından sonra gelmesi ve ahlâk yasası aracılığı ile tanımlanması gerektiğini düşünmektedir. Bu nedenle Kant iyi kavramını pratik aklın faaliyetiyle fiili kılınan bir nesne olarak açıklar. Hatta Kant'a göre ahlâk tecrübesinde pratik akıl öyle bir nesneyi fiili kılmalıdır ki o nesne akıl sahibi varlıklar olmadığına ortaya çıkamayacak olmalıdır.²² Başka bir ifadeyle özgür ve rasyonel bir varlık olduğu için "iyi" ortaya çıkmalıdır. Eğer iyinin bilgisine dolaysız bir şekilde teorik akıl ile ulaşabiliyor olsaydı özgür ve akıl sahibi bir varlığın istemesine gerek duyulmazdı. Ancak Kant'ın ahlâk felsefesinde özgür ve akıl sahibi varlık büyük bir öneme sahiptir. Sonuç olarak Kant kendinde iyi olandan söz edebilmek, böylece ahlâk öznesi olan özgür ve rasyonel varlığın değerini korumak için iyiyi deneysel ögeler olarak belirleyen tüm öğretileri eleştirmiş ve reddetmiştir.

Kant'ın deneycilere yönelik üçüncü eleştirisi deneysel ögelere dayanan tüm buyrukların koşullu; eylemlerin ahlâka uygunluğunun ise yalnızca rastlantısal olması hususundadır. Kant bir eylemin ahlâki olabilmesi için istemenin, temeli hep aynı kalan ahlâk yasası tarafından belirlenmesi gerektiğini söylemektedir.²³ Kant istemeyi belirlemesi gereken ahlâk yasasını *imperatif* (buyruk) şeklinde ifade eder ve imperatifleri *hipotetik* ve *kategorik* şeklinde ikiye ayırır.²⁴ İstemeyi belirleyen imperatifin hipotetik olması, eylemin belirli koşullara bağlı olduğu anlamına gelir. Ahlâk yasası deneysel ilkelere dayanan hipotetik buyruk olarak ifade edildiğinde, her bir insan için değişen koşulların var olduğu gerçeği, ahlâk ilkelerinin de kişiye ve bağlama göre değişebileceğini düşündürülebilir. Bu durumda eylemlerin yerine göre iyi veya kötü olabileceğini kabul eden bir kimsenin ahlâk yasasına uygun olan davranışları yalnızca tesadüfen meydana gelmiştir. Örneğin yalan söylediğinde insanların birbirine olan güven duygusuna zarar vereceğini düşünen bir kişinin dürüstlüğü ödevde uygundur ancak bu uygunluk rastlantısalıdır. Ahlâk yasasına bir rastlantı sonucu uygun olan eylemlerde koşul ortadan kalktığında buyruk da geçerliliğini yitirir. Çünkü dürüst olmayı sadece faydasından dolayı tercih eden bir kişi, dürüstlüğü sonunda zarar göreceği zaman yalan söylemeyi tercih edebilir. Kant akıl sahibi varlıklar için rastlantısal koşullar altında geçerli olan bir buyruğun genel ve zorunlu bir şekilde uyulması gereken bir yasa olamayacağını düşünür.²⁵ Kant'a göre ise ahlâk, akıl sahibi bütün varlıklar için rastlantısal koşullar altında ve istisnalarla değil tamamen zorunlu olarak geçerli olan bir yasaya dayanmalıdır.²⁶ Koşullu buyruklar sonucu meydana gelen

¹⁵ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, 103.

¹⁶ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, 8.

¹⁷ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, 65.

¹⁸ Sinan Kadir Çelik, "Kant Etiğinin Stoik Temelleri", *Immanuel Kant Muğla Üniversitesi Uluslararası Kant Sempozyumu Bildirileri* (Ankara: Vadi Yayınları, 2006), 371.

¹⁹ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, 44.

²⁰ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, 66.

²¹ Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, 34.

²² Ahmet Ayhan Çitil, *Kant Okumaları Birinci Kritik* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2021), 279.

²³ Ernst Cassier, *Kant'ın Yaşamı ve Öğretisi*, çev. Doğan Özlem (İstanbul: Notos Kitap, 2017), 315.

²⁴ Takiyettin Mengüşoğlu, *Felsefeye Giriş* (Ankara: Doğubatı Yayınları, 2017), 321.

²⁵ Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, 24.

²⁶ Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, 24.

eylemler; ahlâk yasasına uygunluğu rastlantısal olan ve tümelleşemeyen eylemler oldukları için ahlâki olarak değerlendirilemezler. Bu nedenle Kant, ahlâkça iyi olanın ahlâk yasasına uygun olan değil ahlâk yasası uğruna yapılmış olan eylemler olduğunu söyler.²⁷ Sadece bu şekilde ahlâk yasası tüm akıl sahibi varlıklar için zorunlu bir yasa olarak kabul edilebilir. Bu noktada Kant'ın "akıl sahibi bütün varlıklar" ifadesi önemlidir zira ahlâkın temelini deneysel ilkelere dayandırılması durumunda karşılaşılan bir diğer problem insanın, "insan" olduğu için ahlâki yükümlü olarak kabul edilmesidir. Daha önce de belirttiğimiz gibi Kant, evrende insandan başka akıl sahibi varlıklar olduğunu düşünmektedir. Dolayısıyla ahlâk sadece insan için değil, tüm akıl sahibi varlıklar için kullanılan bir kavramdır.²⁸ Bu nedenle Kant'ın *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi* eseri: "Dünyada, dünyanın dışında bile iyi bir istemeden (gutter Wille) başka kayıtsız şartsız iyi sayılabilecek hiçbir şey düşünülemez" cümlesi ile başlamaktadır.²⁹

Kant'ın deneyci ahlâk teorilerine yönelttiği en açık eleştirilerden biri de onların deneysel ögeler olan haz ve acıyı ahlâk ilkelerinin kaynağı olarak kabul ederken hazlar arasında bir ayrıma giderek duyusal hazları aşağı, anlama yetisine bağlı olan hazları da yüksek hazlar olarak konumlandırmaları olmuştur.³⁰ Kant'a göre her ne sebeple olursa olsun hazlar arasında bu şekilde bir ayrıma gitmek dürüst bir davranış değildir. Zira ona göre eğer davranışlarımızı belirleyen etken haz ise bunun duyusal veya anlama yetisinde olması arasında hiçbir fark bulunmamaktadır.³¹ Örneğin paraya ihtiyacı olan biri için paranın dağdan veya kumdan elde edilmesi arasında bir fark olmaması gibi yaşamdan zevk almak isteyen biri için hazların akıldan veya duyulardan kaynaklanması önemli değildir.³² Çünkü hazzın kendisi duyusaldır. Dolayısıyla akıldan kaynaklandığı düşünülse bile aslında duyusal alana ait olan haz kavramının yüksek veya aşağı olarak konumlandırılması ve bu ayırım neticesinde aslında akıldan kaynaklanan hazların değerli kabul edilmesi Kant'a göre anlamsızdır.

Ahlâk ilkelerinin kaynağını deneysel ögeler olarak kabul eden deneycilere göre bu düşüncenin kaynağı akıldır. Dolayısıyla akla uygun yaşam doğaya uygun yaşamaktan geçmektedir. Kant ise "insan, her şeye rağmen, aklın kendi başına söylediği her şeye kayıtsız kalacak ve akılı yalnızca duyu sahibi bir varlık olarak gereksinmelerini gidermek için bir araç olarak kullanacak kadar, tamamen hayvan değildir"³³ sözleriyle deneyci öğretilerin akla uygun yaşamı doğaya uygun yaşamakla bir tutmalarını çok ağır bir biçimde eleştirir. Kant'a göre ahlâklılık olmak yani akla uygun yaşamak; doğaya uygun yaşamak demek değildir. Çünkü doğaya uygun yaşamak için özellikle akıl sahibi bir varlığın istemesine gerek yoktur. Kant insanın zaten zorunlu olarak yöneldiği eğilimleri, akli ile nihai amaç olarak görüp, bu eğilimlerin doyurulmasını ahlâkî ilkeler olarak konumlandıranları eleştirilmektedir. Nitekim Kant akla uygun olan ahlâklılık buyruğunun "ancak, aynı zamanda genel bir yasa olmasını isteyebileceğin bir maksime göre eylemde bulun"³⁴ ilkesi olduğunu söyler. Bu şu anlama gelir: "maksimum duyular dünyasına, bu dünyanın işleyişini bozmadan, duyular üstü doğa biçimini vermelidir."³⁵ Yani numenal alana ait olan ahlâk yasası, fenomenal alana uygulanabilir olmalıdır. Eğilimlerimiz, mutluluk arzumuz ve hazlarımızı yasa olmaya uygun bir belirleme nedeni olarak kabul ettiğimizde, herkesin kendine özgü hazları olduğu ve üzerinde uzlaşılan ortak bir isteme nesnesi olamayacağı için maksimumimiz kendi kendini yok edecektir.³⁶ İnsanın eylemlerini gerçekleştirirken kendine sorması gereken soru "Benim maksimum bir doğa yasası olsaydı, onu kabul eder miydim?" sorusudur.

1.2. En Yüksek İyi Eleştirisi

Ahlâk felsefesi tarihinde Antik Çağ'dan modern döneme kadar en temel problemlerden bir diğeri en yüksek iyi olmuş ve çözüm denemelerinde mutçu bir çizgi

²⁷ Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, 5.

²⁸ Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, 24.

²⁹ Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, 8.

³⁰ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, 25.

³¹ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, 25.

³² Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, 26.

³³ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, 69.

³⁴ Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, 38.

³⁵ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, 49.

³⁶ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, 32.

izlenmiştir. Bu anlamda ahlâk öznesinin nihai amacı da eylemlerinin sonunda mutluluğa ulaşmak olarak kabul edilmiştir. Başka bir ifadeyle ahlâk öznesi, ahlâka uygun olan eylemleri, en yüksek iyiye ulaşmak için yerine getirmekte; en yüksek iyiye ulaştırılan eylemler de ahlâkî olarak kabul edilmektedir. Kant ise ahlâk öznesinin eylemlerinin sonucunda bir çıkar elde etme beklentisini ve bu beklentinin mutluluk olarak belirlenmesini eleştirmektedir. Zira Kant'ın ahlâk felsefesine göre bir sonuca ulaşmak değil, eyleme başlatılan neden önemlidir. Kant'ın kendi cümleleriyle "bir eylem ahlâksal değerini, onunla ulaşılabilecek amaçta bulmaz, onu yapmaya karar verdiğini maksimde bulur".³⁷ Kısaca Kant'a göre gerçekten iyi olan tek şey "iyi isteme"dir.³⁸ Bu durumda faili harekete geçiren isteme dışında hiçbir şeyin iyi olarak nitelendirilmesi de mümkün değildir.

Bununla beraber Kant'a göre "eylemlerin sonunda mutluluğun sağlanması" hiç akıllıca bir buyruk değildir.³⁹ Zira insan da dahil olmak üzere bütün varlıklar doğaları gereği kaçınılmaz bir şekilde mutluluğu elde etmek isterler. Burada doğadaki nedensellikten bağımsız, özgür bir varlığın istemesine gerek yoktur. Kant'a göre zaten doğal nedenselliğin bir parçası olarak zorunlu bir şekilde istenilen bir şey görev kavramına ait olamayacağı için böyle bir buyruğa aslında gerek duyulmaz. Kant'ın ifadesiyle bu isteme ahlâkî olarak kayıtsız bir istemedir.⁴⁰ Dolayısıyla insanın mutluluğa amaç olarak erişip erişememesinin ahlâk varlığı olmasıyla bir ilgisi yoktur.⁴¹ Eğer bir eylem ahlâkî olarak değerlendirilecekse, mutluluğu değil, yalnızca akla dayanan ahlâk yasasını temele almak zorundadır.⁴² Ayrıca Kant'a göre ahlâkî ödevler sevgiden dolayı isteyerek ve severek değil, ödevde duyulan saygıdan dolayı yerine getirilmektedir. Saygı duygusunun ise haz veya mutlulukla bir ilgisi yoktur. Eğilimlere karşı koymayı buyuran ahlâk yasasına duyulan saygı, kişideki "kendini beğenmişliği" yerle bir ederek ödev düşüncesini en yüksek yaşam ilkesi haline getirmeye zorlar.⁴³ Bu da insana acı vereceğinden ahlâk yasası Kant'a göre haz içermez, acı içerir.⁴⁴ Netice itibarıyla ahlâk yasası insana "mutluluğa ulaşmayı" amaç olarak sunmadığı gibi eğilimlerini bastırmasını buyurarak insana daha çok acı vermektedir. Bununla beraber Kant'ın mutluluk karşısındaki bu tutumundan "ahlâklı olmak istiyorsam mutsuz olmalıyım" sonucu çıkarılmamalıdır. Kant failin harekete geçerken mutluluk hesabı yapmasını ahlâkî bulmamasına rağmen kişinin kendi mutluluğunu sağlamanın dolaylı olarak bir ödev olduğunu düşünür. Çünkü mutluluk kavramı, ödevi yerine getirmeyi sağlayacak olan beceri, sağlık, zenginlik gibi araçları taşımaktadır ve bu araçların eksikliği kişinin ödevde aykırı davranmasına yol açabilir.⁴⁵ Ancak Kant'a göre bu araçlar ne kadar iyi ve istemeye değer olsalar da "istememin kendisi" iyi olmadığında son derece kötü ve zararlı olabilirler.⁴⁶ Bu da ahlâkî anlamda iyi veya kötü olarak adlandırılacak olan yalnızca isteme olduğu anlamına gelir. Neticede Kant'a göre mutluluğun kendinde bir değeri yoktur. Kant ahlâk felsefesinde insanın mutlu yaşaması değil mutluluğa layık olması gerektiğini söylemektedir. Mutlu olmaya layık olmanın tek koşulu ise istemenin iyi olmasıdır. O halde Kant'ın felsefesinde mutluluk eğilimden dolayı değil ödevden dolayı sağlandığında hak edilen bir durum olarak ahlâkî bir değer taşır.

Kant mutluluğu fiziki ve ahlâkî olarak ikiye ayırır. Ahlâkî mutluluk, eğilimlerden bağımsız yani insanın kendinden memnun olmasıdır.⁴⁷ Kant'a göre insan ancak dışsal bir şeyle belirlenmeyen istemesi sayesinde yaşadığı bedensel acı durumunda bile kendinden memnun, yani gerçek anlamda mutlu olabilir.⁴⁸ O halde deneysel belirlemelerden bağımsız, ahlâk yasasına göre olan eylemler kişinin kendinden memnun

³⁷ Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, 15.

³⁸ Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, 8.

³⁹ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, 43.

⁴⁰ Immanuel Kant, *Saf Aklın Sınırları Dahilinde Din*, çev. Suat Başar Çağlan (Konya: Literatürk Academia, 2017), 36.

⁴¹ Heinz Heimsoeth, *Kant'ın Felsefesi*, çev. Takiyettin Mengüşoğlu (Ankara: Doğubatı Yayınları, 2019), 118.

⁴² Lokman Çilingir, *Pratik Aklın Doğal Diyalektiği* (Ankara: Elis Yayınları, 2005), 124.

⁴³ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, 94.

⁴⁴ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, 81.

⁴⁵ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, 102.

⁴⁶ Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, 8.

⁴⁷ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, 128.

olmasını sağlar ve bu da fiziksel mutluluğu mümkün kılar. Bu durumda en yüksek iyi (supremun/üstün) ahlâklılıktır. Mutluluk ise ödevden dolayı sağlandığında en yüksek iyinin ikinci ögesini oluşturur ve ahlâkî anlamda yetkinliği sağlar.⁴⁹ Başka bir ifadeyle Kant'a göre ahlâk öznesi için en yüksek iyi hem tüm erdemleri hem de mutluluğu aynı zamanda elde etmektir. Bununla beraber Kant erdem ile mutluluk arasındaki bu ilişkinin sentetik olduğunu, diğer bir deyişle zorunlu olmadığını belirtmektedir.⁵⁰

Kant'a göre deneyicilerin en yüksek iyi meselesindeki en büyük hatası erdem ve mutluluk arasındaki ilişkinin analitik olduğunu ve ahlâkî eylemin zorunlu olarak mutluluk getireceğini düşünmeleridir. Bu hususta Kant, erdem ve mutluluğun birbirinden ayrı iki kavram olduğunu söylemekte, ahlâkî eylemlerin zorunlu olarak mutluluk getirmeyeceğini belirtmektedir.⁵¹ Zira erdem kendinde şey olarak numenal (düşünüdür) alanda ortaya çıkarken, mutluluk, fenomenal (deneysel) alanda ortaya çıkmaktadır. Kant'a göre kendinde şeylerin fenomenal alana uyarlanması yani erdem ve mutluluğun bir arada düşünülebilmesi ve gerçeklik kazanabilmesi için pratik akılda sentezlenmesi gerekmektedir. Ancak erdem ve mutluluk arasındaki sentetik bağ aprioridir. Dolayısıyla pratik bakımdan zorunludur ve deneyden çıkarılması mümkün değildir.⁵² Kant erdem ve mutluluk arasındaki sentetik apriori bağın imkânı ve güvencesi olarak yüce bir yaratıcıyı kabul etmektedir.⁵³ Başka bir ifadeyle Kant'a göre erdem ve mutluluğun bir arada olabildiğini sağlayan güç, her şeye gücü yeten ve aynı zamanda doğanın varlık sebebi olan bir irade yani Tanrı'dır-inançdır.

Sonuç olarak Kant deneyicileri en yüksek iyi meselesinde üç hususta eleştirmektedir. İlk olarak en yüksek iyi ulaşılması gereken bir hedef değildir. İkinci olarak en yüksek iyi, belirsiz ve değişken olmaları nedeniyle, deneysel ögeler olarak belirlenmemelidir. Son olarak ahlâkî eylem ve mutluluk arasında analitik (zorunlu) bir ilişki yoktur, bu ilişki sentetik apriori bir ilişkidir. Kant'ın ahlâk felsefesinde önemli olan ahlâk öznesinin mutlu olması değil, ahlâk yasasına uygun eylemlerde bulunarak mutlu olmayı hak etmesidir.

1.3. İnsanın Araçsallaştırılması Eleştirisi

Antik Çağ'da hazcılık, egoizm, duyguculuk gibi çeşitli şekillerde kendini gösteren deneyci ahlâk öğretileri Yeni Çağ'da faydacılık teorisiyle sosyal bir boyut kazanmıştır. Faydacılığın en temel ilkesi "en yüksek sayıda insanın en büyük mutluluğunu sağlamak" ödevidir. Bu ödevde göre toplumdaki insanların çoğunun faydası ve mutluluğu için bazı insanlar feda edilebilir. Ayrıca bir kişi başkasının faydası için hizmet vermek isterse zaman zaman kendi faydasını sınırlandırmak durumunda kalabilir. Bu ise kişilerin kendi bireysel haklarını kaybetmesiyle sonuçlanabilecek büyük bir fedakarlığı gerektirebilir. Bu durumda faydacılık birilerinin dezavantajlı durumunu başkalarının avantajı olarak ahlâkî kabul eder.⁵⁴ Örneğin bir cerrahın ikisinin böbreğe, ikisinin akciğerlere, sonuncusunun da bir kalp nakline ihtiyacı olan beş hastası olduğunu düşünelim. Bu beş hastaya sahip olan cerrahın, bir ailesi ve insanlığa sunacak hiçbir yeteneği olmayan birinin yanına geldiğini varsayalım. Cerrah bir faydacı olsaydı, bu kişiyi öldürüp beş hastasının hayatını kurtarmasının ahlâkî olacağını düşünebilirdi.⁵⁵ Sonuçta bu toplam mutluluk miktarını artıran bir eylem olurdu.

Kant'a göre ise herhangi bir kişinin başka insanların daha mutlu bir hayat yaşaması için feda edilmesi, insanı bir araç konumuna getirmektedir. Ancak ahlâk yasası insanın ne kendisi ne de bir başkası için araç konumuna getirilmemesini uygun bulur.⁵⁶ Kant'a göre çoğunluğun iyiliği için bir kişiyi feda etmenin normal olduğunu düşündürmesi bile faydanın ahlâk ilkelerinin temelinde konulmaması için yeterli bir sebeptir.⁵⁷ Kant'ın

⁴⁸ Çetin Türkyılmaz, "Kant ve Eskiler: "Kendinden Memnun Olma" Kavramı Çerçevesinde Kant'ın Stoa'cı Tavrı Üzerine" *Pasajlar* 2/6 (Eylül 2020), 89.

⁴⁹ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, 129.

⁵⁰ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, 123.

⁵¹ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, 121.

⁵² Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, 123.

⁵³ Çilingir, *Pratik Aklın Doğal Diyalektiği*, 145

⁵⁴ Otfried Höffe, *Etik Bir Giriş*, çev. Sergül Vural Kara (İstanbul: Runik Kitap, 2020), 67.

⁵⁵ Richard Hudelson, *Modern Political Philosophy* (New York: M.E. Sharpe, 1999), 76.

⁵⁶ Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, 46.

⁵⁷ Hudelson, *Modern Political Philosophy*, 76.

ahlâk felsefesinde insanı bu kadar değerli görmesi insanın ahlâk öznesi olması nedeniyledir. Başka bir ifadeyle doğal varlık yanıyla değersiz olan insana ahlâk varlığı yanı çok büyük bir kutsallık kazandırmıştır.⁵⁸ Bununla beraber her bir insan kendi kişiliğinde bütün insanlığın taşıyıcısıdır.⁵⁹ Bu nedenle bir insanın feda edilmesi hem kendi kişiliğindeki ahlâklılığın hem de bütün insanlığın feda edilmesi anlamına gelir. Kısaca insanlığa araç olarak değil aynı zamanda amaç olacak biçimde eylemde bulunulması gerektiğini söyleyen buyruk, faydacıların “en büyük sayıda insanın en büyük mutluluğu” ilkesine yönelik bir eleştiri olarak kabul edilebilir.

Bununla beraber Kant’ın ahlâk felsefesinde yer alan başkalarının amaçlarını kendi amaçlarımız gibi benimsememiz gerektiği buyruğu ve ödev olarak başkalarının mutluluğunu sağlama ereği⁶⁰, onun teorisinin faydacılık ile uzlaşabilir olduğunun düşünülmesine yol açmıştır.⁶¹ Bazı faydacılar bu ödevlerin “başkalarının çıkarlarına kendi çıkarlarına verdiği önemi ver”, “her biri bir sayılır ve hiçbiri birden fazla sayılmaz” ilkeleriyle uyumlu olduğunu iddia etmişlerdir.⁶² Ancak faydacılar insanların bütün amaçlarının önemli olması gerektiğini düşünürken Kant’a göre eğer başkalarının amaçlarını kendi amaçlarımız olarak belirlerken yapmamız gerekenler ahlâk yasası ile ters düşüyorsa, bu durumda gerçek bir yükümlülükten söz edilmesi mümkün değildir. Ayrıca Kant başkalarının amaçlarını kendi amaçlarımızımız gibi belirlememiz gerektiği ilkesinin hiçbir şekilde deneye dayanamayacağını, hiçbir deneysel ilkenin akıl sahibi varlıklar ile ilgili bir şeyleri belirlemeye yetmeyeceğini söylemektedir.⁶³ Bu nedenle sadece insanı amaç olarak görme ilkesine dayanarak Kant’ın ahlâk anlayışının faydacılık ile uzlaştırılabileceğini söylemek bize göre mümkün değildir. Bununla beraber Kant’ın ahlâk felsefesinin faydacı ahlâk ile uzlaştırılabileceğini öne sürenler, bu iddialarını farklı argümanlarla da temellendirmektedirler. Bu argümanları ve argümanlara verilen yanıtları incelemek konunun anlaşılır hale gelmesi açısından faydalı olacaktır.

2. Kant’ın Ahlâk Anlayışı Faydacı Olabilir mi?

2.1 Kant’ın Ahlâk Anlayışını Faydacı Olarak Niteleyenler

Ahlâk felsefesi çalışmalarında, Kant ve faydacıların ahlâk anlayışlarının birbirine zıt veya alternatif teoriler olduğu, büyük bir çoğunluk tarafından neredeyse aksi mümkün olmayacak bir şekilde kabul edilen bir iddiadır. Bununla beraber her iki teori arasındaki temel farklara rağmen Kant’ın ahlâk felsefesindeki bazı noktalar önde gelen faydacılar tarafından onun ahlâk felsefesinin aslında faydacı olabileceği veya faydacılıkla uzlaştırılabileceği şeklinde anlaşılmıştır. Bu iddianın temelinde Kant’ın felsefesinin tek başına ahlâkî problemlere gerçekçi çözümler üretmek konusunda yetersiz kaldığı düşüncesi yer almaktadır. Bu düşüncelerden hareketle, onun ahlâk felsefesinin aslında faydacı olabileceği veya faydacılıkla uzlaştırılabileceği görüşüne sahip olan başlıca isimler; John Stuart Mill (1806-1873), David Cummiskey⁶⁴ ve Richard Mervyn Hare (1919-2002)⁶⁵’dir.

Mill *Faydacılık* isimli eserinde apriori ahlâk anlayışlarını değerlendirirken çok kısa bir şekilde Kant’a da yer verir ve onun ahlâk anlayışının aslında faydacı olarak yorumlanması gerektiğini iddia eder.⁶⁶ Zira Mill’e göre Kant’ın felsefesinde ahlâkî eylemler ve mutluluk arasındaki ilişkiye yer verilmiş ancak mutluluk tutarlı bir şekilde konumlandırılmamıştır. Bu nedenle Kantçı ahlâk ilkeleri, ahlâkî problemler karşısında yetersiz kalmaktadır. Ayrıca en temel Kantçı ahlâk ilkeleri, failin ahlâk yasasına aykırı

⁵⁸ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, 143.

⁵⁹ Mengüşoğlu, *Kant ve Scheler’de İnsan Problemi*, 57.

⁶⁰ Immanuel Kant, *Ethical philosophy : the complete texts of Grounding for the metaphysics of morals and Metaphysical principles of virtue (part II of The metaphysics of morals)*, çev. James W. Ellington (Indianapolis: Hackett Publications Co., 1983), 43.

⁶¹ Jens Timmermann, “Why Kant Could not Have Been a Utilitarian”, *Utilitas* 17/3 (2005), 244.

⁶² Peter Singer, *Pratik Etik*, çev. Nedim Çatlı (İstanbul: İthaki Yayınları, 2021), 33.

⁶³ Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, 48.

⁶⁴ David Cummiskey hâlihazırda Bates Üniversitesi’nde felsefe profesörüdür, doğum tarihi herhangi bir kaynaktan yer almamaktadır.

⁶⁵ Richard Mervyn Hare Oxford Üniversitesi’nde ahlâk felsefesi profesörü olarak çalışmıştır.

⁶⁶ John Stuart Mill, *Faydacılık*, çev. Gökhan Murteza (İstanbul: Pinhan Yayınları, 2019), 24.

davranmasının neden kötü olduğunu gösterme konusunda başarısızdır.⁶⁷ Bu yetersizlikler nedeniyle Mill, Kant'ın ahlâk anlayışının aslında faydacı bir temele ihtiyacı olduğunu iddia etmektedir. Mill'e göre Kant'ın ahlâk felsefesinin faydacı bir temelden hareketle okunabilmesi için Kant'ın "öyle davran ki davranışının kuralı, tüm rasyonel varlıklar tarafından bir yasa olarak kabul edilebilsin." ilkesi; "davranışlarımızı tüm rasyonel varlıkların kendi ortaklaşa çıkarlarının yararına benimseyebilecekleri bir kural aracılığıyla şekillendirmeliyiz" şeklinde yorumlanmalıdır.⁶⁸

Benzer şekilde Cummiskey de *Kantian Consequentialism* kitabında Kantçı sonuççuluk kavramını ortaya atarak Kant'ın ahlâk felsefesinin sonuççu bir bakışla yeniden okunması gerektiğini iddia etmekte ve Kant'ın ahlâk felsefesinin sonuççu olarak yorumlanabileceğini göstermeye çalışmaktadır.⁶⁹ Cummiskey, Kant'ın bir sonuççu veya faydacı olmadığını ve olamayacağını kabul eder. Fakat ona göre Kant'ın felsefesi, özellikle **kesin buyruğun kendinde amaç**/insanlık formülasyonundan kaynaklanan, başkalarına araç değil amaç olarak davranmamızı buyuran **ahlâk ilkeleri/biçimi** aslında sonuççudur.⁷⁰ Zira sonuççu olmayan Kantçı ahlâk anlayışında akıl sahibi varlığın neden başkalarının amaçlarını kendi amaçları olarak benimsemesi gerektiği açıkça ortaya koyulmamıştır. Bu nedenle sonuççu olmayan Kantçı yorumlar kapalı ve karmaşıktır. Kantçı sonuççulukta ise önemli olan tüm rasyonel varlıkların amaçlarının gerçekleşmesine yardımcı olarak başkalarının memnuniyetini en üst düzeye çıkarmaktır. Cummiskey'e göre eğer bu ödev mutluluk ve memnuniyet zemininde okunmazsa, insanlık formülasyonundan kaynaklanan ödevler anlamsız hale gelecektir.⁷¹

Hare de aynı şekilde Kant'ın *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi* eserinde başka insanlara karşı ödevlerin yer almasından hareketle Kant'ın ahlâk felsefesi ile faydacılığın birbirine zıt iki yaklaşım olarak kabul edilemeyeceğini iddia etmiştir. Ona göre Kant, sadece Hume'da gördüğü "aklı ikinci planda bırakan" faydacılığa karşı çıkmıştır.⁷² Zira Hume'a göre doğru ve yanlış arasındaki ayrımı yapan akıl değildir. Örneğin bir kişinin dünyayı yok etmeyi, parmağını kaşımaya tercih etmesi aslında akla aykırı değildir.⁷³ Kant'a göre ise iyinin ve kötünün kaynağı saf akılda bulunmaktadır. Faydacılar da iyiyi ve kötüyü belirleyen akıl olduğunu kabul etmektedir. Hare bunun bir ortak nokta olduğunu düşünerek Kant'ın aslında bir faydacı olabileceğini veya felsefesinin faydacılıkla uzlaştırılabileceğini iddia etmiştir.⁷⁴ Bununla beraber Hare'e göre Kant ve faydacılar arasındaki tek ortak nokta iyi ve kötünün akıl tarafından belirlendiğini kabul etmeleri değildir; Kant'ın felsefesinde yer alan başka insanlara karşı ödevler, Kant ve faydacılığın uzlaştırılabileceği en önemli noktadır. Hare'e göre Kant "her defasında insanlığa, kendi kişinde olduğu kadar başka herkesin kişisinde de sırf araç olarak değil, aynı zamanda amaç olarak davranacak **biçimlerde bulun**" buyruğu ve "başkalarının amaçlarını kendi amaçlarım yapmalıyım" ilkeleri ile çoğunluğun mutluluğunu ve çıkarlarını hedeflemektedir.⁷⁵ Bununla beraber Hare, Kant'ın eserlerinde yer alan bazı ifadelerinden hareketle onu faydacılık karşıtı bir filozof olarak konumlandırmanın da yanlış olduğunu düşünür. Çünkü ona göre Kant'ın teorisinde yer alan faydacılıkla çeliştiği düşünülebilecek ifadeler, onun "pietist" bir şekilde yetiştirilmesine bağlı bir durumdur.⁷⁶ Nitekim Kant'ın "mutlu olmaya layık olmaya çalış" buyruğu, pietist ailelerin benimsediği bir buyruk olarak bilinir.⁷⁷ Hare Kant'ın ahlâk felsefesinde yetiştirdiği kültürün etkisinde kaldığından neredeyse emindir. Ona göre Kant'ın intiharı reddetmesi ve şartlar ne olursa olsun yalan söylemeye karşı çıkmasının nedeni kesinlikle içinde yetiştirdiği ortamın etkisinde kalmasıdır. Her ne

⁶⁷ Mill, *Faydacılık*, 25.

⁶⁸ Mill, *Faydacılık*, 85.

⁶⁹ David Cummiskey, "Kantian Consequentialism", *Ethics* 100/3 (Nisan 1990), 588.

⁷⁰ Richard Dean, "Cummiskey's Kantian Consequentialism", *Utilitas* 12/1 (Mart 2000), 26.

⁷¹ Dean, "Cummiskey's Kantian Consequentialism", 28.

⁷² R.M. Hare, "Ahlâk Felsefesi R.M. Hare ile Söyleşi" (Görüşmecisi: Bryan Magee), *Yeni Düşün Adamları*, çev. Rona Aybay (Ankara: Birey ve Toplum Yayınları, 1985), 187.

⁷³ Anthony Kenny, *Modern Felsefenin Yükselişi*, çev. Volkan Uzundağ (İstanbul: Küre Yayınları, 2017), 3/272.

⁷⁴ R. M. Hare, "Could Kant Have been A Utilitarian?", *Utilitas* 5/1 (Mayıs 1993), 1.

⁷⁵ Hare, "Could Kant Have been A Utilitarian?", 4.

⁷⁶ Hare, "Could Kant Have been A Utilitarian?", 11.

⁷⁷ Alasdair MacIntyre, *Ethik'in Kısa Tarihi Homerik Çağdan Yirminci Yüzyıla*, çev. Hakkı Hünler - Solmaz Zelyüt Hünler (İstanbul: Paradigma Yayınları, 2001), 70.

kadar Kant, intiharın meşru olamama nedenini saf akıldan kaynaklanan ahlâk yasasından hareketle açıklamaya çalışsa da Hare'a göre bu ödevin arka planında Kant'ın Tanrı inancı yatmaktadır. Nitekim Kant da intihar karşıtı argümanlarında Tanrıya yer vermektedir. Hare'a göre Kant'ın ahlâk ilkesinde Tanrı yerine insanı koyuyor olması otonom bir ilkeye dönüştürmemektedir. Buna göre Kant kendi felsefesinde sıklıkla vurguladığı otonom olma ilkesinden sapmıştır.⁷⁸ Yapılması gereken ise onun felsefesini bu etkiden kurtarmak ve faydacı olacak şekilde yorumlamaktır. Zira Hare'e göre bu haliyle Kant'ın felsefesi kendi içinde çelişkilerle doludur.

Sonuç olarak Kant'ın ahlâk anlayışını faydacı olarak niteleyenler bu iddialarını Kant'ın ahlâk felsefesinde yer alan başkalarına karşı ödevler ve insanın araç değil amaç olması ilkesine dayanarak temellendirmeye çalışmışlardır. Kant'ın felsefesinde yer alan faydacılık karşıtı ifadeler ise onun Pietist bir çevrede yetişmesiyle açıklanmıştır. Kant'ın bir faydacı olduğunu iddia edenlere göre Kant'ın ahlâk anlayışı mevcut haliyle gerçeklikten kopuk ve ahlâki problemler karşısında yetersiz kaldığı için faydacı bir bakışla yeniden yorumlanması veya faydacılıkla uzlaştırılması gerekmektedir.

2.2. Kant'ın Ahlâk Anlayışı Faydacı Olarak Nitelenemez Diyenler

Ahlâk felsefesi çalışmalarında Kant'ın bir faydacı olamayacağı veya felsefesinin faydacılıkla hiçbir şekilde uzlaştırılamayacağı iddiası yaygın olarak kabul edilen görüştür. Bu iddiaya yönelik öne çıkan çalışmalar Toshiro Terada(1962-)⁷⁹, Tore Nordenstam(1934-)⁸⁰, Jens Timmermann(1970-)⁸¹, Onora O'Neill(1941-)⁸² ve Christine Korsgaard(1952-)⁸³'a ait çalışmalardır.

Terada 1998 yılında yayımlanan bir makalesinde, Hare'in iddialarına Kant'ın kesinlikle bir faydacı olamayacağı cevabını vermiştir. Bu makalede en çok "insanın amaç olması" ve "kendinde iyi" olma meseleleri üzerinde durulmuştur. Zira Terada'ya göre bu iki mesele, Kant'ın bir faydacı olup olamayacağı probleminin kilit noktalarıdır. Kant'ın bir faydacı olduğunu öne sürenler "kişinin başkalarının amaçlarını kendi amaçları olarak görmesi" gerektiği buyruğunu referans olarak alırlar. Ancak Terada'ya göre bu iddiaya sahip olanların atladığı önemli bir husus bulunmaktadır. Bu husus Kant'ın felsefesinde mutluluğun kendinde iyi olarak kabul edilmemesidir. Ayrıca insanın amaç olması ilkesinden hareketle Kant'ın ahlâk felsefesinden faydacılığa ulaşabileceğini düşünmek de Terada'ya göre doğru değildir.⁸⁴ Terada'ya göre Kant'ın ahlâk felsefesinin en temel ilkesi olan başkalarını amaç olarak görme ödevi, herkesin seçme ve eyleme özgürlüğüne saygı duymak şeklinde anlaşılmalıdır.⁸⁵ Bunun da en yüksek mutluluğu sağlamakla bir ilgisi yoktur.⁸⁶

Nordenstam'a göre de Kant'ın bir faydacı olduğunu iddia edenler, Kant'ın felsefesindeki bazı temel noktaları görmezden gelmektedirler.⁸⁷ Kant'ın ahlâk felsefesinin temelinde akıl sahibi varlık yer almaktadır ve akıl sahibi varlığın ahlâki eylemlerinin fenomenal alana ait olan tercihler ile bir ilgisi yoktur.⁸⁸ Faydacılık ise deneysel dünyaya ait olan mutluluğu ahlâk alanına dahil etmesiyle Kant'ın düşüncesinden tamamen ayrılmaktadır. Zira Kant mutlulukla ilgili şeyleri ahlâk bilimine dahil etmez.⁸⁹ Bununla beraber Nordenstam, Kant da dahil olmak üzere bütün insanların pratik sorunlar karşısında tüm olası sonuçların araştırmasını yapacağını ve mutluluğu en çok artıracak olan alternatifini tercih edeceğini, en azından bilinçsiz olarak bu yöntemi kullanacağını

⁷⁸ Hare, "Could Kant Have been A Utilitarian?", 15.

⁷⁹ Toshiro Terada, Sophia Üniversitesi Beşeri Bilimler Fakültesi'nde etik alanında çalışmalar yapan felsefe profesörüdür.

⁸⁰ Tore Nordenstam, Bergen Üniversitesi'nden emekli felsefe profesörüdür.

⁸¹ Jens Timmermann, St. Andrews Üniversitesi'nde ahlâk felsefesi profesörüdür.

⁸² Onora O'Neill, siyaset ve ahlâk felsefesi alanında çalışmalar yapan felsefe profesörüdür.

⁸³ Christine Korsgaard, Harvard Üniversitesi'nde felsefe profesörüdür. Ahlâk felsefesi ve tarihi, insanlar ve hayvanlar arasındaki etik ilişkiler üzerine çalışmalar yapmaktadır.

⁸⁴ Toshiro Terada, "Why Couldn't Kant Be A Utilitarian?", *The Paideia Archive: Twentieth World Congress of Philosophy* 44 (1998), 247.

⁸⁵ Terada, "Why Couldn't Kant Be A Utilitarian?", 246.

⁸⁶ Terada, "Why Couldn't Kant Be A Utilitarian?", 246.

⁸⁷ Tore Nordenstam, "Kant and the Utilitarians", *Ethical Perspectives* 8/1 (Nisan 2001), 30.

⁸⁸ Nordenstam, "Kant and the Utilitarians", 30.

⁸⁹ Nordenstam, "Kant and the Utilitarians", 32.

belirtir. Ancak Nordenstam'ın ifadesiyle Kant'a göre tüm bunlar pratik antropoloji düzeyine aittir.⁹⁰ Kant ve faydacılık ilişkisi ise pratik değil teorik düzeyde aranmalıdır. Teoride ise Kant mutluluğu ahlâkın olmazsa olmazı bir durum olarak kabul etmemektedir.

Benzer şekilde Timmermann da pratikte faydacılıkla örtüşen noktaları olsa da teoride Kant'ın kesinlikle bir faydacı olamayacağını iddia eder.⁹¹ Timmermann, Kant'ın ahlâk teorisinin başta faydacılık olmak üzere herhangi bir deneyci ahlâk anlayışıyla bağdaştırılmasının mümkün olmadığını, en azından Kant'ın ahlâk felsefesinin teoride buna müsaade etmediğini düşünmektedir.⁹² Ayrıca Kant'ın ahlâk felsefesinde başka insanlara karşı olan ödevlere yer vermesinden hareketle onun bir faydacı olduğunu iddia eden tüm argümanlar tutarsız ve yetersizdir. Zira başka insanlara karşı görevlerin olması, Kant etiği veya faydacı ahlâk teorileri için ayırt edici bir ahlâkî ödev değildir. Timmermann'ın ifadesiyle bu ödev, egoizm dışında, tüm ahlâk teorilerinde rastlamak mümkündür.⁹³ Timmermann'a göre Kant ve faydacılık arasındaki en önemli farklardan biri eylemden etkilenenler ve fail arasındaki ilişkidir. Kant'a göre ahlâkî ödevler yalnızca akıl sahibi varlıklar söz konusu olduğunda geçerlidir. Zira Kant insanın, her ne kadar doğal varlık yanı sıra kutsal olmasa da öznesi ve taşıyıcısı olduğu ahlâk yasası kutsal olduğu için, diğer varlıklardan daha fazla bir değere sahip olduğunu düşünmektedir. Faydacılar ise duyarlılıkları ve acı çekme kapasitesi olan tüm varlıkların ahlâk yasaları önünde eşit değere sahip olduklarını düşünürler.⁹⁴ Her iki ahlâk öğretisi arasındaki bu fark Timmermann'a göre görmezden gelinemeyecek kadar önemlidir. Timmermann sadece bu farkın Kant'ın neden bir faydacı olamayacağını ortaya koymaya yeteceğini düşünür.⁹⁵

O'Neill da Timmermann gibi Kant ve faydacıların insana yükledikleri anlamların birbirinden tamamen farklı olduğunu belirtir. Kant'a göre insan, akıl sahibi varlık olması nedeniyle değerlidir ve asla amaç-araç olarak kullanılamaz. Faydacı ahlâk öğretilerinde ise kişiye değer kazandıran şey mutluluğun aracı olmasına bağlanmaktadır. Buna göre birey, toplumun mutluluğu için feda edilebilir.⁹⁶ Kant ise buna kesinlikle karşı çıkar zira Kant'a göre birey hiçbir şey için araç konumuna getirilemez. Bununla beraber Kant ahlâkı ve faydacılık, bakış açıları nedeniyle uzlaştırılması mümkün olmayan, birbirinden farklı iki teoridir. Zira Kant etiği, ahlâkî problemler karşısında daha sınırlı ve kesin bir bakışa sahiptir. Faydacı bakışta ise olayları değerlendirme hususunda kapsam daha geniştir. Zira faydacılar, eylemden doğacak olan bütün sonuçları ve etkilenecek olan bütün kişileri hesaba katmak zorundadır. Ayrıca O'Neill'a göre eylemlerin insanların mutluluğu üzerindeki etkisi belirsizdir, zira hiçbir zaman eylemlerin iç yüzünü görmek ve değerlendirmek mümkün değildir dolayısıyla böyle bir değerlendirmede her zaman veri eksikliği olacaktır. Bu nedenle faydacı değerlendirmelerin kesinlikten yoksundur. Buradan hareketle O'Neill, ahlâk yasasından dolayı eylemde bulunan bir Kantçının bu şekilde ahlâkî görevini tamamladığına inandığı için hiçbir zaman faydacı olmak istemeyeceğini iddia etmektedir.⁹⁷

Korsgaard'a göre de faydacı ahlâk teorileri ile Kant ahlâkı arasındaki en temel fark, insan kavramına yükledikleri anlamdan kaynaklanmaktadır.⁹⁸ Faydacılara göre insan, diğer canlılar gibi haz ve acı çeken bir varlıktır. Bu anlamda insan, diğer canlılardan daha önemli değildir. Bu nedenle faydacılara göre ahlâk öznesinin eylemden etkilenen her canlının hazları ve acılarını hesaba katarak mümkün olan en iyi sonucun gerçekleştirilmesi için çabalaması gerekmektedir.⁹⁹ Korsgaard'a göre faydacıların tüm insanları bir ve eşit değerinde kabul eden yaklaşımı bireyin, bir diğer insan veya insanlar için feda edilebileceği, feda edilen insanın yerine yaşamı en az onun kadar değerli başka bir insan daha koyulabileceği anlamına gelmektedir. Korsgaard bu nedenle faydacılığın Kantçı etikle

⁹⁰ Nordenstam, "Kant and the Utilitarians", 33.

⁹¹ Jens Timmermann, "Why Could not Have Been a Utilitarian", *Utilitas* 17/3 (Ekim 2005), 243.

⁹² Timmermann, "Why Could not Have Been a Utilitarian", 244.

⁹³ Timmermann, "Why Could not Have Been a Utilitarian", 243.

⁹⁴ Timmermann, "Why Could not Have Been a Utilitarian", 246.

⁹⁵ Timmermann, "Why Could not Have Been a Utilitarian", 243.

⁹⁶ Onora O'Neill, "A Simplified Account of Kant's Ethic" *Exploring Ethics An Introductory*, ed. Steven M. Chan (New York: Oxford University Press, 2009), 111.

⁹⁷ O'Neill, "A Simplified Account of Kant's Ethics.", 110.

⁹⁸ The Philosopher Public Philosophy Journal (The Philosopher), "On the Value of People and Animals" (Erişim 21 Ekim 2021).

⁹⁹ The Philosopher, "On the Value of People and Animals".

tamamen karşılık içinde olduğunu belirtmektedir.¹⁰⁰ Zira Kant'a göre her bir insanın, ahlâk yasasının taşıyıcısı olması nedeniyle, kendi özel değeri vardır. Başka bir ifadeyle faydacılara göre insanların yaşamları haz duyabildikleri için değerlidir. Kant'a göre ise insanın yaşamı ahlâk öznesi olduğu için değerlidir. Bu değer sayesinde hiçbir insanın yerinin doldurulması mümkün değildir. Kant bu durumu "Amaçlar krallığında her şeyin ya fiyatı vardır ya da değerlidir. Fiyatı olanın yerine, eşdeğer olarak başka bir şey de konabilir; her türlü fiyatın üstünde olan, dolayısıyla eşdeğeri olmayan değerlidir"¹⁰¹ sözleriyle ifade etmektedir. Kant'a göre insan, ahlâk öznesi olması nedeniyle benzeri olmayan bir değere sahiptir. Korsgaard bu görüş ile Kantçılık ve faydacılığın birbirine tamamen zıt olduğunu öne sürmektedir.¹⁰² Zira Kant ahlâkına göre herkes, bir başkasının kendisi için önemli ve değerli gördüğü şeylere değer vermek zorundadır. Bu da hiç kimsenin bir başkası için feda edilemeyeceği anlamına gelmektedir.

Sonuç olarak Kant'ın ahlâk anlayışının faydacı olarak nitelenemeyeceğini iddia edenler bu iddialarını Kant ve faydacıların insana yükledikleri anlam ve verdikleri değere dayanarak temellendirmeye çalışmışlardır. Bununla beraber Kant'ın bir faydacı olamayacağını öne sürenlere göre Kant'ı faydacı olarak kabul edenlerin gözden kaçırdıkları önemli bir nokta vardır: Kant ve faydacıların eylemleri ahlâkî olarak değerlendirirken çıkış noktaları birbirinden farklıdır. Bu farklılık ise Kant'ın bir faydacı olarak nitelendirilememesi için yeterli kabul edilmektedir. Bize göre de Kant ve faydacı ahlâk teorilerinin birbirinden farklı motivasyonlara sahip olması, her iki teorinin uzlaştırılmasının mümkün olmadığını göstermektedir. Ayrıca Kant ahlâk felsefesinde mutluluğu kendinde iyi olarak konumlandırmadığı ve deneye dayanan tüm teorileri reddettiğini açıkça ifade ettiği için, onun bir faydacı olması veya ahlâk felsefesinin faydacı olarak yeniden yorumlanması mümkün değildir.

3. Ahlâk Problemleri Karşısında Kant ve Faydacı Teorilerin Mukayesesi

Faydacılığın en temel ilkesi en çok sayıda insanın en büyük mutluluğunu sağlamaktır. Fayda ilkesine göre eylemlerin sonucunda en çok sayıda insanın en büyük mutluluğunun sağlanması hedeflenir ve bir eylemin ahlâkî olup olmadığı yine bu ilkeye göre değerlendirilir. Fayda ilkesi, araçların amaçları meşrulaştırmasına ve çoğu zaman yanlış olarak kabul edilen bir davranışın, bazı durumlarda yerine göre doğru ve erdemli bir davranış olarak kabul edilmesine imkân tanır. Kant ise iyi isteme dışında kayıtsız şartsız iyi sayılabilecek hiçbir şey olmadığını, ahlâk söz konusu olduğunda ortaya çıkan sonuçların değil, eylemi ortaya çıkaran ilkenin önemli olduğunu düşünür. İki teori arasındaki bu fark, ahlâkî problem olarak kabul ettikleri meseleleri, sundukları veya sunacakları çözüm önerilerini doğrudan ve dolaylı olarak etkilemiştir. Bu nedenle, Kant'ın ahlâkının faydacılığı ne yönden eleştirdiği veya Kant'ın ahlâkının ne kadar faydacı olabileceği meselelerinde bir kanaate ulaşmak için, ahlâk felsefesi çalışmalarında tartışılan bazı önemli pratik meselelere değinmenin ve iki ahlâk anlayışını karşılaştırmamızın faydalı olacağını düşünmekteyiz.

Uygulamalı ahlâk çalışmalarında ele alınan ve Kantçılık ile faydacılığı karşı karşıya getiren temel problemlerden biri yalan söylemenin meşru kabul edilip edilemeyeceğidir. Faydacılara göre yalan söylemek mutlak anlamda bir ödev değildir. Zira fayda ve zarar hesabı göz önünde bulundurulduğunda çoğu zaman kötü olarak kabul edilen yalan söyleme davranışı, yerinde kullanılırsa erdemli bir davranış olabilir. Örneğin Nazi Almanyası'nda yaşıyorsanız ve askerler Yahudileri aramak için kapınıza geldiyse, evinizde saklanan Yahudilerin yerini söylemeniz ölümüne sebep olacağı için bu durumda yalan söylemek erdemli bir davranış olarak kabul edilir.¹⁰³ Bununla beraber hangi durumlarda yalan söylemenin erdemli olacağı konusunda faydacılık sınırlarını dikkatle çizmek zorundadır. Çünkü faydacıların eylemlerin bütün olası sonuçlarını dikkate almaları gerekir. Yalan söylemek yeri geldiğinde hem bireye hem de topluma fayda sağlayabilir ancak uzun vadede bu eylem insanların güven duygusunu sarsar.¹⁰⁴ Bu da faydadandan çok zarar getirebilir.

¹⁰⁰ The Philosopher, "On the Value of People and Animals".

¹⁰¹ Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, 52.

¹⁰² The Philosopher, "On the Value of People and Animals".

¹⁰³ Singer, *Pratik Etik*, 21.

¹⁰⁴ Metin Aydın, "John Stuart Mill'in Faydacı Ahlâkı", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/28 (Aralık, 2013), 156.

Kant yalan söyleme konusuna ahlâk yasasının bir buyruğu olan “ancak, aynı zamanda genel bir doğa yasası olmasını isteyebileceğin maksime göre eylemde bulun”¹⁰⁵ ölçütüyle yaklaşır. Buna göre kendi yararı için sürekli yalan söyleyen bir kişinin maksimi “zor durumdayken yalan söyleyebilirim” şeklindedir. Ancak bu maksimin genel bir doğa yasasına dönüştürülmesi, söz verme eyleminin doğasına uygun olmadığından maksim kendi kendini yok edecek ve genel bir doğa yasası olamayacaktır.¹⁰⁶ Ayrıca Kant’a göre yalan söylemek, insanı mutluluk için araç konumuna getirmektedir.¹⁰⁷ Çünkü yalan olmasına rağmen verilen bir söz, söz verilen kişinin normal şartlar altında kabul etmeme ihtimali olan bir amacı kabul etmesine neden olur. Bu durumda yalan söyleyen kişi bir başkasının özgür seçimini tehlikeye atarak kendi çıkarı için araç konumuna getirmiştir¹⁰⁸. Zira amaç olan insan, ahlâk yasasının öznesi olarak özgür seçimler yapabilen bir varlıkken özgür seçim yapma hakkı elinden alınan insan, amaç değil araç olarak görülmektedir.

Başka insanların yararı söz konusu olduğunda da Kant, yalan söylememek gerektiğini çok sarsıcı bir örnekle ortaya koyar. Bu örneğe göre bir katil öldürmek niyetiyle arkadaşımızı ararken onun yerini sorduğunda, eğer arkadaşımızın yerini biliyorsak kesinlikle doğruyu söylememiz gerekir. Kant’a göre böyle bir durumda yalan söyleyen kişi, yalanının da sebep olacağı bütün olası sonuçlardan sorumlu tutulur. Örneğin katilden saklanan kişi haberiniz olmadan bulunduğu yerden ayrılmışsa ve katil yalanınız yüzünden onu başka bir yerde bulup öldürürse, bu kişinin ölümü sizin suçunuzdur. Kant böyle bir durumda sadece doğruyu söyleyen kişinin sonuç ne olursa olsun herhangi bir suçtan sorumlu tutulamayacağını söyler.¹⁰⁹ Kant’a göre yalan söylemenin hiçbir şartta kabul edilemeyeceğini en sıradan bir akıl bile fark edebilir. Mutluluk sağlamak için yalan söylemeye hazır olan bir kişinin karşısına ahlâk yasası getirildiğinde, o kişi yalan söylemenin değersizliğini anlayacak ve fayda sağlamak için yalan söyleme düşüncesinden vazgeçecektir.¹¹⁰ Bununla beraber bir kişinin insanların güvenini kaybetmeme niyetiyle yalan söylememesi Kant’a göre ödevde uygun olmakla beraber ödevden dolayı olmayıp yine fayda ilkesine göre belirlenen bir eylem olacağı için ahlâkî olarak değerlendirilemez. Örneğin bir bakkalın alışveriş sırasında küçük bir çocuğu aldatmaması ödevde uygundur. Ancak Kant’a göre bir bakkal çıkarı gereği müşterilerini kaybetmeme niyetiyle dürüst davranıyorsa bu eylem ahlâkî olamaz. Dürüstlüğü ahlâkî olabilmesi için bakkalın ödevden dolayı müşterisini aldatmaması gerekmektedir.¹¹¹

Ahlâk felsefesi konuları içerisinde en tartışmalı meselelerden bir diğeri intihardır. İntihar en genel anlamıyla insanın kendi yaşamına son vermesidir. Faydacılara göre insan yaşamını sürdürüp sürdürmeme konusunda özgür bırakılmıştır. İntihar, eylemin şartlarına göre değerlendirilmelidir. Faydacı ahlâk, “insanın kendi en büyük iyiliğinin, başkalarının en büyük iyiliği için kendini feda etme gücü” olduğunu düşünür.¹¹² Bu ilkeye göre bir kişinin ülkesini korumak adına kendini feda ederek intihar etmesi, ülkedeki diğer insanları büyük bir felaketten kurtarıyorsa en soylu ve en erdemli davranış olarak kabul edilebilir. O halde insanın ister kendisi için isterse de çoğunluğun mutluluğunu sağlamak için yaşamına son vermesi bir suç değil hatta yerine göre ahlâkî bir davranıştır. Kant’a göre ise insan, kendisi de dâhil hiç kimse için feda edilemez. Yaşamı sürdürmek öncelikle insanın kendisine karşı ödevlerinden biridir.¹¹³ İntihar Kant’a göre insanın kendisini daha iyi bir hayat için araç haline getirmesidir. Kant’a göre intihar eyleminin maksimi şudur “daha uzun sürdüğünde yaşam, hoş şeyler vadetmekten çok felâketler getireceğe benziyorsa, ben sevgisinden dolayı onu kısaltmayı ilke ediniyorum.”¹¹⁴ Kant bu maksimin evrensel bir doğa yasası olmaya uygun olmadığını düşünür. Ahlâk yasası ise genel bir doğa yasası olabilecek şekilde eylemde bulunulması gerektiğini buyurmaktadır. O halde genel bir doğa yasası olamayacak olan intihar eylemi, ahlâk yasasına aykırıdır. Kant

¹⁰⁵ Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, 38.

¹⁰⁶ Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, 39.

¹⁰⁷ Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, 47.

¹⁰⁸ Paul Guyer, “Kant’ın Ödevler Sistemi”, çev. Ali Kaftan, *Cogito* 41-42 (Kış 2005), 297.

¹⁰⁹ Immanuel Kant, “İnsanseverlikten Ötürü Yalan Söylemek Konusunda Bir Sözümüne Hak Üzerine”, çev. Oruç Aruoba, *Cogito* 16 (Güz 1998), 49.

¹¹⁰ Kant, *Pratik Akılın Eleştirisi*, 102.

¹¹¹ Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, 12.

¹¹² Mill, *Faydacılık*, 40.

¹¹³ Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, 38.

¹¹⁴ Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, 39.

intihar eylemini ahlâk öznesinin kendi kişiliğini terk etmesi olarak görür ve bunun ahlâkın varlığını dünyadan yok etmekle eşdeğer olduğunu söyler.¹¹⁵ Ayrıca intihar eylemini kişinin kendi şahsına karşı olmakla beraber topluma ve Tanrıya karşı işlenmiş bir suç olarak da nitelendirir.¹¹⁶ Örneğin intihar eylemi evli bir çiftten birinin diğerine, ebeveynlerin çocuklara olan görevini ihlal etmesi anlamına gelir. Ayrıca hayat insana Tanrı tarafından verilen kutsal bir emanettir. İntihar eden kişi, Kant'a göre Tanrıya başkaldırmıştır.¹¹⁷

Bununla beraber Kant'ın eleştiri öncesi yazılarında yer alan bazı ifadeler nedeniyle felsefesinde intiharın meşru kabul edilebileceğini düşünenler de olmuştur.¹¹⁸ Kant *Ahlâk Metafiziği*'nde bir kişinin ülkesini korumak için canına kıymasının intihar mı yoksa kişinin tüm insanlığın iyiliği için canını feda etmesi, dolayısıyla kahramanca bir eylem olarak mı anlaşılması gerektiği sorusunu sorar.¹¹⁹ Kant bu soruyu sormadan birkaç yıl önce verdiği bir derste, halkının kurtulması için atlayarak intihar eden efsanevi bir karakter olan Curtius'un ölümünü ahlâka ters düşen bir eylem olarak değerlendirmiştir.¹²⁰ Ancak Sezar'ın eline düştüğünde kendini öldüren Marcus Porcius Cato'nun intiharı karşısında farklı bir tutum takınarak onun özgür bir insan olarak yaşayamayacağını anladığında intihar etmesini onaylamış ve bir erdem olarak kabul etmiştir.¹²¹ Bu durumda Kant'ın özgür bir varlık olarak yaşamanın mümkün olmadığı durumlarda intiharı meşru kabul ettiği gibi bir sonuç çıkarılabilir. Kant'ın "özgür fail"i ödevden dolayı eylemde bulunan kişidir. O halde Kant'ın bu yaklaşımı "ödevde uygun yaşayamadığın durumlarda yaşam kutsallığını kaybeder" şeklinde de anlaşılabilir. Nitekim Kant'a göre insanın amaç olmasının ahlâk yasasının öznesi olmasına bağlandığını biliyoruz. Buradan hareketle Tanrı dâhil hiç kimse için feda edilemeyen insanın, ahlâk yasası için feda edilebileceği sonucuna da ulaşılabilir. Kant'ın intihar karşısındaki tutumu eleştiri öncesi dönemi için açık değildir. Bununla beraber eleştiri öncesi dönemde Kant'ın intihar eylemini ahlâkî gördüğü kabul edilse bile bunun faydacılıktan farklı bir bakışla meşru kabul edildiğini söylemek mümkündür. Zira faydacılar çoğunluğun refahı için intihar eden bir kimsenin eylemini ahlâkî bulurken Kant özgür bir insan olarak yaşamanın mümkün olmadığı durumda intiharı erdemli kabul etmiştir.

Ahlâk felsefesinde, ahlâkî bir problem olarak tartışılan meselelerden diğeri cezalandırma ve ölüm cezasıdır. Faydacı ahlâka göre cezanın amacı suçun bir daha işlenmemesini sağlamaktır. Bunun için de suç işleyen kişinin zarar görmesi, caydırıcı bir etkiye sahip olacağından, cezanın meşruluğu caydırıcılık, ıslah etme ve suç işleyemez hale getirme argümanlarıyla ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Bu argümanlar faydacı ahlâk öğretilerinde ölüm cezasının da meşru kabul edilmesine olanak tanır.¹²² Kant'a göre ise cezalandırma hiçbir zaman araç olarak kullanılmamalı, her durumda ceza, failin sadece işlediği suçtan dolayı kendisine verilmelidir.¹²³ Kant'ın ahlâk anlayışına göre faydacı ceza anlayışı, insanı araç konumuna getirerek insan onurunu çiğnemektedir. Çünkü suçluyu ıslah etmek için verilen cezalar, bir kimseyi toplumun geri kalanının yararı için kullanmak anlamına gelir.¹²⁴ Kant ahlâk yasasına uygun olan cezalandırmanın ancak kısas ile mümkün olacağını düşünür. Kısasa dayalı ceza anlayışına göre ise katile verilecek olan ceza ancak ölüm cezası olabilir. Bu o kadar önemli bir husustur ki eğer bir ada terk edilecekse bile adadakilere hapisle yatan son katili de idam ettikten sonra dağılmalıdır.¹²⁵ Çünkü adalet ancak kısas ile mümkündür ve cinayet suçu için ölüm cezasının yerine geçebilecek başka herhangi bir ceza yoktur. Kant ölüm cezasını, katilin bir kişi olma hakkına saygının bir gereği olarak kabul etmektedir. Çünkü rasyonel varlık olarak cinayet

¹¹⁵ Kant, *Ethical Philosophy*, 84.

¹¹⁶ Kant, *Ethical Philosophy*, 82.

¹¹⁷ Kant, *Ethical Philosophy*, 82.

¹¹⁸ Elif Ergün - Turan Çötük, "Etik Bir Tartışma Konusu: Hume ve Kant Örneğinde İntihar", *Beytülhikme* 9/1 (Mart 2019), 135.

¹¹⁹ Kant, *Ethical Philosophy*, 84.

¹²⁰ Guyer, "Kant'ın Ödevler Sistemi", 322.

¹²¹ Ergün - Çötük, "Etik Bir Tartışma Konusu: Hume ve Kant Örneğinde İntihar", 135-136.

¹²² Ahmet Cevizci, *Uygulamalı Etik* (İstanbul: Say Yayınları, 2016), 207.

¹²³ Erol Kuyurtar, "Kant, İnsan Onuru ve Ölüm Cezası", *Immanuel Kant Muğla Üniversitesi Uluslararası Kant Sempozyumu Bildirileri* (Ankara: Vadi Yayınları, 2006), 329.

¹²⁴ Kuyurtar, "Kant, İnsan Onuru ve Ölüm Cezası", 330.

¹²⁵ Kuyurtar, "Kant, İnsan Onuru ve Ölüm Cezası", 332.

işlemeyi seçen kişi bu seçimiyle kendisine nasıl davranılması gerektiğini de belirlemiştir.¹²⁶ Ölüm cezası da katilin kararına uymak anlamına gelir. Netice itibarıyla faydacılık ölüm cezasını toplumun yararı için kabul ederken Kant adalet ilkesinin ve katilin insanlığına saygının bir gereği olarak kabul etmektedir. Her iki ahlâk teorisi bu problem karşısında aynı çözüme ulaşıyor olsa da aralarındaki temel fark insana yaklaşımından kaynaklanmaktadır. Nitekim Kant, insanı akıl sahibi varlık yanı ile değerli kabul ederken faydacılar haz ortak çıkarında birleşen tüm varlıkları ahlâkın konusuna dahil etmişler, insanın eylemlerini haz ve acı çekebilen bir varlık olması bağlamında değerlendirmişlerdir.

Haz ortak çıkarında birleşen bütün varlıkları ahlâkın konusu içinde kabul eden faydacılık, ahlâk felsefesinde hayvan haklarına da yer vermektedir. Zira faydacılara göre acı çekme kapasitesine sahip olan tüm canlılara karşı doğrudan ahlâkî yükümlülüğümüz vardır. Kant'ın ahlâk felsefesi ise "akıl sahibi varlık" merkezlidir.¹²⁷ Buna göre akıl sahibi varlıkların rasyonel olmayan varlıklara karşı doğrudan bir ödevi yoktur. Kant'a göre hayvanlar akıl sahibi olmayan varlıklardır. Bu nedenle ahlâkın konusu olamazlar. Çünkü insanın başkalarına karşı ödevleri saygı kaynaklıdır. Hayvanlara ise sadece sevgi veya korku duyabiliriz ama saygı duymayız.¹²⁸ Ancak bu insanların hayvanları canının istediği gibi kullanabileceği anlamına da gelmemektedir. Kant hayvanlara karşı ödevi insanların kendilerine karşı ödevleri üzerinden temellendirir. Bir insanın yaşlı bir ata veya köpeğe uzun süre hizmet ettiği için minnettarlık duyması dolaylı olarak bir insanın bu hayvanlarla ilgili görevine aittir; ancak doğrudan bir görev olarak kabul edildiğinde sadece insanın kendisine karşı olan bir görevidir.¹²⁹ Başka bir ifadeyle Kant'a göre hayvan hakları ahlâkî bir problem değildir çünkü hayvanlar akıl sahibi olmadığı için onlara karşı doğrudan bir ödevimiz yoktur. Faydacılar ise hayvan haklarını ahlâkî bir problem olarak kabul ederek acı çekme kapasitesine sahip olan tüm varlıklara karşı doğrudan ahlâkî bir yükümlülüğümüz olduğunu düşünürler.

Sonuç

Sonuç olarak faydacılık, ahlâk ilkelerinin temelini deneysel ögeler olarak kabul etmesiyle deneyci ahlâk anlayışları arasında yer almaktadır. Kant ise ahlâk felsefesi ile ilgili eserlerinde deneyci ahlâk öğretilerini açık bir biçimde eleştirir. Kant'ın ahlâk felsefesinin yegâne amacı temelini deneyden alan öğretiler ile ahlâkı birbirinden ayırmak ve herkes için geçerli ahlâk yasasının imkânını ortaya koymak olmuştur. Kant'ın düşüncesinde ahlâkın ve insanın ahlâklı olmasının temelinde deneyim dünyasına ait kavramlar yoktur.

Kant'ın eserlerinde yer alan deneycilik ve dolayısıyla faydacılık eleştirilerine rağmen Kant'ın ahlâk felsefesindeki bazı noktalar, özellikle başkalarına karşı ödevlerimize yapılan vurgu ve başkalarının amaçlarını kendi amaçlarımızımız gibi benimsememizin ahlâkî bir ödev olması, önde gelen faydacılar tarafından onun ahlâk felsefesinin aslında faydacı olabileceği veya faydacılıkla uzlaştırılabileceği şeklinde anlaşılmıştır. Felsefe tarihinde çoğunluk tarafından kabul edilen görüş ise Kant ve faydacıların ahlâk düşüncesinde birbiriyle uzlaştırılması mümkün olmayan iki farklı kutuplarını temsil ettiğiidir.

Bu makalede sunduğumuz inceleme neticesinde ulaştığımız kanaat de, Kant'ın felsefesinin mevcut haliyle faydacı olacak şekilde yorumlanmasının mümkün olmadığıdır. Zira Kant, ahlâk ilkelerinin kaynağını deneysel ögeler olarak kabul eden faydacıları, öncelikle insanın kendine ait bir akla sahip olmasını anlamsızlaştırdıkları ve özgürlüğü tutarlı bir şekilde izah edemedikleri için açık ve sert bir şekilde eleştirmektedir. Kant'a göre ahlâk yasasının mutlak zorunlu ve evrensel olabilmesi için temelini deneyden değil, saf akıldan alması gerekmektedir. Kant, faydacı öğretilerin ahlâk ilkelerini insanın doğal varlık yanıyla sınırlandırarak ahlâka ve insanlığa zarar verdiklerini düşünmektedir. İnsanlığa verilen zarar pratik hayatta da kendini göstermekte, faydacı ahlâk öğretilerinde insan ve insanlık bir araç haline gelmektedir. Her ne kadar bazı ahlâkî problemler karşısında Kant ve faydacıların çözüm önerileri aynı olsa da temel hareket noktaları

¹²⁶ Kuyurtar, "Kant, İnsan Onuru ve Ölüm Cezası", 333.

¹²⁷ Cevizci, *Uygulamalı Etik*, 146.

¹²⁸ Kant, *Pratik Akılın Eleştirisi*, 85.

¹²⁹ Kant, *Ethical Philosophy*, 106.

birbirinden tamamen farklı hatta zıt noktalar. Dolayısıyla Kant'ın bir faydacı olabileceğini iddia etmek, doğru bir yorum olarak görünmemektedir.

KAYNAKÇA

- Aydın, Metin. "John Stuart Mill'in Faydacı Ahlâkı." *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/28 (Aralık 2013), 143-167. <https://doi.org/10.17335/sakaifd.219829>
- Cassirer, Ernst. *Kant'ın Yaşamı ve Öğretisi*. çev. Doğan Özlem. İstanbul: Notos Kitap, 9. Basım, 2017.
- Cevizci, Ahmet. *Büyük Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Say Yayınları, 2017.
- Cevizci, Ahmet. *Uygulamalı Etik*. İstanbul: Say Yayınları, 2. Basım, 2016.
- Cummiskey, David. "Kantian Consequentialism." *Ethics* 100/3 (Nisan 1990), 586-615. <https://doi.org/10.1086/293212>
- Çelik, Sinan Kadir. "Kant Etiğinin Stoik Temelleri." *Immanuel Kant Muğla Üniversitesi Uluslararası Kant Sempozyumu Bildirileri*. 370-377. Ankara: Vadi Yayınları, 2006.
- Çilingir, Lokman. *Pratik Aklın Doğal Diyalektiği*. Ankara: Elis Yayınları, 2005.
- Çitil, Ahmet Ayhan. *Kant Okumaları Birinci Kritik*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2021.
- Dean, Richard. "Cummiskey's Kantian Consequentialism." *Utilitas* 12/1 (Mart 2000), 25-40. <https://doi.org/10.1017/S0953820800002594>
- Ergün Elif - Çötük Turan. «Etik Bir Tartışma Konusu: Hume ve Kant Örneğinde İntihar.» *Beytülhikme* 9/1 (Mart 2019), 121-146. <https://doi.org/10.18491/beytülhikme.1421>
- Guyer, Paul. "Kant'ın Ödevler Sistemi." çev. Ali Kaftan, *Cogito* 41-42 (Kış 2005), 277-338.
- Hare, R. M. "Could Kant Have been A Utilitarian." *Utilitas* 5/1 (Mayıs 1993), 1-16. <https://doi.org/10.1017/S0953820800005501>
- Hare, R.M. "Ahlâk Felsefesi R.M. Hare ile Söyleşi" (Görüşmeci Bryan Magee). *Yeni Düşün Adamları*. 171-192, çev. Rona Aybay, ed. Mete Tunçay, Ankara: Birey ve Toplum Yayınları, 1985.
- Heimsoeth, Heinz. *Kant'ın Felsefesi*. çev. Takiyettin Mengüşoğlu, 9. Basım, Ankara: Doğubatu Yayınları, 2019.
- Höffe, Otfried. *Etik*. çev. Sergül Vural Kara, İstanbul: Runik Kitap, 2020.
- Hudelson, Richard. *Modern Political Philosophy*. New York: M.E. Sharpe, 1999.
- Kant, Immanuel. *Ahlâk Metafizığının Temellendirilmesi*. çev. İoanna Kuçuradi, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 7. Basım, 2018.
- Kant, Immanuel. *Ethical Philosophy: the complete texts of Grounding for the metaphysics of morals and Metaphysical principles of virtue (part II of The metaphysics of morals)*, James W. Ellington (çev.), Indiana: Hackett Publishing Company, 1986.
- Kant, Immanuel. "İnsanseverlikten Ötürü Yalan Söylemek Konusunda Sözümona Hak Üzerine." çev. Oruç Aruoba, *Cogito* 16, (Güz 1998), 47-52.
- Kant, Immanuel. *Pratik Aklın Eleştirisi*. çev. İoanna Kuçuradi vd. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 7. Basım, 2019.
- Kant, Immanuel. *Saf Aklın Sınırları Dahilinde Din*. çev. Suat Başar Çağlan, Konya: Literatürk Academia, 2. Basım, 2017.
- Kenny, Anthony. *Modern Felsefenin Yükselişi*. 3. Cilt. çev. Volkan Uzundağ, İstanbul: Küre Yayınları, 2017.
- Kuyurtar, Erol. "Kant, İnsan Onuru ve Ölüm Cezası." *Immanuel Kant: Muğla Üniversitesi Uluslararası Kant Sempozyumu Bildirileri*. 329-338. Ankara: Vadi Yayınları, 2006.
- MacIntyre, Alasdair. *Ethik'in Kısa Tarihi Homerik Çağ'dan Yirminci Yüzyıla*. çev. Hakkı Hünler-Solmaz Zelyüt Hünler, İstanbul: Paradigma Yayınları, 2001.
- Mengüşoğlu, Takiyettin. *Felsefeye Giriş*. Ankara: Doğubatu Yayınları, 3. Basım, 2017.
- Mengüşoğlu, Takiyettin. *Kant ve Scheler'de İnsan Problemi*. Ankara: Doğubatu Yayınları, 4. Basım, 2020.
- Mill, John Stuart. *Faydacılık*. çev. Gökhan Murteza, İstanbul: Pinhan Yayınları, 2. Basım, 2019.
- Nordenstam, Tore. "Kant and the Utilitarians." *Ethical Perspectives*, 8/1 (Nisan 2001), 29-36.
- O'Neill, Onora. "A Simplified Account of Kant's Ethics." *Exploring Ethics An Introductory*, ed. Steven M. Chan. 110-113. New York: Oxford University Press, 2009.
- Özlem, Doğan. *Etik Ahlâk Felsefesi*. İstanbul: Notos Kitap, 2019.
- Singer, Peter. *Pratik Etik*. çev. Nedim Çatlı, İstanbul: İthaki Yayınları, 2021.

- Tereda, Toshiro. "Why Couldn't Kant Be A Utilitarian?" *The Paideia Archive: Twentieth World Congress of Philosophy* 44 (1998), 242-247. <https://doi.org/10.5840/wcp20-paideia199844851>
- The Philosopher, The Philosopher Public Philosophy Journal, "On the Value of People and Animals". Erişim 21 Ekim 2021. <https://www.thephilosopher1923.org/essay-korsgaard>
- Timmermann, Jens. "Why Kant Could not Have Been a Utilitarian." *Utilitas* 17/5 (Ekim 2005), 243-264. <https://doi.org/10.1017/s0953820805001639>
- Türkyılmaz, Çetin. "Kant ve Eskiler: Kendinden Memnun Olma Kavramı Çerçevesinde Kant'ın Stoacı Tavrı Üzerine." *Pasajlar* 2/6 (Eylül 2020), 77-94.

Editörlük Kararı

Rol: [REDACTED] Editörü

[REDACTED] Üniversitesi

Karar Tarihi: 04-12-2021

Karar: Minör Revizyon

Yazardan Gelen Revizyon Dosyaları

Tam Metin

Başlık: Editör okuması sonrası revize edilmiş son hal-3 Ocak.docx

Tarih:03-01-2022

Immanuel Kant Bir Faydacı Olabilir mi?: Kant'ın, Deneysel Ahlak Teorilerine Yönelik Eleştirileri

Fatıma Güner

Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Felsefe ve Din Bilimleri Yüksek Lisans Öğrencisi

*Marmara University, The Institute of Social Sciences
Department of Philosophy and Religious Sciences, MA Student*
fatimagunerr@gmail.com
ORCID: 0000-0002-4427-8106

Hümeysra Özturan

Doç. Dr., Marmara Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı
Assoc. Prof., Marmara University, Faculty of Theology, Department of Philosophy and Religious Sciences
hkaragozoglu@marmara.edu.tr
ORCID: 0000-0003-4586-629X

Could Immanuel Kant be a Utilitarian?: Kant's Criticisms of Empiricist Moral Theories

Abstract

When it comes to moral philosophy, one of the first thinkers that come to mind is Immanuel Kant. What makes Kant so important is that he rejected all moral teachings that had been dominant from Antiquity to the Modern Period and his effort to expound upon the possibility of moral law based on pure reason. Throughout the history of modern philosophy since the Enlightenment, Kant's moral philosophy has been understood in opposition to all empirical moral theories, and Kant's morality of duty has often been read and interpreted as a criticism against the empiricist approach to morality. Such an appraisal is due to the fact that the empiricist approach to moral theories is considered by Kant as a danger that threatens the roots of morality, as can be seen in his works *Groundwork of the Metaphysics of Morals* and *Critique of Practical Reason*. Kant indicates that his aim in *Groundwork of the Metaphysics of Morals* is to keep the source of moral principles away from empirical elements that vary from person to person and situation to situation and reveal the possibility of the existence of moral law that is universal and necessary by excluding any experimental basis that is subjective and contingent. As for his *Critique of Practical Reason*, Kant argues for meticulously separating empirical doctrines from moral law. These positions imply that he would therefore also be critical of Utilitarianism. Despite the basic differences between Kantian ethics and Utilitarianism, some aspects of Kantian ethics were considered as Utilitarian in the literature of moral theory that succeeded him. Even though Kant's criticisms and the fundamental differences between the two theories, some modern academics have considered that especially Kant's emphasis on our duties towards others and his moral ideal that advises considering the aims of others as our own, his moral philosophy may actually be Utilitarian or understood to be reconcilable with utilitarianism. According to this understanding, it is at least theoretically possible for a person simultaneously to adopt both Kantian and Utilitarian moral principles. Nevertheless, there are also some scholars who reject this idea and indicate that there is no reasonable way to consider Kant as a Utilitarian philosopher. In this article, we will first discuss Kant's criticisms of empiricist morality in his main works that levelled under three heading such as "critique of the source of moral principles", "criticism of the highest good" and "critique of the

instrumentalization of man". Then based on the assessment we obtained, we aim to find an answer to the discussion that is in the secondary literature whether Kant can be a utilitarian or not, by comparing the two views within the scope of some practical moral problems.

Keywords

History of Philosophy, Moral Philosophy, Ethics, Immanuel Kant, Utilitarianism, Kantian Ethics, Kant's critiques of Empiricist Moral Theories

Öz

Ahlâk felsefesi söz konusu olduğunda akla gelen ilk isimlerden biri Immanuel Kant'tır. Kant'ı ahlak felsefesi için bu kadar önemli kılan husus ise Antik Çağ'dan modern döneme kadar hakimiyetini sürdüren tüm ahlâk öğretilerini reddetmesi ve temelini saf akıldan alan ahlâk yasasının imkânını ortaya koyma çabası olmuştur. Bu bağlamda felsefe tarihi boyunca deneye dayanan tüm ahlâk öğretilerinin karşısına Kant'ın ahlâk felsefesi getirilmiş, Kant'ın ödev ahlâkı çoğunlukla deneyci ahlâk eleştirisi olarak okunmuş ve yorumlanmıştır. Yaygın kanaatin bu yönde oluşmasının en temel sebebi, Kant'ın ahlâk felsefesi ile ilgili yazılarında, temelini deneyden alan tüm ahlâk öğretilerini, ahlâkı kökünden söken ve sarsan ciddi bir tehlike olarak kabul etmesidir. Bu anlamda en açık ifadeler Kant'ın *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi* ve *Pratik Aklın Eleştirisi* isimli eserlerinde rastlamak mümkündür. Kant *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi* adlı eserinde temel amacının ahlâk ilkelerinin kaynağını kişiden kişiye, durumdan duruma değişen deneysel öğelerden kurtarıp, evrensel ve mutlak zorunluluk taşıyan ahlâk yasasının imkânını ortaya koymak olduğunu söyler. *Pratik Aklın Eleştirisi* isimli eserinde ise temelini deneyden alan öğretiler ile ahlâk yasasının kılı kırk yarar biçimde ayrılması gerektiğini belirtir. Bu ifadeler Kant'ın deneyci ahlâkı, dolayısıyla da faydacılığı eleştirdiğini ve ahlâka dair düşüncelerinin faydacı öğretilerden pek çok anlamda farklı olduğunu göstermektedir. Zira faydacılık, ahlâk ilkelerinin temelini deneysel öğeler olarak kabul etmesiyle deneyci ahlâk anlayışları arasında yer almaktadır. Bununla beraber Kant'ın eleştirilerine ve her iki teori arasındaki temel farklılıklara rağmen, özellikle Kant ahlâkında başka insanlara karşı ödevlerimize yapılan vurgu ve başkalarının amaçlarını kendi amaçlarımızmış gibi benimsememizin ahlâkî bir ödev olması gibi bazı noktalar, önde gelen faydacılar tarafından onun ahlâk felsefesinin aslında faydacı olabileceği veya faydacılıkla uzlaştırılabileceği şeklinde anlaşılmıştır. Bu anlayışa göre bir insanın aynı anda hem Kantçı hem de faydacı ahlâk ilkelerini benimsemesi en azından teorik olarak mümkündür. Kantçılık ve faydacılığın uzlaştırılabileceği iddiasının karşısında yaygın bir şekilde kabul edilen görüş ise Kant'ın kesinlikle bir faydacı olamayacağı ve felsefesinin hiçbir şekilde faydacılıkla uzlaştırılamayacağıdır. Biz bu makalede öncelikle Kant'ın temel eserlerinde yer alan deneyci ahlâka yönelik eleştirilerini "ahlâk ilkelerinin kaynağı eleştirisi", "en yüksek iyi eleştirisi" ve "insanın araçsallaştırılması eleştirisi" şeklinde üç başlık altında ele alacağız. Çalışmamızda elde ettiğimiz bilgilerden hareketle ikincil literatürde yer alan Kant'ın bir faydacı olup olamayacağı tartışmasına, bazı pratik ahlâk problemleri çerçevesinde iki görüşü karşılaştırarak cevap bulmayı amaçlamaktayız.

Anahtar Kelimeler

Felsefe Tarihi, Ahlâk Felsefesi, Immanuel Kant, Faydacılık, Kant Ahlâkı, Kant'ın Deneyci Ahlâk Eleştirileri

Giriş

Aydınlanma Dönemi olarak da isimlendirilen 18. yüzyıl, hakikatin bütünüyle deneysel alana indirgenme çabalarının zirveye ulaştığı bir çağdır. Ahlâk düşüncesi de bu çabadan nasibini almış ve antikçağdan beri hazcılık, egoizm, duyguculuk gibi muhtelif şekillerde kendini gösteren deneysel ahlâk temellendirmeleri, Aydınlanma'da faydacılık (*utilitarianism*) teorisiyle sosyal bir boyut kazanarak etkisini artırmıştır. Aydınlanma'nın sıra dışı düşünürü olarak niteleyebileceğimiz Immanuel Kant (1804) ise hem deneysel araştırma ile hakikatin bütününe vâkıf olunabileceği düşüncesini reddetmiş, hem de

deneyci bir temel üzerine kurulan ahlâk yaklaşımlarını ciddi şekilde eleştirmiştir. Bu bakımdan Kant'ın ahlâk felsefesi, antik çağda hazcı ve egoist, modern dönemde ise duygucu ve faydacı ahlâk teorileriyle bir karşıtlık içerisinde anlatılmıştır. Buna karşılık ikincil literatürde, her ne kadar faydacılığın temel kaynakları Kant'ın son yıllarına doğru yazılmış ve Kant'tan sonra yaygınlık kazanmış olsa da, Kant'ın ahlâk düşüncesinin de faydacı bir teori olarak değerlendirilebileceğine ilişkin iddialar yer almaktadır. Bu makalede öncelikle Kant'ın deneyci ahlâk teorilerine yönelttiği temel eleştiriler ortaya konacak, sonrasında Kant'ın ahlâk anlayışının faydacı olarak nitelenip nitelenemeyeceğine dair ikincil literatürdeki iddialar ve karşı iddialar anlatılacak, son olarak ise bazı örnek meseleler üzerinden Kant'ın ahlâk yaklaşımı ve deneyci ahlâk yaklaşımları mukayese edilmek suretiyle, Kant'ın ahlâk idealinin faydacı bir yaklaşım olarak nitelenip nitelenemeyeceği sorusuna bir cevap aranacaktır.¹

1. Kant'ın Deneyci Ahlâk Teorilerine Yönelik Eleştirileri

Ahlâk felsefesi çalışmalarında genellikle Kant'ın ahlâk anlayışı ve deneyci ahlâk öğretileri birbirlerine rakip ve alternatif teoriler olarak sunulmaktadır. Bunun en önemli nedeni, eylemleri ahlâkî olarak değerlendirirken Kant'ın ve deneycilerin hareket noktalarının birbirinden farklı olması ve bu farkın her iki yaklaşım tarafından ahlâkî problemlere sunulan çözüm önerilerini doğrudan veya dolaylı bir şekilde etkilemesidir. Deneyci ahlâk öğretilerine göre ahlâk ilkelerinin kaynağı deneysel öğelere dayanmaktadır. Başka bir ifadeyle deneycilere göre ahlâk öznesini harekete geçiren şey, eylemin sonunda haz elde etme beklentisidir. Kant ise ahlâk ilkelerinin kişiden kişiye, durumdan duruma değişebilen deneysel öğeler olarak belirlenmesini eleştirmekte, ahlâk felsefesinde asıl amacının evrensel ve mutlak zorunluluk taşıyan ahlâk yasasının varlığını ortaya koymak olduğunu söylemektedir. Bununla beraber Kant'ın deneyci ahlâk anlayışlarına yönelik eleştirilerini pek çok başlık altında toplamak mümkündür. Biz çalışmamızda Kant'ın deneyci ahlâk anlayışlarına yönelik eleştirilerini; "ahlâk ilkelerinin kaynağı eleştirisi", "en yüksek iyi eleştirisi" ve "insanın araçsallaştırılması eleştirisi" şeklinde üç başlık altında ele alacağız. Bu başlıklar içerisinde "ahlâk ilkelerinin kaynağı eleştirisi" merkezi bir konumdadır. Bu nedenle Kant'ın deneyci ahlâk anlayışlarına yönelik eleştirilerini incelemeye bu mesele ile başlamak uygun olacaktır.

1.1. Ahlâk İlkelerinin Kaynağı Eleştirisi

Ahlâk ilkelerinin kaynağı meselesi, ahlâk felsefesinin en temel problemlerinden biridir. Felsefe tarihi boyunca pek çok filozof, ahlâk ilkelerinin nereden geldiği sorusuna yönelik farklı cevaplar ve çözüm önerileri sunmuştur. Kant'a ve deneyci düşünürlere göre ahlâk ilkelerinin kaynağı insandır. Bu cevap her iki ahlâk anlayışının ortak noktası olmakla beraber, ikisinin en temel farkı da burada ortaya çıkmaktadır. Zira deneycilere göre insan bütünüyle bir doğa varlığıdır. Bu nedenle insanın ahlâkî yargılarını belirleyen temel etken yalnızca deneysel öğelerdir. Kant'a göre ise insan yalnızca deneysel dünyaya ait bir varlık değildir, ahlâk söz konusu olduğunda insan akıl varlığı olarak kabul edilmelidir. Kant'ın bu düşüncesinin temelinde onun ikili varlık anlayışı yer alır.² Bu anlayışa göre varlık dünyası görünüşten ibaret olmayıp, fenomenal ve numenal alandan oluşmaktadır. Kant, insanı da bu anlamda değerlendirerek onu bir yanıyla fenomenal, bir yanıyla da numenal varlık olarak kabul etmektedir.³ İnsan fenomenal varlık olarak eğilimleri tarafından; numenal varlık olarak ise akıl tarafından yönlendirilir. Kant aslında insanın doğadan etkilenen bir varlık olduğunu reddetmez, fakat ahlâkın deneysel kısmının "*Pratik Antropoloji*", akılsal kısmının ise "*Ahlâk*" olarak adlandırılması gerektiğini söyler.⁴ Kant'a göre insanı fenomenal alandaki diğer canlılardan ayıran en temel şey; zeminini deneyden almayan, a priori olarak saf aklın kavramlarında bulunan ahlâklılıktır.⁵ Bundan dolayı Kant'ın en temel

¹ Bu makale, Doç. Dr. Hümeýra Özturan danışmanlığında Fatıma Güner tarafından hazırlanan "Kant'ın Faydacı Ahlâk Eleştirileri" başlıklı yüksek lisans tezi (*Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri*, 2021.) esas alınıp gözden geçirilerek hazırlanmıştır.

² Takiyettin Mengüşoğlu, *Kant ve Scheler'de İnsan Problemi* (Ankara: Doğubatı Yayınları, 2020), 34.

³ Mengüşoğlu, *Kant ve Scheler'de İnsan Problemi*, 34.

⁴ Immanuel Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, çev. İoanna Kuçuradi (Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 2018), 3.

⁵ Immanuel Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, çev. İoanna Kuçuradi vd. (Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 2019), 95.

amacı ahlâk söz konusu olduğunda, deneysel olanı bütünüyle bir kenara bırakıp, sadece akılla ne elde edilebileceğini incelemek olmuştur. Ayrıca Kant'a göre bir yasa ahlâk yasası olacaksa evrensel bir zorunluluk taşımalıdır. Ahlâk yasasının evrensel zorunluluk taşıması, dünyada ve dünyanın dışında, tüm akıl sahibi varlıklar için geçerli olması anlamına gelir.⁶ Bu noktada belirtmeliyiz ki Kant, dünya dışındaki gezegenlerin en azından bir kısmında akıl sahibi varlıkların yaşadığına inanmaktadır.⁷ Eğer ahlâk yasası, deneysel öğelere dayandırılırsa, bu durumda insan dışındaki akıl sahibi varlıkları kapsayan evrensel bir ahlâk yasasından söz etmek mümkün olmayacaktır. Kant bu şekilde evrensel olmayışı ahlâk için büyük bir tehlike olarak görmektedir.

Kant kendisinden önceki filozofların, ahlâk ilkelerinin temelini deneysel alanda aramanın doğru olup olmadığını kendilerine hiç sormamış olduklarından, ahlâk ilkelerinin a priori olarak saf akıl kavramlarında bulunabileceğini fark etmediklerini düşünmektedir.⁸ Buradan hareketle Kant'ın ahlâk felsefesinin en öne çıkan özelliği, ahlâktaki tüm deneysel faktörleri ortadan kaldırarak mutlak ve evrensel bir ahlâk anlayışının imkânını ortaya koyma çabası olmuştur. *Pratik Akılın Eleştirisi*'nde filozof, deneyciliğin ahlâklılığı kökünden sökerek ortadan kaldıran ciddi bir tehlike olduğunu⁹ ve temelini deneyden alan bütün öğretiler ile ahlâk öğretisinin "kılı kırk yarar" biçimde birbirinden ayırt edilmesi gerektiğini açıkça söylemektedir.¹⁰ Zira Kant'a göre ahlâkın temelini deneysel ilkelere dayanması, beraberinde pek çok problem getirmektedir.

İşaret edilen problemlerin ilki ve en önemlisi özgürlük meselesinde ortaya çıkmaktadır. Kant'a göre ahlâkî eylemler, özgür bir iradenin olmasını gerektirir. Ancak deneysel dünyadan hareketle özgür iradenin varlığını kanıtlamak mümkün değildir. Filozofa göre deneysel dünyada özgür iradenin var olduğu tezi ile var olmadığı antitezi aynı derecede kabul edilebilir veya reddedilebilir niteliktedir.¹¹ Teorik akıl, bu iki önermeden hangisinin doğru olduğuna bir cevap verememektedir. Kant bu durumun bir antinomi olduğunu ve teorik aklın sınırları içerisinde çözülemeyeceğini düşünür. Zira özgürlük, teorik akılda doğrudan doğruya bilinebilen veya deney yoluyla kanıtlanabilen bir şey değildir. Buradan hareketle Kant, özgürlüğün kanıtlanması gereken bir fenomen değil, varsayılması zorunlu olan bir ide olduğunu söylemiştir.¹² Başka bir ifadeyle Kant'a göre özgürlüğü kanıtlayamasak bile özgür olduğumuzu kabul etme zorunluluğumuz vardır. Çünkü özgürlük, ahlâk yasasının koşulu ve varlık nedeni; ahlâk yasası ise özgürlüğün bilgi nedenidir.¹³ Kant'a göre nedensellik yasalarının hâkim olduğu deneysel dünyada özgürlüğün varsayılabilmesi için insanın ikili bir varlık olarak kabul edilmesi gerekmektedir. Bu anlamda insan, fenomenal varlık olarak deneysel dünyada, nedensellik yasalarına bağlı yaşayan; numenal varlık olarak ise özgür olan bir varlıktır.¹⁴ Bu hususta deneyci öğretilerin en büyük hatası, insanı bütünüyle fenomenal bir varlık olarak kabul ederek özgür iradenin imkanını ortadan kaldırmaları olmuştur. Kant özgürlüğü "istememin ahlâk yasası dışında her şeyden bağımsız olması" olarak tanımlar¹⁵. Bu durumda özgürlüğün deneysel ilkelere dayanarak açıklanması mümkün değildir. Kant özgürlüğün deneysel zeminde açıklanabileceğini öne sürmenin bir aldatmaca olduğunu, bu iddiaya sahip tüm teorilerin yüzeysel olarak kabul edilmesi gerektiğini de söylemektedir.¹⁶ Netice itibarıyla Kant, özgürlük meselesini bütün deneycilerin ahlâk öğretilerinde takıldıkları ciddi bir engel olarak ele almaktadır.¹⁷

Kant'ın deneycilere yönelik ikinci eleştirisi, kendinde iyinin imkânı konusunda ortaya çıkmaktadır. Deneyci ahlâk öğretilerine göre iyi, deneysel dünya gözlemlenmek suretiyle çıkarsanan ve "mutluluk" kavramı ile ifade edilen, teorik akıl yoluyla bilinebilen

⁶ Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, 4.

⁷ Manfred Geier, *Kant'ın Dünyası*, çev. Erol Özbek (İstanbul: İletişim Yayınları, 2018), 88.

⁸ Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, 26.

⁹ Kant, *Pratik Akılın Eleştirisi*, 79.

¹⁰ Kant, *Pratik Akılın Eleştirisi*, 101.

¹¹ Mengüşoğlu, *Kant ve Scheler'de İnsan Problemi*, 105.

¹² Ahmet Cevizci, *Büyük Felsefe Sözlüğü* (İstanbul: Say Yayınları, 2017), "Özgürlük Postulatu", 1481.

¹³ Kant, *Pratik Akılın Eleştirisi*, 4.

¹⁴ Doğan Özlem, *Etik Ahlâk Felsefesi* (İstanbul: Notos Kitap, 2019), 42.

¹⁵ Kant, *Pratik Akılın Eleştirisi*, 103.

¹⁶ Kant, *Pratik Akılın Eleştirisi*, 103.

¹⁷ Kant, *Pratik Akılın Eleştirisi*, 8.

bir kavramdır. Kant ise iyinin dolaysız bir şekilde teorik akıl ile bilinen bir şey olmadığını¹⁸, iyinin bu şekilde deneysel alanda aranmasının ahlâkı ortadan kaldırdığını düşünür.¹⁹ Çünkü fenomenal alanda gözlemlenebilen eylemler iyi veya kötü olarak adlandırıldıklarında, iyi ve kötü kavramları ahlâk yasasından önce gelmekte²⁰, bu da kendinde iyi olandan söz etmeyi imkânsız hale getirmektedir.²¹ Kendinde iyi olandan söz edilemediğinde ise iyinin, dolayısıyla da ahlâkın genelleşmesi mümkün değildir. Zira deneysel dünyaya ait olan ve deneyiciler tarafından “iyi” olarak kabul edilen “mutluluk”, kişiden kişiye, durumdan duruma değişebilen belirsiz bir kavramdır.²² Nitekim aynı kişi bile her zaman aynı şeylerden mutlu olmayabilir. Kant’a göre kişiden kişiye değişebilen iyi kavramından hareketle, herkes için zorunlu bir ahlâk yasasının kurulması mümkün değildir. Kant, iyi kavramının ahlâk yasasından sonra gelmesi ve ahlâk yasası aracılığı ile tanımlanması gerektiğini düşünmektedir. Bu nedenle filozof, iyi kavramını pratik aklın etkinliği ile gerçeklik kazanan bir nesne olarak açıklar. Pratik aklın etkinliği ile iyinin gerçeklik kazanması, akıl sahibi varlık olmasaydı iyinin ortaya çıkamayacağı anlamına gelmektedir.²³ Başka bir ifadeyle özgür ve rasyonel bir varlık olduğu için “iyi” ortaya çıkmaktadır. Eğer iyinin bilgisine dolaysız bir şekilde teorik akıl ile ulaşabiliyor olsaydık, özgür ve akıl sahibi bir varlığın istemesine gerek duyulmazdı. Ancak Kant’ın ahlâk felsefesinde özgür ve akıl sahibi varlık büyük bir öneme sahiptir. Sonuç olarak Kant kendinde iyi olandan söz edebilmek, böylece ahlâk öznesi olan özgür ve rasyonel varlığın değerini korumak için iyiyi deneysel ögeler olarak belirleyen tüm öğretileri eleştirmiş ve reddetmiştir.

Kant’ın deneyicilere yönelik üçüncü eleştirisi; deneysel ögelere dayanan tüm buyrukların koşullu, eylemlerin ahlâka uygunluğunun ise yalnızca rastlantısal olması hususundadır. Kant bir eylemin ahlâki olabilmesi için istemenin, temeli hep aynı kalan ahlâk yasası tarafından belirlenmesi gerektiğini söylemektedir.²⁴ Kant istemeyi belirlemesi gereken ahlâk yasasını *imperatif* (buyruk) şeklinde ifade eder ve imperatifleri *hipotetik* ve *kategorik* şeklinde ikiye ayırır.²⁵ İstemeyi belirleyen imperatifin hipotetik olması, eylemin belirli koşullara bağlı olduğu anlamına gelir. Ahlâk yasası deneysel ilkelere dayanan hipotetik buyruk olarak ifade edildiğinde, her bir insan için değişen koşulların var olduğu gerçeği, ahlâk ilkelerinin de kişiye ve bağlama göre değişebileceğini düşündürülebilir. Bu durumda eylemlerin yerine göre iyi veya kötü olabileceğini kabul eden bir kimsenin ahlâk yasasına uygun olan davranışları yalnızca tesadüfen meydana gelmiştir. Örneğin, yalan söylediğinde insanların birbirine olan güven duygusuna zarar vereceğini düşünen bir kişinin dürüstlüğü ödevine uygundur, ancak bu uygunluk rastlantısaldır. Ahlâk yasasına bir rastlantı sonucu uygun olan eylemlerde koşul ortadan kalktığında buyruk da geçerliliğini yitirir. Çünkü dürüst olmayı sadece faydasından dolayı tercih eden bir kişi, dürüstlüğü sonunda zarar göreceği zaman yalan söylemeyi tercih edebilir. Kant, akıl sahibi varlıklar için rastlantısal koşullar altında geçerli olan bir buyruğun genel ve zorunlu bir şekilde uyulması gereken bir yasa olamayacağını düşünür.²⁶ Ona göre ahlâk, akıl sahibi bütün varlıklar için rastlantısal koşullar altında ve istisnalarla değil, tamamen zorunlu olarak geçerli olan bir yasa dayanmalıdır.²⁷ Koşullu buyruklar sonucu meydana gelen eylemler; ahlâk yasasına uygunluğu rastlantısal olan ve tümellemeyen eylemler oldukları için ahlâki olarak değerlendirilemezler. Bu nedenle Kant, ahlâkça iyi olanın ahlâk yasasına uygun olan değil, ahlâk yasası uğruna yapılmış olan eylemler olduğunu söyler.²⁸ Sadece bu şekilde ahlâk yasası tüm akıl sahibi varlıklar için zorunlu bir yasa olarak kabul edilebilir.

¹⁸ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, 65.

¹⁹ Sinan Kadir Çelik, “Kant Etiğinin Stoik Temelleri”, *Immanuel Kant Muğla Üniversitesi Uluslararası Kant Sempozyumu Bildirileri* (Ankara: Vadi Yayınları, 2006), 371.

²⁰ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, 44.

²¹ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, 66.

²² Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, 34.

²³ Ahmet Ayhan Çitil, *Kant Okumaları Birinci Kritik* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2021), 279.

²⁴ Ernst Cassirer, *Kant’ın Yaşamı ve Öğretisi*, çev. Doğan Özlem (İstanbul: Notos Kitap, 2017), 315.

²⁵ Takiyettin Mengüşoğlu, *Felsefeye Giriş* (Ankara: Doğubatı Yayınları, 2017), 321.

²⁶ Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, 24.

²⁷ Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, 24.

²⁸ Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, 5.

Bu noktada Kant'ın "akıl sahibi bütün varlıklar" ifadesi önemlidir. Zira ahlâkın temelini deneysel ilkelere dayandırılması durumunda karşılaşılan bir diğer problem insanın, "insan" olduğu için ahlâki yükümlü olarak kabul edilmesidir. Daha önce de belirttiğimiz gibi Kant, evrende insandan başka akıl sahibi varlıklar olduğunu düşünmektedir. Dolayısıyla ahlâk sadece insan için değil, bütün akıl sahibi varlıklar için kullanılan bir kavramdır.²⁹ Bu nedenle Kant'ın *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi* eseri; "Dünyada, dünyanın dışında bile iyi bir istemeden (guter Wille) başka kayıtsız şartsız iyi sayılabilecek hiçbir şey düşünülemez" cümlesi ile başlamaktadır.³⁰

Kant'ın deneyci ahlâk teorilerine yönelttiği en açık eleştirilerden biri de; deneyci filozofların, deneysel öğeler olan haz ve acıyı ahlâk ilkelerinin kaynağı olarak kabul ederken, hazlar arasında bir ayrıma giderek duysal hazları aşağı, anlama yetisine bağlı olan hazları da yüksek hazlar olarak konumlandırmaları olmuştur.³¹ Kant'a göre her ne sebeple olursa olsun hazlar arasında bu şekilde bir ayrıma gitmek dürüst bir davranış değildir. Zira ona göre eğer davranışlarımızı belirleyen etken haz ise, bunun duysal veya anlama yetisinde olması arasında hiçbir fark bulunmamaktadır.³² Örneğin paraya ihtiyacı olan biri için paranın dağdan veya kumdan elde edilmesi arasında bir fark olmaması gibi yaşamdan zevk almak isteyen biri için hazların akıldan veya duyulardan kaynaklanması önemli değildir.³³ Çünkü hazzın kendisi duysaldır. Dolayısıyla akıldan kaynaklandığı düşünülse bile aslında duysal alana ait olan haz kavramının yüksek veya aşağı olarak konumlandırılması ve bu ayrım neticesinde, aslında akıldan kaynaklanan hazların değerli kabul edilmesi Kant'a göre anlamsızdır.

Ahlâk ilkelerinin kaynağını deneysel öğeler olarak kabul eden deneycilere göre bu düşüncenin kaynağı akıldır. Dolayısıyla akla uygun yaşam doğaya uygun yaşamaktan geçmektedir. Kant ise "insan, her şeye rağmen, aklın kendi başına söylediği her şeye kayıtsız kalacak ve akli yalnızca duyu sahibi bir varlık olarak gereksinmelerini gidermek için bir araç olarak kullanacak kadar tamamen hayvan değildir"³⁴ sözleriyle deneyci öğretilerin akla uygun yaşamı doğaya uygun yaşamakla bir tutmalarını çok ağır bir biçimde eleştirir. Kant'a göre ahlâklı olmak yani akla uygun yaşamak; doğaya uygun yaşamak demek değildir. Çünkü doğaya uygun yaşamak için özellikle akıl sahibi bir varlığın istemesine gerek yoktur. Kant, insanın zaten zorunlu olarak yöneldiği eğilimleri, akli ile nihai amaç olarak görüp, bu eğilimlerin doyurulmasını ahlâkî ilkeler olarak konumlandıranları eleştirilmektedir. Nitekim filozof, akla uygun olan ahlâklılık buyruğunun "ancak, aynı zamanda genel bir yasa olmasını isteyebileceğin bir maksime göre eylemde bulun"³⁵ ilkesi olduğunu söyler. Bu ifade şu anlama gelir: "maksimum duyular dünyasına, bu dünyanın işleyişini bozmadan, duyular üstü doğa biçimini vermelidir."³⁶ Yani numenal alana ait olan ahlâk yasası, fenomenal alana uygulanabilir olmalıdır. Eğilimlerimiz, mutluluk arzumuz ve hazlarımızı yasa olmaya uygun bir belirleme nedeni olarak kabul ettiğimizde, herkesin kendine özgü hazları olduğu ve üzerinde uzlaşılan ortak bir isteme nesnesi olamayacağı için maksimumimiz kendi kendini yok edecektir.³⁷ İnsanın eylemlerini gerçekleştirirken kendine sorması gereken soru; "Benim maksimum bir doğa yasası olsaydı, onu kabul eder miydim?" sorusudur.

1.2. En Yüksek İyi Eleştirisi

Ahlâk felsefesi tarihinde Antik Çağ'dan modern döneme kadar en temel problemlerden bir diğeri "en yüksek iyi" meselesi olmuş ve çözüm denemelerinde mutlulukçu bir çizgi izlenmiştir. Bu anlamda ahlâk öznesinin nihai amacı da eylemlerinin sonunda mutluluğa ulaşmak olarak kabul edilmiştir. Başka bir ifadeyle ahlâk öznesi, ahlâka uygun olan eylemleri, en yüksek iyiye ulaşmak için yerine getirmekte; en yüksek iyiye ulaştırılan eylemler de ahlâkî olarak kabul edilmektedir. Kant ise ahlâk öznesinin eylemlerinin sonucunda bir çıkar elde etme beklentisini ve bu beklentinin mutluluk olarak

²⁹ Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, 24.

³⁰ Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, 8.

³¹ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, 25.

³² Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, 25.

³³ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, 26.

³⁴ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, 69.

³⁵ Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, 38.

³⁶ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, 49.

³⁷ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, 32.

belirlenmesini eleştirmektedir. Zira Kant'ın ahlâk felsefesine göre bir sonuca ulaşmak değil, eyleme başlatan neden önemlidir. Kant'ın kendi cümleleriyle "bir eylem ahlâksal değerini, onunla ulaşılabilecek amaçta bulmaz, onu yapmaya karar verdiren maksimde bulur".³⁸ Kısaca Kant'a göre gerçekten iyi olan tek şey "iyi isteme"dir.³⁹ Bu durumda faili harekete geçiren isteme dışında hiçbir şeyin iyi olarak nitelendirilmesi de mümkün değildir.

Bununla beraber Kant'a göre "eylemlerin sonunda mutluluğun sağlanması" hiç akıllıca bir buyruk değildir.⁴⁰ Zira insan da dahil olmak üzere bütün varlıklar doğaları gereği kaçınılmaz bir şekilde mutluluğu elde etmek isterler. Burada doğadaki nedensellikten bağımsız, özgür bir varlığın istemesine gerek yoktur. Kant'a göre zaten doğal nedenselliğin bir parçası olarak zorunlu bir şekilde istenilen bir şey görev kavramına ait olamayacağı için böyle bir buyruğa aslında gerek duyulmaz. Kant'ın ifadesiyle bu isteme ahlâkî olarak kayıtsız bir istemedir.⁴¹ Dolayısıyla insanın mutluluğa amaç olarak erişip erişememesinin, ahlâk varlığı olmasıyla bir ilgisi yoktur.⁴² Eğer bir eylem ahlâkî olarak değerlendirilecekse, mutluluğu değil, yalnızca akla dayanan ahlâk yasasını temele almak zorundadır.⁴³ Ayrıca Kant'a göre ahlâkî ödevler sevgiden dolayı isteyerek ve severek değil, ödevde duyulan saygıdan dolayı yerine getirilmektedir. Saygı duygusunun ise haz veya mutlulukla bir ilgisi yoktur. Eğilimlere karşı koymayı buyuran ahlâk yasasına duyulan saygı, kişideki "kendini beğenmişliği" yerle bir ederek ödev düşüncesini en yüksek yaşam ilkesi haline getirmeye zorlar.⁴⁴ Bu da insana acı vereceğinden ahlâk yasası Kant'a göre haz içermez, acı içerir.⁴⁵ Netice itibarıyla ahlâk yasası insana "mutluluğa ulaşmayı" amaç olarak sunmadığı gibi, eğilimlerini bastırmasını buyurarak insana daha çok acı vermektedir. Bununla beraber Kant'ın mutluluk karşısındaki bu tutumundan "ahlâkî olmak istiyorsam mutsuz olmalıyım" sonucu çıkarılmamalıdır. Kant failin harekete geçerken mutluluk hesabı yapmasını ahlâkî bulmamasına rağmen, kişinin kendi mutluluğunu sağlamanın dolaylı olarak bir ödev olduğunu düşünür. Çünkü mutluluk kavramı, ödevi yerine getirmeyi sağlayacak olan beceri, sağlık, zenginlik gibi araçları taşımaktadır ve bu araçların eksikliği kişinin ödevde aykırı davranmasına yol açabilir.⁴⁶ Ancak Kant'a göre bu araçlar ne kadar iyi ve istemeye değer olsalar da "istememin kendisi" iyi olmadığında son derece kötü ve zararlı olabilirler.⁴⁷ Bu da ahlâkî anlamda iyi veya kötü olarak adlandırılacak olan yalnızca isteme olduğu anlamına gelir. Neticede Kant'a göre mutluluğun kendinde bir değeri yoktur. Kant ahlâk felsefesinde insanın mutlu yaşaması değil mutluluğa layık olması gerektiğini söylemektedir. Mutlu olmaya layık olmanın tek koşulu ise istememin iyi olmasıdır. O halde Kant'ın felsefesinde mutluluk eğilimden dolayı değil ödevden dolayı sağlandığında hak edilen bir durum olarak ahlâkî bir değer taşır.

Kant mutluluğu fiziki ve ahlâkî olarak ikiye ayırır. Ahlâkî mutluluk, eğilimlerden bağımsız yani insanın kendinden memnun olmasıdır.⁴⁸ Kant'a göre insan ancak dışsal bir şeyle belirlenmeyen istemesi sayesinde, yaşadığı bedensel acı durumunda bile kendinden memnun, yani gerçek anlamda mutlu olabilir.⁴⁹ O halde deneysel belirlemelerden bağımsız, ahlâk yasasına göre olan eylemler kişinin kendinden memnun olmasını sağlar ve bu da fiziksel mutluluğu mümkün kılar. Bu durumda en yüksek iyi (supremun/üstün) ahlâklılıktır. Mutluluk ise ödevden dolayı sağlandığında en yüksek iyinin

³⁸ Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, 15.

³⁹ Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, 8.

⁴⁰ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, 43.

⁴¹ Immanuel Kant, *Saf Aklın Sınırları Dahilinde Din*, çev. Suat Başar Çağlan (Konya: Literatürk Academia, 2017), 36.

⁴² Heinz Heimsoeth, *Kant'ın Felsefesi*, çev. Takiyettin Mengüşoğlu (Ankara: Doğubatı Yayınları, 2019), 118.

⁴³ Lokman Çilingir, *Pratik Aklın Doğal Diyalektiği* (Ankara: Elis Yayınları, 2005), 124.

⁴⁴ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, 94.

⁴⁵ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, 81.

⁴⁶ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, 102.

⁴⁷ Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, 8.

⁴⁸ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, 128.

⁴⁹ Çetin Türkyılmaz, "Kant ve Eskiler: "Kendinden Memnun Olma" Kavramı Çerçevesinde Kant'ın Stoa'cı Tavrı Üzerine" *Pasajlar* 2/6 (Eylül 2020), 89.

ikinci ögesini oluşturur ve ahlâkî anlamda yetkinliği sağlar.⁵⁰ Başka bir ifadeyle Kant'a göre ahlâk öznesi için en yüksek iyi hem tüm erdemleri hem de mutluluğu aynı zamanda elde etmektir. Bununla beraber Kant erdem ile mutluluk arasındaki bu ilişkinin analitik olamayacağını, diğer bir deyişle sentetik olduğunu belirtmektedir.⁵¹

Kant'a göre deneycilerin en yüksek iyi meselesindeki en büyük hatası, erdem ve mutluluk arasındaki ilişkinin analitik olduğunu ve ahlâkî eylemin zorunlu olarak mutluluk getireceğini düşünmeleridir. Bu hususta Kant, erdem ve mutluluğun birbirinden ayrı iki kavram olduğunu söylemekte, ahlâkî eylemlerin zorunlu olarak mutluluk getirmeyeceğini belirtmektedir.⁵² Zira erdem kendinde şey olarak numenal (düşünülür) alanda ortaya çıkarken, mutluluk, fenomenal (deneysel) alanda ortaya çıkmaktadır. Kant'a göre kendinde şeylerin fenomenal alana uyarlanması yani erdem ve mutluluğun bir arada düşünülebilmesi ve gerçeklik kazanabilmesi için pratik akılda sentezlenmesi gerekmektedir. Ancak erdem ve mutluluk arasındaki sentetik bağ aprioridir. Dolayısıyla pratik bakımdan zorunludur ve deneyden çıkarılması mümkün değildir.⁵³ Kant erdem ve mutluluk arasındaki sentetik apriori bağın imkânı ve güvencesi olarak yüce bir yaratıcıyı kabul etmektedir.⁵⁴ Başka bir ifadeyle Kant'a göre erdem ve mutluluğun bir arada olabildiğini sağlayan güç, her şeye gücü yeten ve aynı zamanda doğanın varlık sebebi olan bir irade, yani Tanrı'dır.

Sonuç olarak Kant deneycileri en yüksek iyi meselesinde üç hususta eleştirmektedir. İlk olarak en yüksek iyi ulaşılması gereken bir hedef değildir. İkinci olarak en yüksek iyi, belirsiz ve değişken olmaları nedeniyle, deneysel ögeler olarak belirlenmemelidir. Son olarak ahlâkî eylem ve mutluluk arasında analitik (zorunlu) bir ilişki yoktur, bu ilişki sentetik apriori bir ilişkidir. Kant'ın ahlâk felsefesinde önemli olan ahlâk öznesinin mutlu olması değil, ahlâk yasasına uygun eylemlerde bulunarak mutlu olmayı hak etmesidir.

1.3. İnsanın Araçsallaştırılması Eleştirisi

Antik Çağ'da hazcılık, egoizm, duyguculuk gibi çeşitli şekillerde kendini gösteren deneyci ahlâk öğretileri, Yeni Çağ'da faydacılık teorisiyle sosyal bir boyut kazanmıştır. Faydacılığın en temel ilkesi "en yüksek sayıda insanın en büyük mutluluğunu sağlamak" ödevidir. Bu ödeve göre toplumdaki insanların çoğunun faydası ve mutluluğu için bazı insanlar feda edilebilir. Ayrıca bir kişi başkasının faydası için hizmet vermek isterse zaman zaman kendi faydasını sınırlandırmak durumunda kalabilir. Bu ise kişilerin kendi bireysel haklarını kaybetmesiyle sonuçlanabilecek büyük bir fedakarlığı gerektirebilir. Bu durumda faydacılık birilerinin dezavantajlı durumunu başkalarının avantajı olarak ahlâkî kabul eder.⁵⁵ Örneğin bir cerrahın ikisinin böbreğe, ikisinin akciğerlere, sonuncusunun da bir kalp nakline ihtiyacı olan beş hastası olduğunu düşünelim. Bu beş hastaya sahip olan cerrahın, bir ailesi ve insanlığa sunacak hiçbir yeteneği olmayan birinin yanına geldiğini varsayalım. Cerrah bir faydacı olsaydı, bu kişiyi öldürüp beş hastasının hayatını kurtarmasının ahlâkî olacağını düşünebilirdi.⁵⁶ Sonuçta bu toplam mutluluk miktarını artıran bir eylem olurdu.

Kant'a göre ise herhangi bir kişinin başka insanların daha mutlu bir hayat yaşaması için feda edilmesi, insanı bir araç konumuna getirmektedir. Ancak ahlâk yasası insanın ne kendisi ne de bir başkası için araç konumuna getirilmemesini uygun bulur.⁵⁷ Kant'a göre çoğunluğun iyiliği için bir kişiyi feda etmenin normal olduğunu düşündürmesi bile, faydanın ahlâk ilkelerinin temeline konulmaması için yeterli bir sebeptir.⁵⁸ Kant'ın, ahlâk felsefesinde insanı bu kadar değerli görmesi insanın ahlâk öznesi olması nedeniyledir. Başka bir ifadeyle doğal varlık yanıyla değersiz olan insana, ahlâk varlığı yani çok büyük bir kutsallık kazandırmıştır.⁵⁹ Bununla beraber her bir insan kendi

⁵⁰ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, 129.

⁵¹ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, 123.

⁵² Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, 121.

⁵³ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, 123.

⁵⁴ Çilingir, *Pratik Aklın Doğal Diyalektiği*, 145

⁵⁵ Otfried Höffe, *Etik Bir Giriş*, çev. Sergül Vural Kara (İstanbul: Runik Kitap, 2020), 67.

⁵⁶ Richard Hudelson, *Modern Political Philosophy* (New York: M.E. Sharpe, 1999), 76.

⁵⁷ Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, 46.

⁵⁸ Hudelson, *Modern Political Philosophy*, 76.

⁵⁹ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, 143.

kişiliğinde bütün insanlığın taşıyıcısıdır.⁶⁰ Bu nedenle bir insanın feda edilmesi hem kendi kişiliğindeki ahlâklılığın hem de bütün insanlığın feda edilmesi anlamına gelir. Kısaca insanlığa araç olarak değil aynı zamanda amaç olacak biçimde eylemde bulunulması gerektiğini söyleyen buyruk, faydacıların “en büyük sayıda insanın en büyük mutluluğu” ilkesine yönelik bir eleştiri olarak kabul edilebilir.

Bununla beraber Kant’ın ahlâk felsefesinde yer alan, “başkalarının amaçlarını kendi amaçlarımız gibi benimsememiz gerektiği” buyruğu ve ödev olarak “başkalarının mutluluğunu sağlama ereği”⁶¹, onun teorisinin faydacılık ile uzlaşabilir olduğunun düşünülmesine yol açmıştır.⁶² Bazı faydacılar bu ödevlerin “başkalarının çıkarlarına kendi çıkarlarına verdiği önemi ver”, “her biri bir sayılır ve hiçbiri birden fazla sayılmaz” ilkeleriyle uyumlu olduğunu iddia etmişlerdir.⁶³ Ancak faydacılar insanların bütün amaçlarının önemli olması gerektiğini düşünürken Kant’a göre eğer başkalarının amaçlarını kendi amaçlarımız olarak belirlerken yapmamız gerekenler ahlâk yasası ile ters düşüyorsa, bu durumda gerçek bir yükümlülükten söz edilmesi mümkün değildir. Ayrıca Kant başkalarının amaçlarını kendi amaçlarımızımız gibi belirlememiz gerektiği ilkesinin hiçbir şekilde deneye dayanamayacağını, hiçbir deneysel ilkenin akıl sahibi varlıklar ile ilgili bir şeyleri belirlemeye yetmeyeceğini söylemektedir.⁶⁴ Bu nedenle sadece insanı amaç olarak görme ilkesine dayanarak Kant’ın ahlâk anlayışının faydacılık ile uzlaştırılabileceğini söylemek bize göre mümkün değildir. Bununla beraber Kant’ın ahlâk felsefesinin faydacı ahlâk ile uzlaştırılabileceğini öne sürenler, bu iddialarını farklı argümanlarla da temellendirmektedirler. Bu argümanları ve argümanlara verilen yanıtları incelemek konunun anlaşılır hale gelmesi açısından faydalı olacaktır.

2. Kant’ın Ahlâk Anlayışı Faydacı Olabilir mi?

2.1 Kant’ın Ahlâk Anlayışını Faydacı Olarak Niteleyenler

Ahlâk felsefesi çalışmalarında, Kant ve faydacıların ahlâk anlayışlarının birbirine zıt veya alternatif teoriler olduğu, büyük bir çoğunluk tarafından neredeyse aksi mümkün olmayacak bir şekilde kabul edilen bir iddiadır. Bununla beraber her iki teori arasındaki temel farklara rağmen Kant’ın ahlâk felsefesindeki bazı noktalar, önde gelen faydacılar tarafından onun ahlâk felsefesinin aslında faydacı olabileceği veya faydacılıkla uzlaştırılabileceği şeklinde anlaşılmıştır. Bu iddianın temelinde Kant’ın felsefesinin tek başına ahlâkî problemlere gerçekçi çözümler üretmek konusunda yetersiz kaldığı düşüncesi yer almaktadır. Bu düşüncelerden hareketle, onun ahlâk felsefesinin aslında faydacı olabileceği veya faydacılıkla uzlaştırılabileceği görüşüne sahip olan başlıca isimler; John Stuart Mill (1806-1873), David Cummiskey⁶⁵ ve Richard Mervyn Hare (1919-2002)⁶⁶’dir.

Mill *Faydacılık* isimli eserinde apriori ahlâk anlayışlarını değerlendirirken çok kısa bir şekilde Kant’a da yer verir ve onun ahlâk anlayışının aslında faydacı olarak yorumlanması gerektiğini iddia eder.⁶⁷ Zira Mill’e göre Kant’ın felsefesinde ahlâkî eylemler ve mutluluk arasındaki ilişkiye yer verilmiş ancak mutluluk tutarlı bir şekilde konumlandırılmamıştır. Bu nedenle Kantçı ahlâk ilkeleri, ahlâkî problemler karşısında yetersiz kalmaktadır. Ayrıca en temel Kantçı ahlâk ilkeleri, failin ahlâk yasasına aykırı davranmasının neden kötü olduğunu gösterme konusunda başarısızdır.⁶⁸ Bu yetersizlikler nedeniyle Mill, Kant’ın ahlâk anlayışının aslında faydacı bir temele ihtiyacı olduğunu iddia etmektedir. Mill’e göre Kant’ın ahlâk felsefesinin faydacı bir temelden hareketle okunabilmesi için Kant’ın “öyle davran ki davranışının kuralı, tüm rasyonel varlıklar

⁶⁰ Mengüşoğlu, *Kant ve Scheler’de İnsan Problemi*, 57.

⁶¹ Immanuel Kant, *Ethical philosophy : the complete texts of Grounding for the metaphysics of morals and Metaphysical principles of virtue (part II of The metaphysics of morals)*, çev. James W. Ellington (Indianapolis: Hackett Publications Co., 1983), 43.

⁶² Jens Timmermann, “Why Kant Could not Have Been a Utilitarian”, *Utilitas* 17/3 (2005), 244.

⁶³ Peter Singer, *Pratik Etik*, çev. Nedim Çatlı (İstanbul: İthaki Yayınları, 2021), 33.

⁶⁴ Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, 48.

⁶⁵ David Cummiskey hâlihazırda Bates Üniversitesi’nde felsefe profesörüdür, doğum tarihi herhangi bir kaynaktan yer almamaktadır.

⁶⁶ Richard Mervyn Hare Oxford Üniversitesi’nde ahlâk felsefesi profesörü olarak çalışmıştır.

⁶⁷ John Stuart Mill, *Faydacılık*, çev. Gökhan Murteza (İstanbul: Pinhan Yayınları, 2019), 24.

⁶⁸ Mill, *Faydacılık*, 25.

tarafından bir yasa olarak kabul edilebilir” ilkesi; “davranışlarımızı tüm rasyonel varlıkların kendi ortaklaşa çıkarlarının yararına benimseyebilecekleri bir kural aracılığıyla şekillendirmeliyiz” şeklinde yorumlanmalıdır.⁶⁹

Benzer şekilde Cummiskey de *Kantian Consequentialism* kitabında Kantçı sonuççuluk kavramını ortaya atarak Kant’ın ahlâk felsefesinin sonuççu bir bakışla yeniden okunması gerektiğini iddia etmekte ve Kant’ın ahlâk felsefesinin sonuççu olarak yorumlanabileceğini göstermeye çalışmaktadır.⁷⁰ Cummiskey, Kant’ın bir sonuççu veya faydacı olmadığını ve olamayacağını kabul eder. Fakat ona göre Kant’ın felsefesi, özellikle kesin buyruğun kendinde amaç/insanlık formülasyonundan kaynaklanan, başkalarına araç değil amaç olarak davranmamızı buyuran biçimi aslında sonuççudur.⁷¹ Zira sonuççu olmayan Kantçı ahlâk anlayışında, akıl sahibi varlığın neden başkalarının amaçlarını kendi amaçları olarak benimsemesi gerektiği açıkça ortaya koyulmamıştır. Bu nedenle sonuççu olmayan Kantçı yorumlar kapalı ve karmaşıktır. Kantçı sonuççulukta ise önemli olan tüm rasyonel varlıkların amaçlarının gerçekleşmesine yardımcı olarak başkalarının memnuniyetini en üst düzeye çıkarmaktır. Cummiskey’e göre eğer bu ödev mutluluk ve memnuniyet zemininde okunmazsa, insanlık formülasyonundan kaynaklanan ödevler anlamsız hale gelecektir.⁷²

Hare de aynı şekilde Kant’ın *Ahlâk Metafizikinin Temellendirilmesi* eserinde başka insanlara karşı ödevlerin yer almasından hareketle Kant’ın ahlâk felsefesi ile faydacılığın birbirine zıt iki yaklaşım olarak kabul edilemeyeceğini iddia etmiştir. Ona göre Kant, sadece Hume’da gördüğü “aklı ikinci planda bırakan” faydacılığa karşı çıkmıştır.⁷³ Zira Hume’a göre doğru ve yanlış arasındaki ayrımı yapan akıl değildir. Örneğin bir kişinin dünyayı yok etmeyi, parmağını kaşımaya tercih etmesi aslında akla aykırı değildir.⁷⁴ Kant’a göre ise iyinin ve kötünün kaynağı saf akılda bulunmaktadır. Faydacılar da iyiyi ve kötüyü belirleyen akıl olduğunu kabul etmektedir. Hare bunun bir ortak nokta olduğunu düşünerek Kant’ın aslında bir faydacı olabileceğini veya felsefesinin faydacılıkla uzlaştırılabileceğini iddia etmiştir.⁷⁵ Bununla beraber Hare’e göre Kant ve faydacılar arasındaki tek ortak nokta, iyi ve kötünün akıl tarafından belirlendiğini kabul etmeleri değildir; Kant’ın felsefesinde yer alan başka insanlara karşı ödevler, Kant ve faydacılığın uzlaştırılabileceği en önemli noktadır. Hare, Kant’ın “her defasında insanlığa, kendi kişide olduğu kadar başka herkesin kişisinde de sırf araç olarak değil, aynı zamanda amaç olarak davranacak biçimde eylemde bulun” buyruğu ve “başkalarının amaçlarını kendi amaçlarım yapmalıyım” ilkeleri ile çoğunluğun mutluluğunu ve çıkarlarını hedeflediğini düşünmektedir.⁷⁶ Ayrıca Hare, Kant’ın eserlerinde yer alan bazı ifadelerinden hareketle onu faydacılık karşıtı bir filozof olarak konumlandırmanın da yanlış olduğunu belirtmektedir. Çünkü ona göre Kant’ın teorisinde yer alan faydacılıkla çeliştiği düşünülebilecek ifadeler, onun “pietist” bir şekilde yetiştirilmesine bağlı bir durumdur.⁷⁷ Nitekim Kant’ın “mutlu olmaya layık olmaya çalış” buyruğu, pietist ailelerin benimsediği bir buyruk olarak bilinir.⁷⁸ Hare, Kant’ın, ahlâk felsefesinde yetiştirdiği kültürün etkisinde kaldığından neredeyse emindir. Buradan hareketle Hare, Kant’ın intiharı reddetmesini ve şartlar ne olursa olsun yalan söylemeye karşı çıkmasını, içinde yetiştirdiği ortamın etkisinde kalmış olmasına bağlamaktadır. Her ne kadar Kant, intiharın meşru olamama nedenini saf akıldan kaynaklanan ahlâk yasasından hareketle açıklamaya çalışsa da Hare, bu ödevin arka planında Kant’ın Tanrı inancının yer aldığını düşünmektedir. Nitekim Kant da intihar karşıtı argümanlarında Tanrı’ya yer vermektedir. Hare, Kant’ın ahlâk ilkesinde Tanrı yerine insanı koyuyor olmasının, bu ödevi otonom bir ilkeye dönüştürmediğini, bu nedenle

⁶⁹ Mill, *Faydacılık*, 85.

⁷⁰ David Cummiskey, “Kantian Consequentialism”, *Ethics* 100/3 (Nisan 1990), 588.

⁷¹ Richard Dean, “Cummiskey’s Kantian Consequentialism”, *Utilitas* 12/1 (Mart 2000), 26.

⁷² Dean, “Cummiskey’s Kantian Consequentialism”, 28.

⁷³ R.M. Hare, “Ahlâk Felsefesi R.M. Hare ile Söyleşi” (Görüşmecisi: Bryan Magee), *Yeni Düşün Adamları*, çev. Rona Aybay (Ankara: Birey ve Toplum Yayınları, 1985), 187.

⁷⁴ Anthony Kenny, *Modern Felsefenin Yükselişi*, çev. Volkan Uzundağ (İstanbul: Küre Yayınları, 2017), 3/272.

⁷⁵ R. M. Hare, “Could Kant Have been A Utilitarian?”, *Utilitas* 5/1 (Mayıs 1993), 1.

⁷⁶ Hare, “Could Kant Have been A Utilitarian?”, 4.

⁷⁷ Hare, “Could Kant Have been A Utilitarian?”, 11.

⁷⁸ Alasdair MacIntyre, *Ethik’in Kısa Tarihi Homerik Çağdan Yirminci Yüzyıla*, çev. Hakkı Hünler - Solmaz Zelyüt Hünler (İstanbul: Paradigma Yayınları, 2001), 70.

Kant'ın kendi felsefesinde sıklıkla vurguladığı otonom olma ilkesinden saptığını söylemektedir.⁷⁹ Yapılması gereken ise onun felsefesini bu etkiden kurtarmak ve faydacı olacak şekilde yorumlamaktır. Zira Hare'e göre bu haliyle Kant'ın felsefesi kendi içinde çelişkilerle doludur.

Sonuç olarak Kant'ın ahlâk anlayışını faydacı olarak niteleyenler bu iddialarını, Kant'ın ahlâk felsefesinde yer alan "başkalarına karşı ödevler ve insanın araç değil amaç olması" ilkelerine dayanarak temellendirmeye çalışmışlardır. Kant'ın felsefesinde yer alan faydacılık karşıtı ifadeler ise onun Pietist bir çevrede yetişmesiyle açıklanmıştır. Kant'ın bir faydacı olduğunu iddia edenlere göre Kant'ın ahlâk anlayışı mevcut haliyle gerçeklikten kopuk ve ahlâki problemler karşısında yetersiz kaldığı için faydacı bir bakışla yeniden yorumlanması veya faydacılıkla uzlaştırılması gerekmektedir.

2.2. Kant'ın Ahlâk Anlayışı Faydacı Olarak Nitelenemez Diyenler

Ahlâk felsefesi çalışmalarında Kant'ın bir faydacı olamayacağı veya felsefesinin faydacılıkla hiçbir şekilde uzlaştırılamayacağı iddiası yaygın olarak kabul edilen görüştür. Bu iddiaya yönelik öne çıkan çalışmalar Toshio Terada(1962-)⁸⁰, Tore Nordenstam(1934-)⁸¹, Jens Timmermann(1970-)⁸², Onora O'Neill(1941-)⁸³ ve Christine Korsgaard(1952-)⁸⁴a ait çalışmalardır.

Terada 1998 yılında yayımlanan bir makalesinde, Hare'in iddialarına Kant'ın kesinlikle bir faydacı olamayacağı cevabını vermiştir. Bu makalede en çok "insanın amaç olması" ve "kendinde iyi" olma meseleleri üzerinde durulmuştur. Zira Terada'ya göre bu iki mesele, Kant'ın bir faydacı olup olamayacağı probleminin kilit noktalarıdır. Kant'ın bir faydacı olduğunu öne sürenler "kişinin başkalarının amaçlarını kendi amaçları olarak görmesi" gerektiği buyruğunu referans olarak alırlar. Ancak Terada'ya göre bu iddiaya sahip olanların atladığı önemli bir husus bulunmaktadır. Bu husus Kant'ın felsefesinde mutluluğun kendinde iyi olarak kabul edilmemesidir. Ayrıca insanın amaç olması ilkesinden hareketle Kant'ın ahlâk felsefesinden faydacılığa ulaşabileceğini düşünmek de doğru değildir.⁸⁵ Terada'ya göre Kant'ın ahlâk felsefesinin en temel ilkesi olan başkalarını amaç olarak görme ödevi, herkesin seçme ve eyleme özgürlüğüne saygı duymak şeklinde anlaşılmalıdır.⁸⁶ Bunun da en yüksek mutluluğu sağlamakla bir ilgisi yoktur.⁸⁷

Nordenstam'a göre de Kant'ın bir faydacı olduğunu iddia edenler, Kant'ın felsefesindeki bazı temel noktaları görmezden gelmektedirler.⁸⁸ Kant'ın ahlâk felsefesinin temelinde akıl sahibi varlık yer almaktadır ve akıl sahibi varlığın ahlâkî eylemlerinin fenomenal alana ait olan tercihler ile bir ilgisi yoktur.⁸⁹ Faydacılık ise deneysel dünyaya ait olan mutluluğu ahlâk alanına dahil etmesiyle Kant'ın düşüncesinden tamamen ayrılmaktadır. Zira Kant mutlulukla ilgili şeyleri ahlâk bilimine dahil etmez.⁹⁰ Bununla beraber Nordenstam, Kant da dahil olmak üzere bütün insanların pratik sorunlar karşısında tüm olası sonuçların araştırmasını yapacağını ve mutluluğu en çok artıracak olan alternatifini tercih edeceğini, en azından bilinçsiz olarak bu yöntemi kullanacağını belirtir. Ancak Nordenstam'ın ifadesiyle Kant'a göre tüm bunlar pratik antropoloji düzeyine aittir.⁹¹ Kant ve faydacılık ilişkisi ise pratik değil teorik düzeyde aranmalıdır. Teoride ise Kant mutluluğu ahlâkın olmazsa olmazı bir durum olarak kabul etmemektedir.

⁷⁹ Hare, "Could Kant Have been A Utilitarian?", 15.

⁸⁰ Toshio Terada, Sophia Üniversitesi Beşeri Bilimler Fakültesi'nde etik alanında çalışmalar yapan felsefe profesörüdür.

⁸¹ Tore Nordenstam, Bergen Üniversitesi'nden emekli felsefe profesörüdür.

⁸² Jens Timmermann, St. Andrews Üniversitesi'nde ahlâk felsefesi profesörüdür.

⁸³ Onora O'Neill, siyaset ve ahlâk felsefesi alanında çalışmalar yapan felsefe profesörüdür.

⁸⁴ Christine Korsgaard, Harvard Üniversitesi'nde felsefe profesörüdür. Ahlâk felsefesi ve tarihi, insanlar ve hayvanlar arasındaki etik ilişkiler üzerine çalışmalar yapmaktadır.

⁸⁵ Toshio Terada, "Why Couldn't Kant Be A Utilitarian?", *The Paideia Archive: Twentieth World Congress of Philosophy* 44 (1998), 247.

⁸⁶ Terada, "Why Couldn't Kant Be A Utilitarian?", 246.

⁸⁷ Terada, "Why Couldn't Kant Be A Utilitarian?", 246.

⁸⁸ Tore Nordenstam, "Kant and the Utilitarians", *Ethical Perspectives* 8/1 (Nisan 2001), 30.

⁸⁹ Nordenstam, "Kant and the Utilitarians", 30.

⁹⁰ Nordenstam, "Kant and the Utilitarians", 32.

⁹¹ Nordenstam, "Kant and the Utilitarians", 33.

Benzer şekilde Timmermann da pratikte faydacılıkla örtüşen noktaları olsa da teoride Kant'ın kesinlikle bir faydacı olamayacağını iddia eder.⁹² Timmermann, Kant'ın ahlâk teorisinin başta faydacılık olmak üzere herhangi bir deneyci ahlâk anlayışıyla bağdaştırılmasının mümkün olmadığını, en azından Kant'ın ahlâk felsefesinin teoride buna müsaade etmediğini düşünmektedir.⁹³ Ayrıca Kant'ın ahlâk felsefesinde başka insanlara karşı ödevlere yer vermesinden hareketle onun bir faydacı olduğunu iddia eden tüm argümanlar tutarsız ve yetersizdir. Zira başka insanlara karşı görevlerin olması, Kant etiği veya faydacı ahlâk teorileri için ayırt edici bir ahlâkî ödev değildir. Timmermann'ın ifadesiyle bu ödev, egoizm dışında, tüm ahlâk teorilerinde rastlamak mümkündür.⁹⁴ Timmermann'a göre Kant ve faydacılık arasındaki en önemli farklardan biri eylemden etkilenenler ve fail arasındaki ilişkidir. Kant'a göre ahlâkî ödevler yalnızca akıl sahibi varlıklar söz konusu olduğunda geçerlidir. Zira Kant insanın, her ne kadar doğal varlık yanıyla kutsal olmasa da öznesi ve taşıyıcısı olduğu ahlâk yasası kutsal olduğu için, diğer varlıklardan daha fazla bir değere sahip olduğunu düşünmektedir. Faydacılar ise duyarlılıkları ve acı çekme kapasitesi olan tüm varlıkların ahlâk yasaları önünde eşit değere sahip olduklarını düşünürler.⁹⁵ Her iki ahlâk öğretisi arasındaki bu fark Timmermann için görmezden gelinemeyecek kadar önemlidir. Timmermann sadece bu farkın Kant'ın neden bir faydacı olamayacağını ortaya koymaya yeteceğini düşünür.⁹⁶

O'Neill da Timmermann gibi Kant ve faydacıların insana yükledikleri anlamların birbirinden tamamen farklı olduğunu belirtir. Kant'a göre insan, akıl sahibi varlık olması nedeniyle değerlidir ve asla araç olarak kullanılamaz. Faydacı ahlâk öğretilerinde ise kişiye değer kazandıran şey mutluluğun aracı olmasına bağlanmaktadır. Buna göre birey, toplumun mutluluğu için feda edilebilir.⁹⁷ Kant ise buna kesinlikle karşı çıkmaktadır, zira Kant'a göre birey hiçbir şey için araç konumuna getirilemez. Bununla beraber Kant ahlâkî ve faydacılık, bakış açıları nedeniyle uzlaştırılması mümkün olmayan, birbirinden farklı iki teoridir. Zira Kant etiği, ahlâkî problemler karşısında daha sınırlı ve kesin bir bakışa sahiptir. Faydacı bakışta ise olayları değerlendirme hususunda kapsam daha geniştir. Zira faydacılar, eylemden doğacak olan bütün sonuçları ve etkilenecek olan bütün kişileri hesaba katmak zorundadır. Ayrıca O'Neill'a göre eylemlerin insanların mutluluğu üzerindeki etkisi belirsizdir, zira hiçbir zaman eylemlerin iç yüzünü görmek ve değerlendirmek mümkün değildir dolayısıyla böyle bir değerlendirmede her zaman veri eksikliği olacaktır. Bu nedenle faydacı değerlendirmelerin kesinlikten yoksundur. Buradan hareketle O'Neill, ahlâk yasasından dolayı eylemde bulunan bir Kantçının bu şekilde ahlâkî görevini tamamladığına inandığı için hiçbir zaman faydacı olmak istemeyeceğini iddia etmektedir.⁹⁸

Korsgaard'a göre de faydacı ahlâk teorileri ile Kant ahlâkî arasındaki en temel fark, insan kavramına yükledikleri anlamdan kaynaklanmaktadır.⁹⁹ Faydacılara göre insan, diğer canlılar gibi haz ve acı çeken bir varlıktır. Bu anlamda insan, diğer canlılardan daha önemli değildir. Bu nedenle faydacılara göre, ahlâk öznesinin eylemden etkilenen her canlının hazları ve acılarını hesaba katarak mümkün olan en iyi sonucu gerçekleştirilmek için çabalaması gerekmektedir.¹⁰⁰ Korsgaard'a göre faydacıların tüm insanları bir ve eşit değerde kabul eden yaklaşımı bireyin, bir diğer insan veya insanlar için feda edilebileceği, feda edilen insanın yerine yaşamı en az onun kadar değerli başka bir insan daha koyulabileceği anlamına gelmektedir. Korsgaard bu nedenle faydacılığın Kantçı etikte tamamen karşıtlık içinde olduğunu belirtmektedir.¹⁰¹ Zira Kant'a göre her bir insanın, ahlâk yasasının taşıyıcısı olması nedeniyle, kendi özel değeri vardır. Başka bir ifadeyle faydacılara göre insanların yaşamları haz duyabildikleri için değerlidir. Kant'a göre ise

⁹² Jens Timmermann, "Why Could not Have Been a Utilitarian", *Utilitas* 17/3 (Ekim 2005), 243.

⁹³ Timmermann, "Why Could not Have Been a Utilitarian", 244.

⁹⁴ Timmermann, "Why Could not Have Been a Utilitarian", 243.

⁹⁵ Timmermann, "Why Could not Have Been a Utilitarian", 246.

⁹⁶ Timmermann, "Why Could not Have Been a Utilitarian", 243.

⁹⁷ Onora O'Neill, "A Simplified Account of Kant's Ethic" *Exploring Ethics An Introductory*, ed. Steven M. Chan (New York: Oxford University Press, 2009), 111.

⁹⁸ O'Neill, "A Simplified Account of Kant's Ethics.", 110.

⁹⁹ The Philosopher Public Philosophy Jurnal (The Philosopher), "On the Value of People and Animals" (Erişim 21 Ekim 2021).

¹⁰⁰ The Philosopher, "On the Value of People and Animals".

¹⁰¹ The Philosopher, "On the Value of People and Animals".

insanın yaşamı ahlâk öznesi olduğu için değerlidir. Bu değer sayesinde hiçbir insanın yerinin doldurulması mümkün değildir. Kant bu durumu “Amaçlar krallığında her şeyin ya fiyatı vardır ya da değerlidir. Fiyatı olanın yerine, eşdeğer olarak başka bir şey de konabilir; her türlü fiyatın üstünde olan, dolayısıyla eşdeğeri olmayan değerlidir”¹⁰² sözleriyle ifade etmektedir. Kant’a göre insan, ahlâk öznesi olması nedeniyle benzeri olmayan bir değere sahiptir. Korsgaard bu görüş ile Kantçılık ve faydacılığın birbirine tamamen zıt olduğunu öne sürmektedir.¹⁰³ Zira Kant ahlâkına göre herkes, bir başkasının kendisi için önemli ve değerli gördüğü şeylere değer vermek zorundadır. Bu da hiç kimsenin bir başkası için feda edilemeyeceği anlamına gelmektedir.

Sonuç olarak Kant’ın ahlâk anlayışının faydacı olarak nitelenemeyeceğini iddia edenler, bu iddialarını Kant ve faydacıların insana yükledikleri anlam ve verdikleri değere dayanarak temellendirmeye çalışmışlardır. Bununla beraber Kant’ın bir faydacı olamayacağını öne sürenlere göre Kant’ı faydacı olarak kabul edenlerin gözden kaçırdıkları önemli bir nokta vardır: Kant ve faydacıların eylemleri ahlâkî olarak değerlendirirken çıkış noktaları birbirinden farklıdır. Bu farklılık ise Kant’ın bir faydacı olarak nitelendirilememesi için yeterli kabul edilmektedir. Bize göre de Kant ve faydacı ahlâk teorilerinin birbirinden farklı motivasyonlara sahip olması, her iki teorinin uzlaştırılmasının mümkün olmadığını göstermektedir. Ayrıca Kant ahlâk felsefesinde mutluluğu kendinde iyi olarak konumlandırmadığı ve deneye dayanan tüm teorileri reddettiğini açıkça ifade ettiği için, onun bir faydacı olması veya ahlâk felsefesinin faydacı olarak yeniden yorumlanması mümkün değildir.

3. Ahlâk Problemleri Karşısında Kant ve Faydacı Teorilerin Mukayesesi

Faydacılığın en temel ilkesi, en çok sayıda insanın en büyük mutluluğunu sağlamaktır. Fayda ilkesine göre, eylemlerin sonucunda en çok sayıda insanın en büyük mutluluğunun sağlanması hedeflenir ve bir eylemin ahlâkî olup olmadığı yine bu ilkeye göre değerlendirilir. Fayda ilkesi, araçların amaçları meşrulaştırmasına ve çoğu zaman yanlış olarak kabul edilen bir davranışın, bazı durumlarda yerine göre doğru ve erdemli bir davranış olarak kabul edilmesine imkân tanır. Kant ise iyi isteme dışında kayıtsız şartsız iyi sayılabilecek hiçbir şey olmadığını, ahlâk söz konusu olduğunda ortaya çıkan sonuçların değil, eylemi ortaya çıkaran ilkenin önemli olduğunu düşünür. İki teori arasındaki bu fark, ahlâkî problem olarak kabul ettikleri meseleleri, sundukları veya sunacakları çözüm önerilerini doğrudan ve dolaylı olarak etkilemiştir. Bu nedenle, Kant’ın ahlâkının faydacılığı ne yönden eleştirdiği veya Kant’ın ahlâkının ne kadar faydacı olabileceği meselelerinde bir kanaate ulaşmak için, ahlâk felsefesi çalışmalarında tartışılan bazı önemli pratik meselelere değinmenin ve iki ahlâk anlayışını karşılaştırmamızın faydalı olacağını düşünmekteyiz.

Uygulamalı ahlâk çalışmalarında ele alınan ve Kantçılık ile faydacılığı karşı karşıya getiren temel problemlerden biri, yalan söylemenin meşru kabul edilip edilemeyeceğidir. Faydacılara göre yalan söylememek mutlak anlamda bir ödev değildir. Zira fayda ve zarar hesabı göz önünde bulundurulduğunda çoğu zaman kötü olarak kabul edilen yalan söyleme davranışı, yerinde kullanılırsa erdemli bir davranış olabilir. Örneğin Nazi Almanyası’nda yaşıyorsanız ve askerler Yahudileri aramak için kapınıza geldiyse, evinizde saklanan Yahudilerin yerini söylemeniz ölümüne sebep olacağı için bu durumda yalan söylemek erdemli bir davranış olarak kabul edilir.¹⁰⁴ Bununla beraber hangi durumlarda yalan söylemenin erdemli olacağı konusunda faydacılık, sınırlarını dikkatle çizmek zorundadır. Çünkü faydacıların eylemlerin bütün olası sonuçlarını dikkate almaları gerekir. Yalan söylemek yeri geldiğinde hem bireye hem de topluma fayda sağlayabilir ancak uzun vadede bu eylem insanların güven duygusunu sarsar.¹⁰⁵ Bu da faydadandan çok zarar getirebilir.

Kant yalan söyleme konusuna, ahlâk yasasının bir buyruğu olan “ancak, aynı zamanda genel bir doğa yasası olmasını isteyebileceğin maksime göre eylemde bulun”¹⁰⁶ ölçütüyle yaklaşır. Buna göre kendi yararı için sürekli yalan söyleyen bir kişinin maksimi

¹⁰² Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, 52.

¹⁰³ The Philosopher, “On the Value of People and Animals”.

¹⁰⁴ Singer, *Pratik Etik*, 21.

¹⁰⁵ Metin Aydın, “John Stuart Mill’in Faydacı Ahlâkı”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/28 (Aralık, 2013), 156.

¹⁰⁶ Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, 38.

“zor durumdayken yalan söyleyebilirim” şeklindedir. Ancak bu maksimin genel bir doğa yasasına dönüştürülmesi, söz verme eyleminin doğasına uygun olmadığından, maksim kendi kendini yok edecek ve genel bir doğa yasası olamayacaktır.¹⁰⁷ Ayrıca Kant’a göre yalan söylemek, insanı mutluluk için araç konumuna getirmektedir.¹⁰⁸ Çünkü yalan olmasına rağmen verilen bir söz, söz verilen kişinin normal şartlar altında kabul etmeme ihtimali olan bir amacı kabul etmesine neden olur. Bu durumda yalan söyleyen kişi, bir başkasının özgür seçimini tehlikeye atarak kendi çıkarı için onu araç konumuna getirmiştir¹⁰⁹. Zira amaç olan insan, ahlâk yasasının öznesi olarak özgür seçimler yapabilen bir varlıkken özgür seçim yapma hakkı elinden alınan insan, amaç değil araç olarak görülmektedir.

Başka insanların yararı söz konusu olduğunda da Kant, yalan söylememek gerektiğini çok sarsıcı bir örnekle ortaya koyar. Bu örneğe göre bir katil öldürmek niyetiyle arkadaşımızı ararken onun yerini sorduğunda, eğer arkadaşımızın yerini biliyorsak kesinlikle doğruyu söylememiz gerekir. Kant’a göre böyle bir durumda yalan söyleyen kişi, yalanının da sebep olacağı bütün olası sonuçlardan sorumlu tutulur. Örneğin katilden saklanan kişi haberiniz olmadan bulunduğu yerden ayrılmışsa ve katil yalanınız yüzünden onu başka bir yerde bulup öldürürse, bu kişinin ölümü sizin suçunuzdur. Kant böyle bir durumda sadece doğruyu söyleyen kişinin sonuç ne olursa olsun herhangi bir suçtan sorumlu tutulamayacağını söyler.¹¹⁰ Kant’a göre yalan söylemenin hiçbir şartta kabul edilemeyeceğini en sıradan bir akıl bile fark edebilir. Mutluluk sağlamak için yalan söylemeye hazır olan bir kişinin karşısına ahlâk yasası getirildiğinde, o kişi yalan söylemenin değersizliğini anlayacak ve fayda sağlamak için yalan söyleme düşüncesinden vazgeçecektir.¹¹¹ Bununla beraber bir kişinin insanların güvenini kaybetmeme niyetiyle yalan söylememesi Kant’a göre ödevde uygun olmakla beraber, ödevden dolayı olmayıp yine fayda ilkesine göre belirlenen bir eylem olacağı için ahlâkî olarak değerlendirilemez. Örneğin bir bakkalın alışveriş sırasında küçük bir çocuğu aldatmaması ödevde uygundur. Ancak Kant’a göre, bir bakkal çıkarı gereği müşterilerini kaybetmeme niyetiyle dürüst davranıyorsa bu eylem ahlâkî olamaz. Dürüstlüğü ahlâkî olabilmesi için bakkalın ödevden dolayı müşterisini aldatmaması gerekmektedir.¹¹²

Ahlâk felsefesi konuları içerisinde en tartışmalı meselelerden bir diğeri intihardır. İntihar en genel anlamıyla insanın kendi yaşamına son vermesidir. Faydacılara göre insan, yaşamını sürdürüp sürdürmeme konusunda özgür bırakılmıştır. İntihar, eylemin şartlarına göre değerlendirilmelidir. Faydacı ahlâk, “insanın kendi en büyük iyiliğinin, başkalarının en büyük iyiliği için kendini feda etme gücü” olduğunu düşünür.¹¹³ Bu ilkeye göre bir kişinin ülkesini korumak adına kendini feda ederek intihar etmesi, ülkedeki diğer insanları büyük bir felaketten kurtarıyorsa en soylu ve en erdemli davranış olarak kabul edilebilir. O halde insanın ister kendisi için isterse de çoğunluğun mutluluğunu sağlamak için yaşamına son vermesi bir suç değil hatta yerine göre ahlâklı bir davranıştır. Kant’a göre ise insan, kendisi de dâhil hiç kimse için feda edilemez. Yaşamı sürdürmek öncelikle insanın kendisine karşı ödevlerinden biridir.¹¹⁴ Kant’a göre intihar, insanın kendisini daha iyi bir hayat için araç haline getirmesidir. Filozofa göre intihar eyleminin maksimi şudur: “Daha uzun sürdüğünde yaşam, hoş şeyler vadetmekten çok felâketler getireceğe benziyorsa, ben sevgisinden dolayı onu kısaltmayı ilke ediniyorum.”¹¹⁵ Kant bu maksimin evrensel bir doğa yasası olmaya uygun olmadığını düşünür. Ahlâk yasası ise genel bir doğa yasası olabilecek şekilde eylemde bulunulması gerektiğini buyurmaktadır. O halde genel bir doğa yasası olamayacak olan intihar eylemi, ahlâk yasasına aykırıdır. Kant intihar eylemini ahlâk öznesinin kendi kişiliğini terk etmesi olarak görür ve bunun ahlâkın varlığını dünyadan yok etmekle eşdeğer olduğunu söyler.¹¹⁶ Ayrıca intihar eylemini kişinin

¹⁰⁷ Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, 39.

¹⁰⁸ Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, 47.

¹⁰⁹ Paul Guyer, “Kant’ın Ödevler Sistemi”, çev. Ali Kaftan, *Cogito* 41-42 (Kış 2005), 297.

¹¹⁰ Immanuel Kant, “İnsanseverlikten Ötörü Yalan Söylemek Konusunda Bir Sözümona Hak Üzerine”, çev. Oruç Aruoba, *Cogito* 16 (Güz 1998), 49.

¹¹¹ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, 102.

¹¹² Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, 12.

¹¹³ Mill, *Faydacılık*, 40.

¹¹⁴ Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, 38.

¹¹⁵ Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, 39.

¹¹⁶ Kant, *Ethical Philosophy*, 84.

kendi şahsına karşı olmakla beraber topluma ve Tanrıya karşı işlenmiş bir suç olarak da nitelendirir.¹¹⁷ Örneğin intihar eylemi evli bir çiftten birinin diğerine, ebeveynlerin çocuklara olan görevini ihlal etmesi anlamına gelir. Ayrıca hayat insana Tanrı tarafından verilen kutsal bir emanettir. İntihar eden kişi, Kant'a göre Tanrıya başkaldırmıştır.¹¹⁸

Bununla beraber Kant'ın eleştirisi öncesi yazılarında yer alan bazı ifadeler nedeniyle felsefesinde intiharın meşru kabul edilebileceğini düşünenler de olmuştur.¹¹⁹ Kant *Ahlâk Metafiziği*'nde, bir kişinin ülkesini korumak için canına kıymasının intihar mı yoksa kişinin tüm insanlığın iyiliği için canını feda etmesi, dolayısıyla kahramanca bir eylem olarak mı anlaşılması gerektiği sorusunu sorar.¹²⁰ Kant bu soruyu sormadan birkaç yıl önce verdiği bir derste, halkının kurtulması için atlayarak intihar eden efsanevi karakter Curtius'un ölümünü ahlâka ters düşen bir eylem olarak değerlendirmiştir.¹²¹ Ancak Sezar'ın eline düştüğünde kendini öldüren Marcus Porcius Cato'nun intiharı karşısında farklı bir tutum takınarak, onun özgür bir insan olarak yaşayamayacağını anladığında intihar etmesini onaylamış ve bir erdem olarak kabul etmiştir.¹²² Bu durumda Kant'ın özgür bir varlık olarak yaşamanın mümkün olmadığı durumlarda intiharı meşru kabul ettiği gibi bir sonuç çıkarılabilir. Kant'ın "özgür fail"i, ödevden dolayı eylemde bulunan kişidir. O halde Kant'ın bu yaklaşımı, "ödevde uygun yaşayamadığın durumlarda yaşam kutsallığını kaybeder" ilkesi çerçevesinde anlaşılabilir. Nitekim Kant'a göre insanın amaç olmasının, ahlâk yasasının öznesi olmasına bağlandığını biliyoruz. Buradan hareketle Tanrı dâhil hiç kimse için feda edilemeyen insanın, ahlâk yasası için feda edilebileceği sonucuna da ulaşılabilir. Kant'ın intihar karşısındaki tutumu, eleştirisi öncesi dönemi için açık değildir. Bununla beraber eleştirisi öncesi dönemde Kant'ın intihar eylemini ahlâken doğru bulduğu kabul edilse bile, bunun faydacılıktan farklı bir bakışla meşru kabul edildiğini söylemek mümkündür. Zira faydacılar çoğunluğun refahı için intihar eden bir kimsenin eylemini ahlâken doğru bulurken Kant, özgür bir insan olarak yaşamanın mümkün olmadığı durumda intiharı erdemli kabul etmiştir.

Ahlâk felsefesinde, ahlâkî bir problem olarak tartışılan meselelerden diğeri cezalandırma ve ölüm cezasıdır. Faydacı ahlâka göre cezanın amacı, suçun bir daha işlenmemesini sağlamaktır. Bunun için de suç işleyen kişinin zarar görmesi caydırıcı bir etkiye sahip olacağından, cezanın meşruluğu caydırıcılık, ıslah etme ve suç işleyemez hale getirme argümanlarıyla ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Bu argümanlar faydacı ahlâk öğretilerinde ölüm cezasının da meşru kabul edilmesine olanak tanır.¹²³ Kant'a göre ise cezalandırma hiçbir zaman araç olarak kullanılmamalı, her durumda ceza, failin sadece işlediği suçtan dolayı kendisine verilmelidir.¹²⁴ Kant'ın ahlâk anlayışına göre faydacı ceza anlayışı, insanı araç konumuna getirerek insan onurunu çiğnemektedir. Çünkü suçluyu ıslah etmek için verilen cezalar, bir kimseyi toplumun geri kalanının yararı için kullanmak anlamına gelir.¹²⁵ Kant ahlâk yasasına uygun olan cezalandırmanın ancak kısas ile mümkün olacağını düşünür. Kısasa dayalı ceza anlayışına göre ise katile verilecek olan ceza ancak ölüm cezası olabilir. Bu o kadar önemli bir husustur ki; eğer bir ada terk edilecekse bile adakiler hapiste yatan son katili de idam ettikten sonra dağılmalıdır.¹²⁶ Çünkü adalet ancak kısas ile mümkündür ve cinayet suçu için ölüm cezasının yerine geçebilecek başka herhangi bir ceza yoktur. Kant ölüm cezasını, katilin bir kişi olma hakkına saygının bir gereği olarak kabul etmektedir. Çünkü rasyonel varlık olarak cinayet işlemeyi seçen kişi, bu seçimiyle kendisine nasıl davranılması gerektiğini de belirlemiştir.¹²⁷ Ölüm cezası da katilin kararına uymak anlamına gelir. Netice itibarıyla faydacılık ölüm cezasını toplumun yararı için kabul ederken Kant, adalet ilkesinin ve

¹¹⁷ Kant, *Ethical Philosophy*, 82.

¹¹⁸ Kant, *Ethical Philosophy*, 82.

¹¹⁹ Elif Ergün - Turan Çötük, "Etik Bir Tartışma Konusu: Hume ve Kant Örneğinde İntihar", *Beytülhikme* 9/1 (Mart 2019), 135.

¹²⁰ Kant, *Ethical Philosophy*, 84.

¹²¹ Guyer, "Kant'ın Ödevler Sistemi", 322.

¹²² Ergün - Çötük, "Etik Bir Tartışma Konusu: Hume ve Kant Örneğinde İntihar", 135-136.

¹²³ Ahmet Cevizci, *Uygulamalı Etik* (İstanbul: Say Yayınları, 2016), 207.

¹²⁴ Erol Kuyurtar, "Kant, İnsan Onuru ve Ölüm Cezası", *Immanuel Kant Muğla Üniversitesi Uluslararası Kant Sempozyumu Bildirileri* (Ankara: Vadi Yayınları, 2006), 329.

¹²⁵ Kuyurtar, "Kant, İnsan Onuru ve Ölüm Cezası", 330.

¹²⁶ Kuyurtar, "Kant, İnsan Onuru ve Ölüm Cezası", 332.

¹²⁷ Kuyurtar, "Kant, İnsan Onuru ve Ölüm Cezası", 333.

katilin insanlığına saygının bir gereği olarak kabul etmektedir. Her iki ahlâk teorisi bu problem karşısında aynı çözüme ulaşıyor olsa da aralarındaki temel fark, insana yaklaşımlarından kaynaklanmaktadır. Nitekim Kant, insanı akıl sahibi varlık yanı ile değerli kabul ederken faydacılar, haz ortak çıkarında birleşen tüm varlıkları ahlâkın konusuna dahil etmişler, insanın eylemlerini haz ve acı çekebilen bir varlık olması bağlamından değerlendirmişlerdir.

Haz ortak çıkarında birleşen bütün varlıkları ahlâkın konusu içinde kabul eden faydacılık, ahlâk felsefesinde hayvan haklarına da yer vermektedir. Zira faydacılara göre acı çekme kapasitesine sahip olan bütün canlılara karşı doğrudan ahlâkî yükümlülüğümüz vardır. Kant'ın ahlâk felsefesi ise "akıl sahibi varlık" merkezlidir.¹²⁸ Buna göre akıl sahibi varlıkların rasyonel olmayan varlıklara karşı doğrudan bir ödevi yoktur. Kant'a göre hayvanlar akıl sahibi olmayan varlıklardır. Bu nedenle ahlâkın konusu olamazlar. Çünkü insanın başkalarına karşı ödevleri saygı kaynaklıdır. Hayvanlara ise sadece sevgi veya korku duyabiliriz ama saygı duymayız.¹²⁹ Ancak bu, insanların hayvanları canının istediği gibi kullanabileceği anlamına da gelmemektedir. Kant, hayvanlara karşı ödevi, insanların kendilerine karşı ödevleri üzerinden temellendirir. Bir insanın yaşlı bir ata veya köpeğe uzun süre hizmet ettiği için minnettarlık duyması, dolaylı olarak bir insanın bu hayvanlarla ilgili görevine aittir; ancak doğrudan bir görev olarak kabul edildiğinde sadece insanın kendisine karşı olan bir görevidir.¹³⁰ Başka bir ifadeyle Kant'a göre hayvan hakları ahlâkî bir problem değildir çünkü hayvanlar akıl sahibi olmadığı için onlara karşı doğrudan bir ödevimiz yoktur. Faydacılar ise hayvan haklarını ahlâkî bir problem olarak kabul ederek acı çekme kapasitesine sahip olan tüm varlıklara karşı doğrudan ahlâkî bir yükümlülüğümüz olduğunu düşünürler.

Sonuç

Sonuç olarak faydacılık, ahlâk ilkelerinin temelini deneysel ögeler olarak kabul etmesiyle deneyci ahlâk anlayışları arasında yer almaktadır. Kant ise ahlâk felsefesi ile ilgili eserlerinde deneyci ahlâk öğretilerini açık bir biçimde eleştirir. Kant'ın ahlâk felsefesinin yegâne amacı, temelini deneyden alan öğretiler ile ahlâkî birbirinden ayırmak ve herkes için geçerli ahlâk yasasının imkânını ortaya koymak olmuştur. Kant'ın düşüncesinde ahlâkın ve insanın ahlâklı olmasının temelinde, deneyim dünyasına ait kavramlar yoktur.

Kant'ın eserlerinde yer alan deneycilik ve dolayısıyla faydacılık eleştirilerine rağmen Kant'ın ahlâk felsefesindeki bazı noktalar, özellikle başkalarına karşı ödevlerimize yapılan vurgu ve başkalarının amaçlarını kendi amaçlarımızımız gibi benimsememizin ahlâkî bir ödev olması, önde gelen faydacılar tarafından onun ahlâk felsefesinin aslında faydacı olabileceği veya faydacılıkla uzlaştırılabileceği şeklinde anlaşılmıştır. Felsefe tarihinde çoğunluk tarafından kabul edilen görüş ise Kant ve faydacıların ahlâk düşüncesinde birbiriyle uzlaştırılması mümkün olmayan iki farklı kutupları temsil ettiğiidir.

Bu makalede sunduğumuz inceleme neticesinde ulaştığımız kanaat, Kant'ın felsefesinin mevcut haliyle faydacı olacak şekilde yorumlanmasının mümkün olmadığıdır. Zira Kant, ahlâk ilkelerinin kaynağını deneysel ögeler olarak kabul eden faydacıları, öncelikle insanın kendine ait bir akla sahip olmasını anlamsızlaştırdıkları ve özgürlüğü tutarlı bir şekilde izah edemedikleri için açık ve sert bir şekilde eleştirmektedir. Kant'a göre ahlâk yasasının mutlak zorunlu ve evrensel olabilmesi için temelini deneyden değil, saf akıldan alması gerekmektedir. Kant, faydacı öğretilerin ahlâk ilkelerini insanın doğal varlık yanıyla sınırlandırarak ahlâka ve insanlığa zarar verdiklerini düşünmektedir. İnsanlığa verilen zarar pratik hayatta da kendini göstermekte, faydacı ahlâk öğretilerinde insan ve insanlık bir araç haline gelmektedir. Her ne kadar bazı ahlâkî problemler karşısında Kant ve faydacıların çözüm önerileri aynı olsa da temel hareket noktaları birbirinden tamamen farklı, hatta zıt noktalardır. Dolayısıyla Kant'ın bir faydacı olabileceğini iddia etmek, doğru bir yorum olarak görünmemektedir.

¹²⁸ Cevizci, *Uygulamalı Etik*, 146.

¹²⁹ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, 85.

¹³⁰ Kant, *Ethical Philosophy*, 106.

KAYNAKÇA

- Aydın, Metin. "John Stuart Mill'in Faydacı Ahlâkı." *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/28 (Aralık 2013), 143-167. <https://doi.org/10.17335/sakaifd.219829>
- Cassirer, Ernst. *Kant'ın Yaşamı ve Öğretisi*. çev. Doğan Özlem. İstanbul: Notos Kitap, 9. Basım, 2017.
- Cevizci, Ahmet. *Büyük Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Say Yayınları, 2017.
- Cevizci, Ahmet. *Uygulamalı Etik*. İstanbul: Say Yayınları, 2. Basım, 2016.
- Cummiskey, David. "Kantian Consequentialism." *Ethics* 100/3 (Nisan 1990), 586-615. <https://doi.org/10.1086/293212>
- Çelik, Sinan Kadir. "Kant Etiğinin Stoik Temelleri." *Immanuel Kant Muğla Üniversitesi Uluslararası Kant Sempozyumu Bildirileri*. 370-377. Ankara: Vadi Yayınları, 2006.
- Çilingir, Lokman. *Pratik Aklın Doğal Diyalektiği*. Ankara: Elis Yayınları, 2005.
- Çitil, Ahmet Ayhan. *Kant Okumaları Birinci Kritik*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2021.
- Dean, Richard. "Cummiskey's Kantian Consequentialism." *Utilitas* 12/1 (Mart 2000), 25-40. <https://doi.org/10.1017/S0953820800002594>
- Ergün Elif - Çötük Turan. «Etik Bir Tartışma Konusu: Hume ve Kant Örneğinde İntihar.» *Beytulhikme* 9/1 (Mart 2019), 121-146. <https://doi.org/10.18491/beytulhikme.1421>
- Guyer, Paul. "Kant'ın Ödevler Sistemi." çev. Ali Kaftan, *Cogito* 41-42 (Kış 2005), 277-338.
- Hare, R. M. "Could Kant Have been A Utilitarian." *Utilitas* 5/1 (Mayıs 1993), 1-16. <https://doi.org/10.1017/S0953820800005501>
- Hare, R.M. "Ahlâk Felsefesi R.M. Hare ile Söyleşi" (Görüşmeci Bryan Magee). *Yeni Düşün Adamları*. 171-192, çev. Rona Aybay, ed. Mete Tunçay, Ankara: Birey ve Toplum Yayınları, 1985.
- Heimsoeth, Heinz. *Kant'ın Felsefesi*. çev. Takiyettin Mengüşoğlu, 9. Basım, Ankara: Doğubatı Yayınları, 2019.
- Höffe, Otfried. *Etik*. çev. Sergül Vural Kara, İstanbul: Runik Kitap, 2020.
- Hudelson, Richard. *Modern Political Philosophy*. New York: M.E. Sharpe, 1999.
- Kant, Immanuel. *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*. çev. İoanna Kuçuradi, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 7. Basım, 2018.
- Kant, Immanuel. *Ethical Philosophy: the complete texts of Grounding for the metaphysics of morals and Metaphysical principles of virtue (part II of The metaphysics of morals)*, James W. Ellington (çev.), Indiana: Hackett Publishing Company, 1986.
- Kant, Immanuel. "İnsanseverlikten Ötürü Yalan Söylemek Konusunda Sözümona Hak Üzerine." çev. Oruç Aruoba, *Cogito* 16, (Güz 1998), 47-52.
- Kant, Immanuel. *Pratik Aklın Eleştirisi*. çev. İoanna Kuçuradi vd. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 7. Basım, 2019.
- Kant, Immanuel. *Saf Aklın Sınırları Dahilinde Din*. çev. Suat Başar Çağlan, Konya: Literatürk Academia, 2. Basım, 2017.
- Kenny, Anthony. *Modern Felsefenin Yükselişi*. 3. Cilt. çev. Volkan Uzundağ, İstanbul: Küre Yayınları, 2017.
- Kuyurtar, Erol. "Kant, İnsan Onuru ve Ölüm Cezası." *Immanuel Kant: Muğla Üniversitesi Uluslararası Kant Sempozyumu Bildirileri*. 329-338. Ankara: Vadi Yayınları, 2006.
- MacIntyre, Alasdair. *Ethik'in Kısa Tarihi Homerik Çağ'dan Yirminci Yüzyıla*. çev. Hakkı Hünler-Solmaz Zelyüt Hünler, İstanbul: Paradigma Yayınları, 2001.
- Mengüşoğlu, Takiyettin. *Felsefeye Giriş*. Ankara: Doğubatı Yayınları, 3. Basım, 2017.

- Mengüşoğlu, Takiyettin. *Kant ve Scheler'de İnsan Problemi*. Ankara: Doğubatı Yayınları, 4. Basım, 2020.
- Mill, John Stuart. *Faydacılık*. çev. Gökhan Murteza, İstanbul: Pinhan Yayınları, 2. Basım, 2019.
- Nordenstam, Tore. "Kant and the Utilitarians." *Ethical Perspectives*, 8/1 (Nisan 2001), 29-36. <https://doi.org/10.2143/EP.8.1.503823>
- O'Neill, Onora. "A Simplified Account of Kant's Ethics." *Exploring Ethics An Introductory*, ed. Steven M. Chan. 110-113. New York: Oxford University Press, 2009.
- Özlem, Doğan. *Etik Ahlâk Felsefesi*. İstanbul: Notos Kitap, 2019.
- Singer, Peter. *Pratik Etik*. çev. Nedim Çatlı, İstanbul: İthaki Yayınları, 2021.
- Tereda, Toshiro. "Why Couldn't Kant Be A Utilitarian?" *The Paideia Archive: Twentieth World Congress of Philosophy* 44 (1998), 242-247. <https://doi.org/10.5840/wcp20-paideia199844851>
- The Philosopher, "On the Value of People and Animals", *The Philosopher Public Philosophy Journal*. Erişim 21 Ekim 2021. <https://www.thephilosopher1923.org/essay-korsgaard>
- Timmermann, Jens. "Why Kant Could not Have Been a Utilitarian." *Utilitas* 17/5 (Ekim 2005), 243-264. <https://doi.org/10.1017/s0953820805001639>
- Türkyılmaz, Çetin. "Kant ve Eskiler: Kendinden Memnun Olma Kavramı Çerçevesinde Kant'ın Stoacı Tavrı Üzerine." *Pasajlar* 2/6 (Eylül 2020), 77-94.

Yazardan Gelen Revizyon Dosyaları

Ek Dosya-1

Başlık: Katkı Beyanı-Fatima Guner-Humeyra Ozturan.docx

Tür: Ek Dosya

Tarih:10-01-2022

Etik Beyan / Ethical Statement	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur / <i>It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.</i>
Yazar(lar) / Author(s)	Fatıma Güner - Hümeysra Özturan
Finansman / Funding	Yazarlar, bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadıklarını kabul ederler / The authors acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Yazar Katkıları / Author Contributions	Çalışmanın Tasarlanması / Conceiving the Study: FG (%45), HÖ (%55) Veri Toplanması / Data Collection: FG (%70), HÖ (%30) Veri Analizi / Data Analysis: FG (%60), HÖ (%40) Makalenin Yazımı / Writing up: FG (%70), HÖ (%30) Makale Gönderimi ve Revizyonu / Submission and Revision: FG (%30), HÖ (%70)
Çıkar Çatışması / Competing Interests	Yazarlar, çıkar çatışması olmadığını beyan ederler / The authors declare that they have no competing interests.

3. DEĞERLENDİRME SÜRECİ

2. Değerlendirme

Yazardan Gelen Revizyon Dosyaları

Tam Metin

Başlık: Editör okuması sonrası revize edilmiş son hal-3 Ocak.docx

Tarih:03-01-2022

Immanuel Kant Bir Faydacı Olabilir mi?: Kant'ın, Deneysel Ahlâk Teorilerine Yönelik Eleştirileri

Fatıma Güner

Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Felsefe ve Din Bilimleri Yüksek Lisans Öğrencisi

*Marmara University, The Institute of Social Sciences
Department of Philosophy and Religious Sciences, MA Student*
fatimagunerr@gmail.com
ORCID: 0000-0002-4427-8106

Hümevra Özturan

Doç. Dr., Marmara Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı
Assoc. Prof., Marmara University, Faculty of Theology, Department of Philosophy and
Religious Sciences
hkaragozoglu@marmara.edu.tr
ORCID: 0000-0003-4586-629X

Could Immanuel Kant be a Utilitarian?: Kant's Criticisms of Empiricist Moral Theories

Abstract

When it comes to moral philosophy, one of the first thinkers that come to mind is Immanuel Kant. What makes Kant so important is that he rejected all moral teachings that had been dominant from Antiquity to the Modern Period and his effort to expound upon the possibility of moral law based on pure reason. Throughout the history of modern philosophy since the Enlightenment, Kant's moral philosophy has been understood in opposition to all empirical moral theories, and Kant's morality of duty has often been read and interpreted as a criticism against the empiricist approach to morality. Such an appraisal is due to the fact that the empiricist approach to moral theories is considered by Kant as a danger that threatens the roots of morality, as can be seen in his works *Groundwork of the Metaphysics of Morals* and *Critique of Practical Reason*. Kant indicates that his aim in *Groundwork of the Metaphysics of Morals* is to keep the source of moral principles away from empirical elements that vary from person to person and situation to situation and reveal the possibility of the existence of moral law that is universal and necessary by excluding any experimental basis that is subjective and contingent. As for his *Critique of Practical Reason*, Kant argues for meticulously separating empirical doctrines from moral law. These positions imply that he would therefore also be critical of Utilitarianism. Despite the basic differences between Kantian ethics and Utilitarianism, some aspects of Kantian ethics were considered as Utilitarian in the literature of moral theory that succeeded him. Even though Kant's criticisms and the fundamental differences between the two theories, some modern academics have considered that especially Kant's emphasis on our duties towards others and his moral ideal that advises considering the aims of others as our own, his moral philosophy may actually be Utilitarian or understood to be reconcilable with utilitarianism. According to this understanding, it is at least theoretically possible for a person simultaneously to adopt both Kantian and Utilitarian moral principles. Nevertheless, there are also some scholars who reject this idea and indicate that there is no reasonable way to consider Kant as a Utilitarian philosopher. In this article, we will first discuss Kant's criticisms of empiricist morality in his main works that levelled under three heading such as "critique of the source of moral principles", "criticism of the highest good" and "critique of the

instrumentalization of man". Then based on the assessment we obtained, we aim to find an answer to the discussion that is in the secondary literature whether Kant can be a utilitarian or not, by comparing the two views within the scope of some practical moral problems.

Keywords

History of Philosophy, Moral Philosophy, Ethics, Immanuel Kant, Utilitarianism, Kantian Ethics, Kant's critiques of Empiricist Moral Theories

Öz

Ahlâk felsefesi söz konusu olduğunda akla gelen ilk isimlerden biri Immanuel Kant'tır. Kant'ı ahlak felsefesi için bu kadar önemli kılan husus ise Antik Çağ'dan modern döneme kadar hakimiyetini sürdüren tüm ahlâk öğretilerini reddetmesi ve temelini saf akıldan alan ahlâk yasasının imkânını ortaya koyma çabası olmuştur. Bu bağlamda felsefe tarihi boyunca deneye dayanan tüm ahlâk öğretilerinin karşısına Kant'ın ahlâk felsefesi getirilmiş, Kant'ın ödev ahlâkı çoğunlukla deneyci ahlâk eleştirisi olarak okunmuş ve yorumlanmıştır. Yaygın kanaatin bu yönde oluşmasının en temel sebebi, Kant'ın ahlâk felsefesi ile ilgili yazılarında, temelini deneyden alan tüm ahlâk öğretilerini, ahlâkı kökünden söken ve sarsan ciddi bir tehlike olarak kabul etmesidir. Bu anlamda en açık ifadeler Kant'ın *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi* ve *Pratik Aklın Eleştirisi* isimli eserlerinde rastlamak mümkündür. Kant *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi* adlı eserinde temel amacının ahlâk ilkelerinin kaynağını kişiden kişiye, durumdan duruma değişen deneysel öğelerden kurtarıp, evrensel ve mutlak zorunluluk taşıyan ahlâk yasasının imkanını ortaya koymak olduğunu söyler. *Pratik Aklın Eleştirisi* isimli eserinde ise temelini deneyden alan öğretiler ile ahlâk yasasının kılı kırk yarar biçimde ayrılması gerektiğini belirtir. Bu ifadeler Kant'ın deneyci ahlâkı, dolayısıyla da faydacılığı eleştirdiğini ve ahlâka dair düşüncelerinin faydacı öğretilerden pek çok anlamda farklı olduğunu göstermektedir. Zira faydacılık, ahlâk ilkelerinin temelini deneysel öğeler olarak kabul etmesiyle deneyci ahlâk anlayışları arasında yer almaktadır. Bununla beraber Kant'ın eleştirilerine ve her iki teori arasındaki temel farklılıklara rağmen, özellikle Kant ahlâkında başka insanlara karşı ödevlerimize yapılan vurgu ve başkalarının amaçlarını kendi amaçlarımızmış gibi benimsememizin ahlâkî bir ödev olması gibi bazı noktalar, önde gelen faydacılar tarafından onun ahlâk felsefesinin aslında faydacı olabileceği veya faydacılıkla uzlaştırılabileceği şeklinde anlaşılmıştır. Bu anlayışa göre bir insanın aynı anda hem Kantçı hem de faydacı ahlâk ilkelerini benimsemesi en azından teorik olarak mümkündür. Kantçılık ve faydacılığın uzlaştırılabileceği iddiasının karşısında yaygın bir şekilde kabul edilen görüş ise Kant'ın kesinlikle bir faydacı olamayacağı ve felsefesinin hiçbir şekilde faydacılıkla uzlaştırılamayacağıdır. Biz bu makalede öncelikle Kant'ın temel eserlerinde yer alan deneyci ahlâka yönelik eleştirilerini "ahlâk ilkelerinin kaynağı eleştirisi", "en yüksek iyi eleştirisi" ve "insanın araçsallaştırılması eleştirisi" şeklinde üç başlık altında ele alacağız. Çalışmamızda elde ettiğimiz bilgilerden hareketle ikincil literatürde yer alan Kant'ın bir faydacı olup olamayacağı tartışmasına, bazı pratik ahlâk problemleri çerçevesinde iki görüşü karşılaştırarak cevap bulmayı amaçlamaktayız.

Anahtar Kelimeler

Felsefe Tarihi, Ahlâk Felsefesi, Immanuel Kant, Faydacılık, Kant Ahlâkı, Kant'ın Deneyci Ahlâk Eleştirileri

Giriş

Aydınlanma Dönemi olarak da isimlendirilen 18. yüzyıl, hakikatin bütünüyle deneysel alana indirgenme çabalarının zirveye ulaştığı bir çağdır. Ahlâk düşüncesi de bu çabadan nasibini almış ve antikçağdan beri hazcılık, egoizm, duyguculuk gibi muhtelif şekillerde kendini gösteren deneysel ahlâk temellendirmeleri, Aydınlanma'da faydacılık (*utilitarianism*) teorisiyle sosyal bir boyut kazanarak etkisini artırmıştır. Aydınlanma'nın sıra dışı düşünürü olarak niteleyebileceğimiz Immanuel Kant (1804) ise hem deneysel araştırma ile hakikatin bütününe vâkıf olunabileceği düşüncesini reddetmiş, hem de

deneyci bir temel üzerine kurulan ahlâk yaklaşımlarını ciddi şekilde eleştirmiştir. Bu bakımdan Kant'ın ahlâk felsefesi, antik çağda hazcı ve egoist, modern dönemde ise duygucu ve faydacı ahlâk teorileriyle bir karşıtlık içerisinde anlatılmıştır. Buna karşılık ikincil literatürde, her ne kadar faydacılığın temel kaynakları Kant'ın son yıllarına doğru yazılmış ve Kant'tan sonra yaygınlık kazanmış olsa da, Kant'ın ahlâk düşüncesinin de faydacı bir teori olarak değerlendirilebileceğine ilişkin iddialar yer almaktadır. Bu makalede öncelikle Kant'ın deneyci ahlâk teorilerine yönelttiği temel eleştiriler ortaya konacak, sonrasında Kant'ın ahlâk anlayışının faydacı olarak nitelenip nitelenemeyeceğine dair ikincil literatürdeki iddialar ve karşı iddialar anlatılacak, son olarak ise bazı örnek meseleler üzerinden Kant'ın ahlâk yaklaşımı ve deneyci ahlâk yaklaşımları mukayese edilmek suretiyle, Kant'ın ahlâk idealinin faydacı bir yaklaşım olarak nitelenip nitelenemeyeceği sorusuna bir cevap aranacaktır.¹

1. Kant'ın Deneyci Ahlâk Teorilerine Yönelik Eleştirileri

Ahlâk felsefesi çalışmalarında genellikle Kant'ın ahlâk anlayışı ve deneyci ahlâk öğretileri birbirlerine rakip ve alternatif teoriler olarak sunulmaktadır. Bunun en önemli nedeni, eylemleri ahlâkî olarak değerlendirirken Kant'ın ve deneycilerin hareket noktalarının birbirinden farklı olması ve bu farkın her iki yaklaşım tarafından ahlâkî problemlere sunulan çözüm önerilerini doğrudan veya dolaylı bir şekilde etkilemesidir. Deneyci ahlâk öğretilerine göre ahlâk ilkelerinin kaynağı deneysel öğelere dayanmaktadır. Başka bir ifadeyle deneycilere göre ahlâk öznesini harekete geçiren şey, eylemin sonunda haz elde etme beklentisidir. Kant ise ahlâk ilkelerinin kişiden kişiye, durumdan duruma değişebilen deneysel öğeler olarak belirlenmesini eleştirmekte, ahlâk felsefesinde asıl amacının evrensel ve mutlak zorunluluk taşıyan ahlâk yasasının varlığını ortaya koymak olduğunu söylemektedir. Bununla beraber Kant'ın deneyci ahlâk anlayışlarına yönelik eleştirilerini pek çok başlık altında toplamak mümkündür. Biz çalışmamızda Kant'ın deneyci ahlâk anlayışlarına yönelik eleştirilerini; "ahlâk ilkelerinin kaynağı eleştirisi", "en yüksek iyi eleştirisi" ve "insanın araçsallaştırılması eleştirisi" şeklinde üç başlık altında ele alacağız. Bu başlıklar içerisinde "ahlâk ilkelerinin kaynağı eleştirisi" merkezi bir konumdadır. Bu nedenle Kant'ın deneyci ahlâk anlayışlarına yönelik eleştirilerini incelemeye bu mesele ile başlamak uygun olacaktır.

1.1. Ahlâk İlkelerinin Kaynağı Eleştirisi

Ahlâk ilkelerinin kaynağı meselesi, ahlâk felsefesinin en temel problemlerinden biridir. Felsefe tarihi boyunca pek çok filozof, ahlâk ilkelerinin nereden geldiği sorusuna yönelik farklı cevaplar ve çözüm önerileri sunmuştur. Kant'a ve deneyci düşünürlere göre ahlâk ilkelerinin kaynağı insandır. Bu cevap her iki ahlâk anlayışının ortak noktası olmakla beraber, ikisinin en temel farkı da burada ortaya çıkmaktadır. Zira deneycilere göre insan bütünüyle bir doğa varlığıdır. Bu nedenle insanın ahlâkî yargılarını belirleyen temel etken yalnızca deneysel öğelerdir. Kant'a göre ise insan yalnızca deneysel dünyaya ait bir varlık değildir, ahlâk söz konusu olduğunda insan akıl varlığı olarak kabul edilmelidir. Kant'ın bu düşüncesinin temelinde onun ikili varlık anlayışı yer alır.² Bu anlayışa göre varlık dünyası görünüşten ibaret olmayıp, fenomenal ve numenal alandan oluşmaktadır. Kant, insanı da bu anlamda değerlendirerek onu bir yanıyla fenomenal, bir yanıyla da numenal varlık olarak kabul etmektedir.³ İnsan fenomenal varlık olarak eğilimleri tarafından; numenal varlık olarak ise akıl tarafından yönlendirilir. Kant aslında insanın doğadan etkilenen bir varlık olduğunu reddetmez, fakat ahlâkın deneysel kısmının "*Pratik Antropoloji*", akılsal kısmının ise "*Ahlâk*" olarak adlandırılması gerektiğini söyler.⁴ Kant'a göre insanı fenomenal alandaki diğer canlılardan ayıran en temel şey; zeminini deneyden almayan, a priori olarak saf aklın kavramlarında bulunan ahlâklılıktır.⁵ Bundan dolayı Kant'ın en temel

¹ Bu makale, Doç. Dr. Hümeysra Özturan danışmanlığında Fatıma Güner tarafından hazırlanan "Kant'ın Faydacı Ahlâk Eleştirileri" başlıklı yüksek lisans tezi (*Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri*, 2021.) esas alınıp gözden geçirilerek hazırlanmıştır.

² Takiyettin Mengüşoğlu, *Kant ve Scheler'de İnsan Problemi* (Ankara: Doğubatı Yayınları, 2020), 34.

³ Mengüşoğlu, *Kant ve Scheler'de İnsan Problemi*, 34.

⁴ Immanuel Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, çev. İoanna Kuçuradi (Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 2018), 3.

⁵ Immanuel Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, çev. İoanna Kuçuradi vd. (Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 2019), 95.

amacı ahlâk söz konusu olduğunda, deneysel olanı bütünüyle bir kenara bırakıp, sadece akılla ne elde edilebileceğini incelemek olmuştur. Ayrıca Kant'a göre bir yasa ahlâk yasası olacaksa evrensel bir zorunluluk taşımalıdır. Ahlâk yasasının evrensel zorunluluk taşıması, dünyada ve dünyanın dışında, tüm akıl sahibi varlıklar için geçerli olması anlamına gelir.⁶ Bu noktada belirtmeliyiz ki Kant, dünya dışındaki gezegenlerin en azından bir kısmında akıl sahibi varlıkların yaşadığına inanmaktadır.⁷ Eğer ahlâk yasası, deneysel öğelere dayandırılırsa, bu durumda insan dışındaki akıl sahibi varlıkları kapsayan evrensel bir ahlâk yasasından söz etmek mümkün olmayacaktır. Kant bu şekilde evrensel olmayışı ahlâk için büyük bir tehlike olarak görmektedir.

Kant kendisinden önceki filozofların, ahlâk ilkelerinin temelini deneysel alanda aramanın doğru olup olmadığını kendilerine hiç sormamış olduklarından, ahlâk ilkelerinin a priori olarak saf akıl kavramlarında bulunabileceğini fark etmediklerini düşünmektedir.⁸ Buradan hareketle Kant'ın ahlâk felsefesinin en öne çıkan özelliği, ahlâktaki tüm deneysel faktörleri ortadan kaldırarak mutlak ve evrensel bir ahlâk anlayışının imkânını ortaya koyma çabası olmuştur. *Pratik Akılın Eleştirisi*'nde filozof, deneyciliğin ahlâklılığı kökünden sökerek ortadan kaldıran ciddi bir tehlike olduğunu⁹ ve temelini deneyden alan bütün öğretiler ile ahlâk öğretisinin "kılı kırk yarar" biçimde birbirinden ayırt edilmesi gerektiğini açıkça söylemektedir.¹⁰ Zira Kant'a göre ahlâkın temelini deneysel ilkelere dayanması, beraberinde pek çok problem getirmektedir.

İşaret edilen problemlerin ilki ve en önemlisi özgürlük meselesinde ortaya çıkmaktadır. Kant'a göre ahlâkî eylemler, özgür bir iradenin olmasını gerektirir. Ancak deneysel dünyadan hareketle özgür iradenin varlığını kanıtlamak mümkün değildir. Filozofa göre deneysel dünyada özgür iradenin var olduğu tezi ile var olmadığı antitezi aynı derecede kabul edilebilir veya reddedilebilir niteliktedir.¹¹ Teorik akıl, bu iki önermeden hangisinin doğru olduğuna bir cevap verememektedir. Kant bu durumun bir antinomi olduğunu ve teorik aklın sınırları içerisinde çözülemeyeceğini düşünür. Zira özgürlük, teorik akılda doğrudan doğruya bilinebilen veya deney yoluyla kanıtlanabilen bir şey değildir. Buradan hareketle Kant, özgürlüğün kanıtlanması gereken bir fenomen değil, varsayılması zorunlu olan bir ide olduğunu söylemiştir.¹² Başka bir ifadeyle Kant'a göre özgürlüğü kanıtlayamasak bile özgür olduğumuzu kabul etme zorunluluğumuz vardır. Çünkü özgürlük, ahlâk yasasının koşulu ve varlık nedeni; ahlâk yasası ise özgürlüğün bilgi nedenidir.¹³ Kant'a göre nedensellik yasalarının hâkim olduğu deneysel dünyada özgürlüğün varsayılabilmesi için insanın ikili bir varlık olarak kabul edilmesi gerekmektedir. Bu anlamda insan, fenomenal varlık olarak deneysel dünyada, nedensellik yasalarına bağlı yaşayan; numenal varlık olarak ise özgür olan bir varlıktır.¹⁴ Bu hususta deneyci öğretilerin en büyük hatası, insanı bütünüyle fenomenal bir varlık olarak kabul ederek özgür iradenin imkanını ortadan kaldırmaları olmuştur. Kant özgürlüğü "istememin ahlâk yasası dışında her şeyden bağımsız olması" olarak tanımlar¹⁵. Bu durumda özgürlüğün deneysel ilkelere dayanarak açıklanması mümkün değildir. Kant özgürlüğün deneysel zeminde açıklanabileceğini öne sürmenin bir aldatmaca olduğunu, bu iddiaya sahip tüm teorilerin yüzeysel olarak kabul edilmesi gerektiğini de söylemektedir.¹⁶ Netice itibarıyla Kant, özgürlük meselesini bütün deneycilerin ahlâk öğretilerinde takıldıkları ciddi bir engel olarak ele almaktadır.¹⁷

Kant'ın deneycilere yönelik ikinci eleştirisi, kendinde iyinin imkânı konusunda ortaya çıkmaktadır. Deneyci ahlâk öğretilerine göre iyi, deneysel dünya gözlemlenmek suretiyle çıkarsanan ve "mutluluk" kavramı ile ifade edilen, teorik akıl yoluyla bilinebilen

⁶ Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, 4.

⁷ Manfred Geier, *Kant'ın Dünyası*, çev. Erol Özbek (İstanbul: İletişim Yayınları, 2018), 88.

⁸ Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, 26.

⁹ Kant, *Pratik Akılın Eleştirisi*, 79.

¹⁰ Kant, *Pratik Akılın Eleştirisi*, 101.

¹¹ Mengüsoğlu, *Kant ve Scheler'de İnsan Problemi*, 105.

¹² Ahmet Cevizci, *Büyük Felsefe Sözlüğü* (İstanbul: Say Yayınları, 2017), "Özgürlük Postulatu", 1481.

¹³ Kant, *Pratik Akılın Eleştirisi*, 4.

¹⁴ Doğan Özlem, *Etik Ahlâk Felsefesi* (İstanbul: Notos Kitap, 2019), 42.

¹⁵ Kant, *Pratik Akılın Eleştirisi*, 103.

¹⁶ Kant, *Pratik Akılın Eleştirisi*, 103.

¹⁷ Kant, *Pratik Akılın Eleştirisi*, 8.

bir kavramdır. Kant ise iyinin dolaysız bir şekilde teorik akıl ile bilinen bir şey olmadığını¹⁸, iyinin bu şekilde deneysel alanda aranmasının ahlâkı ortadan kaldırdığını düşünür.¹⁹ Çünkü fenomenal alanda gözlemlenebilen eylemler iyi veya kötü olarak adlandırıldıklarında, iyi ve kötü kavramları ahlâk yasasından önce gelmekte²⁰, bu da kendinde iyi olandan söz etmeyi imkânsız hale getirmektedir.²¹ Kendinde iyi olandan söz edilemediğinde ise iyinin, dolayısıyla da ahlâkın genelleşmesi mümkün değildir. Zira deneysel dünyaya ait olan ve deneyiciler tarafından “iyi” olarak kabul edilen “mutluluk”, kişiden kişiye, durumdan duruma değişebilen belirsiz bir kavramdır.²² Nitekim aynı kişi bile her zaman aynı şeylerden mutlu olmayabilir. Kant’a göre kişiden kişiye değişebilen iyi kavramından hareketle, herkes için zorunlu bir ahlâk yasasının kurulması mümkün değildir. Kant, iyi kavramının ahlâk yasasından sonra gelmesi ve ahlâk yasası aracılığı ile tanımlanması gerektiğini düşünmektedir. Bu nedenle filozof, iyi kavramını pratik aklın etkinliği ile gerçeklik kazanan bir nesne olarak açıklar. Pratik aklın etkinliği ile iyinin gerçeklik kazanması, akıl sahibi varlık olmasaydı iyinin ortaya çıkamayacağı anlamına gelmektedir.²³ Başka bir ifadeyle özgür ve rasyonel bir varlık olduğu için “iyi” ortaya çıkmaktadır. Eğer iyinin bilgisine dolaysız bir şekilde teorik akıl ile ulaşabiliyor olsaydık, özgür ve akıl sahibi bir varlığın istemesine gerek duyulmazdı. Ancak Kant’ın ahlâk felsefesinde özgür ve akıl sahibi varlık büyük bir öneme sahiptir. Sonuç olarak Kant kendinde iyi olandan söz edebilmek, böylece ahlâk öznesi olan özgür ve rasyonel varlığın değerini korumak için iyiyi deneysel ögeler olarak belirleyen tüm öğretileri eleştirmiş ve reddetmiştir.

Kant’ın deneyicilere yönelik üçüncü eleştirisi; deneysel ögelere dayanan tüm buyrukların koşullu, eylemlerin ahlâka uygunluğunun ise yalnızca rastlantısal olması hususundadır. Kant bir eylemin ahlâki olabilmesi için istemenin, temeli hep aynı kalan ahlâk yasası tarafından belirlenmesi gerektiğini söylemektedir.²⁴ Kant istemeyi belirlemesi gereken ahlâk yasasını *imperatif* (buyruk) şeklinde ifade eder ve imperatifleri *hipotetik* ve *kategorik* şeklinde ikiye ayırır.²⁵ İstemeyi belirleyen imperatifin hipotetik olması, eylemin belirli koşullara bağlı olduğu anlamına gelir. Ahlâk yasası deneysel ilkelere dayanan hipotetik buyruk olarak ifade edildiğinde, her bir insan için değişen koşulların var olduğu gerçeği, ahlâk ilkelerinin de kişiye ve bağlama göre değişebileceğini düşündürülebilir. Bu durumda eylemlerin yerine göre iyi veya kötü olabileceğini kabul eden bir kimsenin ahlâk yasasına uygun olan davranışları yalnızca tesadüfen meydana gelmiştir. Örneğin, yalan söylediğinde insanların birbirine olan güven duygusuna zarar vereceğini düşünen bir kişinin dürüstlüğü ödevine uygundur, ancak bu uygunluk rastlantısaldır. Ahlâk yasasına bir rastlantı sonucu uygun olan eylemlerde koşul ortadan kalktığından buyruk da geçerliliğini yitirir. Çünkü dürüst olmayı sadece faydasından dolayı tercih eden bir kişi, dürüstlüğü sonunda zarar göreceği zaman yalan söylemeyi tercih edebilir. Kant, akıl sahibi varlıklar için rastlantısal koşullar altında geçerli olan bir buyruğun genel ve zorunlu bir şekilde uyulması gereken bir yasa olamayacağını düşünür.²⁶ Ona göre ahlâk, akıl sahibi bütün varlıklar için rastlantısal koşullar altında ve istisnalarla değil, tamamen zorunlu olarak geçerli olan bir yasa dayanmalıdır.²⁷ Koşullu buyruklar sonucu meydana gelen eylemler; ahlâk yasasına uygunluğu rastlantısal olan ve tümellemeyen eylemler oldukları için ahlâki olarak değerlendirilemezler. Bu nedenle Kant, ahlâkça iyi olanın ahlâk yasasına uygun olan değil, ahlâk yasası uğruna yapılmış olan eylemler olduğunu söyler.²⁸ Sadece bu şekilde ahlâk yasası tüm akıl sahibi varlıklar için zorunlu bir yasa olarak kabul edilebilir.

¹⁸ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, 65.

¹⁹ Sinan Kadir Çelik, “Kant Etiğinin Stoik Temelleri”, *Immanuel Kant Muğla Üniversitesi Uluslararası Kant Sempozyumu Bildirileri* (Ankara: Vadi Yayınları, 2006), 371.

²⁰ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, 44.

²¹ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, 66.

²² Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, 34.

²³ Ahmet Ayhan Çitil, *Kant Okumaları Birinci Kritik* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2021), 279.

²⁴ Ernst Cassirer, *Kant’ın Yaşamı ve Öğretisi*, çev. Doğan Özlem (İstanbul: Notos Kitap, 2017), 315.

²⁵ Takiyettin Mengüşoğlu, *Felsefeye Giriş* (Ankara: Doğubatı Yayınları, 2017), 321.

²⁶ Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, 24.

²⁷ Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, 24.

²⁸ Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, 5.

Bu noktada Kant'ın "akıl sahibi bütün varlıklar" ifadesi önemlidir. Zira ahlâkın temelini deneysel ilkelere dayandırılması durumunda karşılaşılan bir diğer problem insanın, "insan" olduğu için ahlâki yükümlü olarak kabul edilmesidir. Daha önce de belirttiğimiz gibi Kant, evrende insandan başka akıl sahibi varlıklar olduğunu düşünmektedir. Dolayısıyla ahlâk sadece insan için değil, bütün akıl sahibi varlıklar için kullanılan bir kavramdır.²⁹ Bu nedenle Kant'ın *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi* eseri; "Dünyada, dünyanın dışında bile iyi bir istemeden (guter Wille) başka kayıtsız şartsız iyi sayılabilecek hiçbir şey düşünülemez" cümlesi ile başlamaktadır.³⁰

Kant'ın deneyci ahlâk teorilerine yönelttiği en açık eleştirilerden biri de; deneyci filozofların, deneysel öğeler olan haz ve acıyı ahlâk ilkelerinin kaynağı olarak kabul ederken, hazlar arasında bir ayrıma giderek duysal hazları aşağı, anlama yetisine bağlı olan hazları da yüksek hazlar olarak konumlandırmaları olmuştur.³¹ Kant'a göre her ne sebeple olursa olsun hazlar arasında bu şekilde bir ayrıma gitmek dürüst bir davranış değildir. Zira ona göre eğer davranışlarımızı belirleyen etken haz ise, bunun duysal veya anlama yetisinde olması arasında hiçbir fark bulunmamaktadır.³² Örneğin paraya ihtiyacı olan biri için paranın dağdan veya kumdan elde edilmesi arasında bir fark olmaması gibi yaşamdan zevk almak isteyen biri için hazların akıldan veya duyulardan kaynaklanması önemli değildir.³³ Çünkü hazzın kendisi duysaldır. Dolayısıyla akıldan kaynaklandığı düşünülse bile aslında duysal alana ait olan haz kavramının yüksek veya aşağı olarak konumlandırılması ve bu ayrım neticesinde, aslında akıldan kaynaklanan hazların değerli kabul edilmesi Kant'a göre anlamsızdır.

Ahlâk ilkelerinin kaynağını deneysel öğeler olarak kabul eden deneycilere göre bu düşüncenin kaynağı akıldır. Dolayısıyla akla uygun yaşam doğaya uygun yaşamaktan geçmektedir. Kant ise "insan, her şeye rağmen, aklın kendi başına söylediği her şeye kayıtsız kalacak ve akli yalnızca duyu sahibi bir varlık olarak gereksinmelerini gidermek için bir araç olarak kullanacak kadar tamamen hayvan değildir"³⁴ sözleriyle deneyci öğretilerin akla uygun yaşamı doğaya uygun yaşamakla bir tutmalarını çok ağır bir biçimde eleştirir. Kant'a göre ahlâklı olmak yani akla uygun yaşamak; doğaya uygun yaşamak demek değildir. Çünkü doğaya uygun yaşamak için özellikle akıl sahibi bir varlığın istemesine gerek yoktur. Kant, insanın zaten zorunlu olarak yöneldiği eğilimleri, akli ile nihai amaç olarak görüp, bu eğilimlerin doyurulmasını ahlâkî ilkeler olarak konumlandıranları eleştirilmektedir. Nitekim filozof, akla uygun olan ahlâklılık buyruğunun "ancak, aynı zamanda genel bir yasa olmasını isteyebileceğin bir maksime göre eylemde bulun"³⁵ ilkesi olduğunu söyler. Bu ifade şu anlama gelir: "maksimim duyular dünyasına, bu dünyanın işleyişini bozmadan, duyular üstü doğa biçimini vermelidir."³⁶ Yani numenal alana ait olan ahlâk yasası, fenomenal alana uygulanabilir olmalıdır. Eğilimlerimiz, mutluluk arzumuz ve hazlarımızı yasa olmaya uygun bir belirleme nedeni olarak kabul ettiğimizde, herkesin kendine özgü hazları olduğu ve üzerinde uzlaşılan ortak bir isteme nesnesi olamayacağı için maksimimiz kendi kendini yok edecektir.³⁷ İnsanın eylemlerini gerçekleştirirken kendine sorması gereken soru; "Benim maksimim bir doğa yasası olsaydı, onu kabul eder miydim?" sorusudur.

1.2. En Yüksek İyi Eleştirisi

Ahlâk felsefesi tarihinde Antik Çağ'dan modern döneme kadar en temel problemlerden bir diğeri "en yüksek iyi" meselesi olmuş ve çözüm denemelerinde mutlulukçu bir çizgi izlenmiştir. Bu anlamda ahlâk öznesinin nihai amacı da eylemlerinin sonunda mutluluğa ulaşmak olarak kabul edilmiştir. Başka bir ifadeyle ahlâk öznesi, ahlâka uygun olan eylemleri, en yüksek iyiye ulaşmak için yerine getirmekte; en yüksek iyiye ulaştırılan eylemler de ahlâkî olarak kabul edilmektedir. Kant ise ahlâk öznesinin eylemlerinin sonucunda bir çıkar elde etme beklentisini ve bu beklentinin mutluluk olarak

²⁹ Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, 24.

³⁰ Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, 8.

³¹ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, 25.

³² Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, 25.

³³ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, 26.

³⁴ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, 69.

³⁵ Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, 38.

³⁶ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, 49.

³⁷ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, 32.

belirlenmesini eleştirmektedir. Zira Kant'ın ahlâk felsefesine göre bir sonuca ulaşmak değil, eyleme başlatan neden önemlidir. Kant'ın kendi cümleleriyle "bir eylem ahlâksal değerini, onunla ulaşılabilecek amaçta bulmaz, onu yapmaya karar verdiren maksimde bulur".³⁸ Kısaca Kant'a göre gerçekten iyi olan tek şey "iyi isteme"dir.³⁹ Bu durumda faili harekete geçiren isteme dışında hiçbir şeyin iyi olarak nitelendirilmesi de mümkün değildir.

Bununla beraber Kant'a göre "eylemlerin sonunda mutluluğun sağlanması" hiç akıllıca bir buyruk değildir.⁴⁰ Zira insan da dahil olmak üzere bütün varlıklar doğaları gereği kaçınılmaz bir şekilde mutluluğu elde etmek isterler. Burada doğadaki nedensellikten bağımsız, özgür bir varlığın istemesine gerek yoktur. Kant'a göre zaten doğal nedenselliğin bir parçası olarak zorunlu bir şekilde istenilen bir şey görev kavramına ait olamayacağı için böyle bir buyruğa aslında gerek duyulmaz. Kant'ın ifadesiyle bu isteme ahlâkî olarak kayıtsız bir istemedir.⁴¹ Dolayısıyla insanın mutluluğa amaç olarak erişip erişememesinin, ahlâk varlığı olmasıyla bir ilgisi yoktur.⁴² Eğer bir eylem ahlâkî olarak değerlendirilecekse, mutluluğu değil, yalnızca akla dayanan ahlâk yasasını temele almak zorundadır.⁴³ Ayrıca Kant'a göre ahlâkî ödevler sevgiden dolayı isteyerek ve severek değil, ödevde duyulan saygıdan dolayı yerine getirilmektedir. Saygı duygusunun ise haz veya mutlulukla bir ilgisi yoktur. Eğilimlere karşı koymayı buyuran ahlâk yasasına duyulan saygı, kişideki "kendini beğenmişliği" yerle bir ederek ödev düşüncesini en yüksek yaşam ilkesi haline getirmeye zorlar.⁴⁴ Bu da insana acı vereceğinden ahlâk yasası Kant'a göre haz içermez, acı içerir.⁴⁵ Netice itibarıyla ahlâk yasası insana "mutluluğa ulaşmayı" amaç olarak sunmadığı gibi, eğilimlerini bastırmasını buyurarak insana daha çok acı vermektedir. Bununla beraber Kant'ın mutluluk karşısındaki bu tutumundan "ahlâkî olmak istiyorsam mutsuz olmalıyım" sonucu çıkarılmamalıdır. Kant failin harekete geçerken mutluluk hesabı yapmasını ahlâkî bulmamasına rağmen, kişinin kendi mutluluğunu sağlamanın dolaylı olarak bir ödev olduğunu düşünür. Çünkü mutluluk kavramı, ödevi yerine getirmeyi sağlayacak olan beceri, sağlık, zenginlik gibi araçları taşımaktadır ve bu araçların eksikliği kişinin ödevde aykırı davranmasına yol açabilir.⁴⁶ Ancak Kant'a göre bu araçlar ne kadar iyi ve istemeye değer olsalar da "istememin kendisi" iyi olmadığında son derece kötü ve zararlı olabilirler.⁴⁷ Bu da ahlâkî anlamda iyi veya kötü olarak adlandırılacak olan yalnızca isteme olduğu anlamına gelir. Neticede Kant'a göre mutluluğun kendinde bir değeri yoktur. Kant ahlâk felsefesinde insanın mutlu yaşaması değil mutluluğa layık olması gerektiğini söylemektedir. Mutlu olmaya layık olmanın tek koşulu ise istememin iyi olmasıdır. O halde Kant'ın felsefesinde mutluluk eğilimden dolayı değil ödevden dolayı sağlandığında hak edilen bir durum olarak ahlâkî bir değer taşır.

Kant mutluluğu fiziki ve ahlâkî olarak ikiye ayırır. Ahlâkî mutluluk, eğilimlerden bağımsız yani insanın kendinden memnun olmasıdır.⁴⁸ Kant'a göre insan ancak dışsal bir şeyle belirlenmeyen istemesi sayesinde, yaşadığı bedensel acı durumunda bile kendinden memnun, yani gerçek anlamda mutlu olabilir.⁴⁹ O halde deneysel belirlemelerden bağımsız, ahlâk yasasına göre olan eylemler kişinin kendinden memnun olmasını sağlar ve bu da fiziksel mutluluğu mümkün kılar. Bu durumda en yüksek iyi (supremun/üstün) ahlâklılıktır. Mutluluk ise ödevden dolayı sağlandığında en yüksek iyinin

³⁸ Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, 15.

³⁹ Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, 8.

⁴⁰ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, 43.

⁴¹ Immanuel Kant, *Saf Aklın Sınırları Dahilinde Din*, çev. Suat Başar Çağlan (Konya: Literatürk Academia, 2017), 36.

⁴² Heinz Heimsoeth, *Kant'ın Felsefesi*, çev. Takiyettin Mengüşoğlu (Ankara: Doğubatı Yayınları, 2019), 118.

⁴³ Lokman Çilingir, *Pratik Aklın Doğal Diyalektiği* (Ankara: Elis Yayınları, 2005), 124.

⁴⁴ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, 94.

⁴⁵ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, 81.

⁴⁶ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, 102.

⁴⁷ Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, 8.

⁴⁸ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, 128.

⁴⁹ Çetin Türkyılmaz, "Kant ve Eskiler: "Kendinden Memnun Olma" Kavramı Çerçevesinde Kant'ın Stoa'cı Tavrı Üzerine" *Pasajlar* 2/6 (Eylül 2020), 89.

ikinci ögesini oluşturur ve ahlâkî anlamda yetkinliği sağlar.⁵⁰ Başka bir ifadeyle Kant'a göre ahlâk öznesi için en yüksek iyi hem tüm erdemleri hem de mutluluğu aynı zamanda elde etmektir. Bununla beraber Kant erdem ile mutluluk arasındaki bu ilişkinin analitik olamayacağını, diğer bir deyişle sentetik olduğunu belirtmektedir.⁵¹

Kant'a göre deneycilerin en yüksek iyi meselesindeki en büyük hatası, erdem ve mutluluk arasındaki ilişkinin analitik olduğunu ve ahlâkî eylemin zorunlu olarak mutluluk getireceğini düşünmeleridir. Bu hususta Kant, erdem ve mutluluğun birbirinden ayrı iki kavram olduğunu söylemekte, ahlâkî eylemlerin zorunlu olarak mutluluk getirmeyeceğini belirtmektedir.⁵² Zira erdem kendinde şey olarak numenal (düşünülür) alanda ortaya çıkarken, mutluluk, fenomenal (deneysel) alanda ortaya çıkmaktadır. Kant'a göre kendinde şeylerin fenomenal alana uyarlanması yani erdem ve mutluluğun bir arada düşünülebilmesi ve gerçeklik kazanabilmesi için pratik akılda sentezlenmesi gerekmektedir. Ancak erdem ve mutluluk arasındaki sentetik bağ aprioridir. Dolayısıyla pratik bakımdan zorunludur ve deneyden çıkarılması mümkün değildir.⁵³ Kant erdem ve mutluluk arasındaki sentetik apriori bağın imkânı ve güvencesi olarak yüce bir yaratıcıyı kabul etmektedir.⁵⁴ Başka bir ifadeyle Kant'a göre erdem ve mutluluğun bir arada olabildiğini sağlayan güç, her şeye gücü yeten ve aynı zamanda doğanın varlık sebebi olan bir irade, yani Tanrı'dır.

Sonuç olarak Kant deneycileri en yüksek iyi meselesinde üç hususta eleştirmektedir. İlk olarak en yüksek iyi ulaşılması gereken bir hedef değildir. İkinci olarak en yüksek iyi, belirsiz ve değişken olmaları nedeniyle, deneysel ögeler olarak belirlenmemelidir. Son olarak ahlâkî eylem ve mutluluk arasında analitik (zorunlu) bir ilişki yoktur, bu ilişki sentetik apriori bir ilişkidir. Kant'ın ahlâk felsefesinde önemli olan ahlâk öznesinin mutlu olması değil, ahlâk yasasına uygun eylemlerde bulunarak mutlu olmayı hak etmesidir.

1.3. İnsanın Araçsallaştırılması Eleştirisi

Antik Çağ'da hazcılık, egoizm, duyguculuk gibi çeşitli şekillerde kendini gösteren deneyci ahlâk öğretileri, Yeni Çağ'da faydacılık teorisiyle sosyal bir boyut kazanmıştır. Faydacılığın en temel ilkesi "en yüksek sayıda insanın en büyük mutluluğunu sağlamak" ödevidir. Bu ödeve göre toplumdaki insanların çoğunun faydası ve mutluluğu için bazı insanlar feda edilebilir. Ayrıca bir kişi başkasının faydası için hizmet vermek isterse zaman zaman kendi faydasını sınırlandırmak durumunda kalabilir. Bu ise kişilerin kendi bireysel haklarını kaybetmesiyle sonuçlanabilecek büyük bir fedakarlığı gerektirebilir. Bu durumda faydacılık birilerinin dezavantajlı durumunu başkalarının avantajı olarak ahlâkî kabul eder.⁵⁵ Örneğin bir cerrahın ikisinin böbreğe, ikisinin akciğerlere, sonuncusunun da bir kalp nakline ihtiyacı olan beş hastası olduğunu düşünelim. Bu beş hastaya sahip olan cerrahın, bir ailesi ve insanlığa sunacak hiçbir yeteneği olmayan birinin yanına geldiğini varsayalım. Cerrah bir faydacı olsaydı, bu kişiyi öldürüp beş hastasının hayatını kurtarmasının ahlâkî olacağını düşünebilirdi.⁵⁶ Sonuçta bu toplam mutluluk miktarını artıran bir eylem olurdu.

Kant'a göre ise herhangi bir kişinin başka insanların daha mutlu bir hayat yaşaması için feda edilmesi, insanı bir araç konumuna getirmektedir. Ancak ahlâk yasası insanın ne kendisi ne de bir başkası için araç konumuna getirilmemesini uygun bulur.⁵⁷ Kant'a göre çoğunluğun iyiliği için bir kişiyi feda etmenin normal olduğunu düşündürmesi bile, faydanın ahlâk ilkelerinin temeline konulmaması için yeterli bir sebeptir.⁵⁸ Kant'ın, ahlâk felsefesinde insanı bu kadar değerli görmesi insanın ahlâk öznesi olması nedeniyledir. Başka bir ifadeyle doğal varlık yanıyla değersiz olan insana, ahlâk varlığı yani çok büyük bir kutsallık kazandırmıştır.⁵⁹ Bununla beraber her bir insan kendi

⁵⁰ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, 129.

⁵¹ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, 123.

⁵² Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, 121.

⁵³ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, 123.

⁵⁴ Çilingir, *Pratik Aklın Doğal Diyalektiği*, 145

⁵⁵ Otfried Höffe, *Etik Bir Giriş*, çev. Sergül Vural Kara (İstanbul: Runik Kitap, 2020), 67.

⁵⁶ Richard Hudelson, *Modern Political Philosophy* (New York: M.E. Sharpe, 1999), 76.

⁵⁷ Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, 46.

⁵⁸ Hudelson, *Modern Political Philosophy*, 76.

⁵⁹ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, 143.

kişiliğinde bütün insanlığın taşıyıcısıdır.⁶⁰ Bu nedenle bir insanın feda edilmesi hem kendi kişiliğindeki ahlâklılığın hem de bütün insanlığın feda edilmesi anlamına gelir. Kısaca insanlığa araç olarak değil aynı zamanda amaç olacak biçimde eylemde bulunulması gerektiğini söyleyen buyruk, faydacıların “en büyük sayıda insanın en büyük mutluluğu” ilkesine yönelik bir eleştiri olarak kabul edilebilir.

Bununla beraber Kant’ın ahlâk felsefesinde yer alan, “başkalarının amaçlarını kendi amaçlarımız gibi benimsememiz gerektiği” buyruğu ve ödev olarak “başkalarının mutluluğunu sağlama ereği”⁶¹, onun teorisinin faydacılık ile uzlaşabilir olduğunun düşünülmesine yol açmıştır.⁶² Bazı faydacılar bu ödevlerin “başkalarının çıkarlarına kendi çıkarlarına verdiği önemi ver”, “her biri bir sayılır ve hiçbiri birden fazla sayılmaz” ilkeleriyle uyumlu olduğunu iddia etmişlerdir.⁶³ Ancak faydacılar insanların bütün amaçlarının önemli olması gerektiğini düşünürken Kant’a göre eğer başkalarının amaçlarını kendi amaçlarımız olarak belirlerken yapmamız gerekenler ahlâk yasası ile ters düşüyorsa, bu durumda gerçek bir yükümlülükten söz edilmesi mümkün değildir. Ayrıca Kant başkalarının amaçlarını kendi amaçlarımızımız gibi belirlememiz gerektiği ilkesinin hiçbir şekilde deneye dayanamayacağını, hiçbir deneysel ilkenin akıl sahibi varlıklar ile ilgili bir şeyleri belirlemeye yetmeyeceğini söylemektedir.⁶⁴ Bu nedenle sadece insanı amaç olarak görme ilkesine dayanarak Kant’ın ahlâk anlayışının faydacılık ile uzlaştırılabileceğini söylemek bize göre mümkün değildir. Bununla beraber Kant’ın ahlâk felsefesinin faydacı ahlâk ile uzlaştırılabileceğini öne sürenler, bu iddialarını farklı argümanlarla da temellendirmektedirler. Bu argümanları ve argümanlara verilen yanıtları incelemek konunun anlaşılır hale gelmesi açısından faydalı olacaktır.

2. Kant’ın Ahlâk Anlayışı Faydacı Olabilir mi?

2.1 Kant’ın Ahlâk Anlayışını Faydacı Olarak Niteleyenler

Ahlâk felsefesi çalışmalarında, Kant ve faydacıların ahlâk anlayışlarının birbirine zıt veya alternatif teoriler olduğu, büyük bir çoğunluk tarafından neredeyse aksi mümkün olmayacak bir şekilde kabul edilen bir iddiadır. Bununla beraber her iki teori arasındaki temel farklara rağmen Kant’ın ahlâk felsefesindeki bazı noktalar, önde gelen faydacılar tarafından onun ahlâk felsefesinin aslında faydacı olabileceği veya faydacılıkla uzlaştırılabileceği şeklinde anlaşılmıştır. Bu iddianın temelinde Kant’ın felsefesinin tek başına ahlâkî problemlere gerçekçi çözümler üretmek konusunda yetersiz kaldığı düşüncesi yer almaktadır. Bu düşüncelerden hareketle, onun ahlâk felsefesinin aslında faydacı olabileceği veya faydacılıkla uzlaştırılabileceği görüşüne sahip olan başlıca isimler; John Stuart Mill (1806-1873), David Cummiskey⁶⁵ ve Richard Mervyn Hare (1919-2002)⁶⁶’dir.

Mill *Faydacılık* isimli eserinde apriori ahlâk anlayışlarını değerlendirirken çok kısa bir şekilde Kant’a da yer verir ve onun ahlâk anlayışının aslında faydacı olarak yorumlanması gerektiğini iddia eder.⁶⁷ Zira Mill’e göre Kant’ın felsefesinde ahlâkî eylemler ve mutluluk arasındaki ilişkiye yer verilmiş ancak mutluluk tutarlı bir şekilde konumlandırılmamıştır. Bu nedenle Kantçı ahlâk ilkeleri, ahlâkî problemler karşısında yetersiz kalmaktadır. Ayrıca en temel Kantçı ahlâk ilkeleri, failin ahlâk yasasına aykırı davranmasının neden kötü olduğunu gösterme konusunda başarısızdır.⁶⁸ Bu yetersizlikler nedeniyle Mill, Kant’ın ahlâk anlayışının aslında faydacı bir temele ihtiyacı olduğunu iddia etmektedir. Mill’e göre Kant’ın ahlâk felsefesinin faydacı bir temelden hareketle okunabilmesi için Kant’ın “öyle davran ki davranışının kuralı, tüm rasyonel varlıklar

⁶⁰ Mengüşoğlu, *Kant ve Scheler’de İnsan Problemi*, 57.

⁶¹ Immanuel Kant, *Ethical philosophy : the complete texts of Grounding for the metaphysics of morals and Metaphysical principles of virtue (part II of The metaphysics of morals)*, çev. James W. Ellington (Indianapolis: Hackett Publications Co., 1983), 43.

⁶² Jens Timmermann, “Why Kant Could not Have Been a Utilitarian”, *Utilitas* 17/3 (2005), 244.

⁶³ Peter Singer, *Pratik Etik*, çev. Nedim Çatlı (İstanbul: İthaki Yayınları, 2021), 33.

⁶⁴ Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, 48.

⁶⁵ David Cummiskey hâlihazırda Bates Üniversitesi’nde felsefe profesörüdür, doğum tarihi herhangi bir kaynaktan yer almamaktadır.

⁶⁶ Richard Mervyn Hare Oxford Üniversitesi’nde ahlâk felsefesi profesörü olarak çalışmıştır.

⁶⁷ John Stuart Mill, *Faydacılık*, çev. Gökhan Murteza (İstanbul: Pinhan Yayınları, 2019), 24.

⁶⁸ Mill, *Faydacılık*, 25.

tarafından bir yasa olarak kabul edilebilir” ilkesi; “davranışlarımızı tüm rasyonel varlıkların kendi ortaklaşa çıkarlarının yararına benimseyebilecekleri bir kural aracılığıyla şekillendirmeliyiz” şeklinde yorumlanmalıdır.⁶⁹

Benzer şekilde Cummiskey de *Kantian Consequentialism* kitabında Kantçı sonuççuluk kavramını ortaya atarak Kant’ın ahlâk felsefesinin sonuççu bir bakışla yeniden okunması gerektiğini iddia etmekte ve Kant’ın ahlâk felsefesinin sonuççu olarak yorumlanabileceğini göstermeye çalışmaktadır.⁷⁰ Cummiskey, Kant’ın bir sonuççu veya faydacı olmadığını ve olamayacağını kabul eder. Fakat ona göre Kant’ın felsefesi, özellikle kesin buyruğun kendinde amaç/insanlık formülasyonundan kaynaklanan, başkalarına araç değil amaç olarak davranmamızı buyuran biçimi aslında sonuççudur.⁷¹ Zira sonuççu olmayan Kantçı ahlâk anlayışında, akıl sahibi varlığın neden başkalarının amaçlarını kendi amaçları olarak benimsemesi gerektiği açıkça ortaya koyulmamıştır. Bu nedenle sonuççu olmayan Kantçı yorumlar kapalı ve karmaşıktır. Kantçı sonuççulukta ise önemli olan tüm rasyonel varlıkların amaçlarının gerçekleşmesine yardımcı olarak başkalarının memnuniyetini en üst düzeye çıkarmaktır. Cummiskey’e göre eğer bu ödev mutluluk ve memnuniyet zemininde okunmazsa, insanlık formülasyonundan kaynaklanan ödevler anlamsız hale gelecektir.⁷²

Hare de aynı şekilde Kant’ın *Ahlâk Metafizikinin Temellendirilmesi* eserinde başka insanlara karşı ödevlerin yer almasından hareketle Kant’ın ahlâk felsefesi ile faydacılığın birbirine zıt iki yaklaşım olarak kabul edilemeyeceğini iddia etmiştir. Ona göre Kant, sadece Hume’da gördüğü “aklı ikinci planda bırakan” faydacılığa karşı çıkmıştır.⁷³ Zira Hume’a göre doğru ve yanlış arasındaki ayrımı yapan akıl değildir. Örneğin bir kişinin dünyayı yok etmeyi, parmağını kaşımaya tercih etmesi aslında akla aykırı değildir.⁷⁴ Kant’a göre ise iyinin ve kötünün kaynağı saf akılda bulunmaktadır. Faydacılar da iyiyi ve kötüyü belirleyen akıl olduğunu kabul etmektedir. Hare bunun bir ortak nokta olduğunu düşünerek Kant’ın aslında bir faydacı olabileceğini veya felsefesinin faydacılıkla uzlaştırılabileceğini iddia etmiştir.⁷⁵ Bununla beraber Hare’e göre Kant ve faydacılar arasındaki tek ortak nokta, iyi ve kötünün akıl tarafından belirlendiğini kabul etmeleri değildir; Kant’ın felsefesinde yer alan başka insanlara karşı ödevler, Kant ve faydacılığın uzlaştırılabileceği en önemli noktadır. Hare, Kant’ın “her defasında insanlığa, kendi kişinde olduğu kadar başka herkesin kişisinde de sırf araç olarak değil, aynı zamanda amaç olarak davranacak biçimde eylemde bulun” buyruğu ve “başkalarının amaçlarını kendi amaçlarım yapmalıyım” ilkeleri ile çoğunluğun mutluluğunu ve çıkarlarını hedeflediğini düşünmektedir.⁷⁶ Ayrıca Hare, Kant’ın eserlerinde yer alan bazı ifadelerinden hareketle onu faydacılık karşıtı bir filozof olarak konumlandırmanın da yanlış olduğunu belirtmektedir. Çünkü ona göre Kant’ın teorisinde yer alan faydacılıkla çeliştiği düşünülebilecek ifadeler, onun “pietist” bir şekilde yetiştirilmesine bağlı bir durumdur.⁷⁷ Nitekim Kant’ın “mutlu olmaya layık olmaya çalış” buyruğu, pietist ailelerin benimsediği bir buyruk olarak bilinir.⁷⁸ Hare, Kant’ın, ahlâk felsefesinde yetiştirdiği kültürün etkisinde kaldığından neredeyse emindir. Buradan hareketle Hare, Kant’ın intiharı reddetmesini ve şartlar ne olursa olsun yalan söylemeye karşı çıkmasını, içinde yetiştirdiği ortamın etkisinde kalmış olmasına bağlamaktadır. Her ne kadar Kant, intiharın meşru olamama nedenini saf akıldan kaynaklanan ahlâk yasasından hareketle açıklamaya çalışsa da Hare, bu ödevin arka planında Kant’ın Tanrı inancının yer aldığını düşünmektedir. Nitekim Kant da intihar karşıtı argümanlarında Tanrı’ya yer vermektedir. Hare, Kant’ın ahlâk ilkesinde Tanrı yerine insanı koyuyor olmasının, bu ödevi otonom bir ilkeye dönüştürmediğini, bu nedenle

⁶⁹ Mill, *Faydacılık*, 85.

⁷⁰ David Cummiskey, “Kantian Consequentialism”, *Ethics* 100/3 (Nisan 1990), 588.

⁷¹ Richard Dean, “Cummiskey’s Kantian Consequentialism”, *Utilitas* 12/1 (Mart 2000), 26.

⁷² Dean, “Cummiskey’s Kantian Consequentialism”, 28.

⁷³ R.M. Hare, “Ahlâk Felsefesi R.M. Hare ile Söyleşi” (Görüşmecisi: Bryan Magee), *Yeni Düşün Adamları*, çev. Rona Aybay (Ankara: Birey ve Toplum Yayınları, 1985), 187.

⁷⁴ Anthony Kenny, *Modern Felsefenin Yükselişi*, çev. Volkan Uzundağ (İstanbul: Küre Yayınları, 2017), 3/272.

⁷⁵ R. M. Hare, “Could Kant Have been A Utilitarian?”, *Utilitas* 5/1 (Mayıs 1993), 1.

⁷⁶ Hare, “Could Kant Have been A Utilitarian?”, 4.

⁷⁷ Hare, “Could Kant Have been A Utilitarian?”, 11.

⁷⁸ Alasdair MacIntyre, *Ethik’in Kısa Tarihi Homerik Çağdan Yirminci Yüzyıla*, çev. Hakkı Hünler - Solmaz Zelyüt Hünler (İstanbul: Paradigma Yayınları, 2001), 70.

Kant'ın kendi felsefesinde sıklıkla vurguladığı otonom olma ilkesinden saptığını söylemektedir.⁷⁹ Yapılması gereken ise onun felsefesini bu etkiden kurtarmak ve faydacı olacak şekilde yorumlamaktır. Zira Hare'e göre bu haliyle Kant'ın felsefesi kendi içinde çelişkilerle doludur.

Sonuç olarak Kant'ın ahlâk anlayışını faydacı olarak niteleyenler bu iddialarını, Kant'ın ahlâk felsefesinde yer alan "başkalarına karşı ödevler ve insanın araç değil amaç olması" ilkelerine dayanarak temellendirmeye çalışmışlardır. Kant'ın felsefesinde yer alan faydacılık karşıtı ifadeler ise onun Pietist bir çevrede yetişmesiyle açıklanmıştır. Kant'ın bir faydacı olduğunu iddia edenlere göre Kant'ın ahlâk anlayışı mevcut haliyle gerçeklikten kopuk ve ahlâki problemler karşısında yetersiz kaldığı için faydacı bir bakışla yeniden yorumlanması veya faydacılıkla uzlaştırılması gerekmektedir.

2.2. Kant'ın Ahlâk Anlayışı Faydacı Olarak Nitelenemez Diyenler

Ahlâk felsefesi çalışmalarında Kant'ın bir faydacı olamayacağı veya felsefesinin faydacılıkla hiçbir şekilde uzlaştırılamayacağı iddiası yaygın olarak kabul edilen görüştür. Bu iddiaya yönelik öne çıkan çalışmalar Toshio Terada(1962-)⁸⁰, Tore Nordenstam(1934-)⁸¹, Jens Timmermann(1970-)⁸², Onora O'Neill(1941-)⁸³ ve Christine Korsgaard(1952-)⁸⁴a ait çalışmalardır.

Terada 1998 yılında yayımlanan bir makalesinde, Hare'in iddialarına Kant'ın kesinlikle bir faydacı olamayacağı cevabını vermiştir. Bu makalede en çok "insanın amaç olması" ve "kendinde iyi" olma meseleleri üzerinde durulmuştur. Zira Terada'ya göre bu iki mesele, Kant'ın bir faydacı olup olamayacağı probleminin kilit noktalarıdır. Kant'ın bir faydacı olduğunu öne sürenler "kişinin başkalarının amaçlarını kendi amaçları olarak görmesi" gerektiği buyruğunu referans olarak alırlar. Ancak Terada'ya göre bu iddiaya sahip olanların atladığı önemli bir husus bulunmaktadır. Bu husus Kant'ın felsefesinde mutluluğun kendinde iyi olarak kabul edilmemesidir. Ayrıca insanın amaç olması ilkesinden hareketle Kant'ın ahlâk felsefesinden faydacılığa ulaşabileceğini düşünmek de doğru değildir.⁸⁵ Terada'ya göre Kant'ın ahlâk felsefesinin en temel ilkesi olan başkalarını amaç olarak görme ödevi, herkesin seçme ve eyleme özgürlüğüne saygı duymak şeklinde anlaşılmalıdır.⁸⁶ Bunun da en yüksek mutluluğu sağlamakla bir ilgisi yoktur.⁸⁷

Nordenstam'a göre de Kant'ın bir faydacı olduğunu iddia edenler, Kant'ın felsefesindeki bazı temel noktaları görmezden gelmektedirler.⁸⁸ Kant'ın ahlâk felsefesinin temelinde akıl sahibi varlık yer almaktadır ve akıl sahibi varlığın ahlâkî eylemlerinin fenomenal alana ait olan tercihler ile bir ilgisi yoktur.⁸⁹ Faydacılık ise deneysel dünyaya ait olan mutluluğu ahlâk alanına dahil etmesiyle Kant'ın düşüncesinden tamamen ayrılmaktadır. Zira Kant mutlulukla ilgili şeyleri ahlâk bilimine dahil etmez.⁹⁰ Bununla beraber Nordenstam, Kant da dahil olmak üzere bütün insanların pratik sorunlar karşısında tüm olası sonuçların araştırmasını yapacağını ve mutluluğu en çok artıracak olan alternatifini tercih edeceğini, en azından bilinçsiz olarak bu yöntemi kullanacağını belirtir. Ancak Nordenstam'ın ifadesiyle Kant'a göre tüm bunlar pratik antropoloji düzeyine aittir.⁹¹ Kant ve faydacılık ilişkisi ise pratik değil teorik düzeyde aranmalıdır. Teoride ise Kant mutluluğu ahlâkın olmazsa olmazı bir durum olarak kabul etmemektedir.

⁷⁹ Hare, "Could Kant Have been A Utilitarian?", 15.

⁸⁰ Toshio Terada, Sophia Üniversitesi Beşeri Bilimler Fakültesi'nde etik alanında çalışmalar yapan felsefe profesörüdür.

⁸¹ Tore Nordenstam, Bergen Üniversitesi'nden emekli felsefe profesörüdür.

⁸² Jens Timmermann, St. Andrews Üniversitesi'nde ahlâk felsefesi profesörüdür.

⁸³ Onora O'Neill, siyaset ve ahlâk felsefesi alanında çalışmalar yapan felsefe profesörüdür.

⁸⁴ Christine Korsgaard, Harvard Üniversitesi'nde felsefe profesörüdür. Ahlâk felsefesi ve tarihi, insanlar ve hayvanlar arasındaki etik ilişkiler üzerine çalışmalar yapmaktadır.

⁸⁵ Toshio Terada, "Why Couldn't Kant Be A Utilitarian?", *The Paideia Archive: Twentieth World Congress of Philosophy* 44 (1998), 247.

⁸⁶ Terada, "Why Couldn't Kant Be A Utilitarian?", 246.

⁸⁷ Terada, "Why Couldn't Kant Be A Utilitarian?", 246.

⁸⁸ Tore Nordenstam, "Kant and the Utilitarians", *Ethical Perspectives* 8/1 (Nisan 2001), 30.

⁸⁹ Nordenstam, "Kant and the Utilitarians", 30.

⁹⁰ Nordenstam, "Kant and the Utilitarians", 32.

⁹¹ Nordenstam, "Kant and the Utilitarians", 33.

Benzer şekilde Timmermann da pratikte faydacılıkla örtüşen noktaları olsa da teoride Kant'ın kesinlikle bir faydacı olamayacağını iddia eder.⁹² Timmermann, Kant'ın ahlâk teorisinin başta faydacılık olmak üzere herhangi bir deneyci ahlâk anlayışıyla bağdaştırılmasının mümkün olmadığını, en azından Kant'ın ahlâk felsefesinin teoride buna müsaade etmediğini düşünmektedir.⁹³ Ayrıca Kant'ın ahlâk felsefesinde başka insanlara karşı ödevlere yer vermesinden hareketle onun bir faydacı olduğunu iddia eden tüm argümanlar tutarsız ve yetersizdir. Zira başka insanlara karşı görevlerin olması, Kant etiği veya faydacı ahlâk teorileri için ayırt edici bir ahlâkî ödev değildir. Timmermann'ın ifadesiyle bu ödev, egoizm dışında, tüm ahlâk teorilerinde rastlamak mümkündür.⁹⁴ Timmermann'a göre Kant ve faydacılık arasındaki en önemli farklardan biri eylemden etkilenenler ve fail arasındaki ilişkidir. Kant'a göre ahlâkî ödevler yalnızca akıl sahibi varlıklar söz konusu olduğunda geçerlidir. Zira Kant insanın, her ne kadar doğal varlık yanıyla kutsal olmasa da öznesi ve taşıyıcısı olduğu ahlâk yasası kutsal olduğu için, diğer varlıklardan daha fazla bir değere sahip olduğunu düşünmektedir. Faydacılar ise duyarlılıkları ve acı çekme kapasitesi olan tüm varlıkların ahlâk yasaları önünde eşit değere sahip olduklarını düşünürler.⁹⁵ Her iki ahlâk öğretisi arasındaki bu fark Timmermann için görmezden gelinemeyecek kadar önemlidir. Timmermann sadece bu farkın Kant'ın neden bir faydacı olamayacağını ortaya koymaya yeteceğini düşünür.⁹⁶

O'Neill da Timmermann gibi Kant ve faydacıların insana yükledikleri anlamların birbirinden tamamen farklı olduğunu belirtir. Kant'a göre insan, akıl sahibi varlık olması nedeniyle değerlidir ve asla araç olarak kullanılamaz. Faydacı ahlâk öğretilerinde ise kişiye değer kazandıran şey mutluluğun aracı olmasına bağlanmaktadır. Buna göre birey, toplumun mutluluğu için feda edilebilir.⁹⁷ Kant ise buna kesinlikle karşı çıkmaktadır, zira Kant'a göre birey hiçbir şey için araç konumuna getirilemez. Bununla beraber Kant ahlâkî ve faydacılık, bakış açıları nedeniyle uzlaştırılması mümkün olmayan, birbirinden farklı iki teoridir. Zira Kant etiği, ahlâkî problemler karşısında daha sınırlı ve kesin bir bakışa sahiptir. Faydacı bakışta ise olayları değerlendirme hususunda kapsam daha geniştir. Zira faydacılar, eylemden doğacak olan bütün sonuçları ve etkilenecek olan bütün kişileri hesaba katmak zorundadır. Ayrıca O'Neill'a göre eylemlerin insanların mutluluğu üzerindeki etkisi belirsizdir, zira hiçbir zaman eylemlerin iç yüzünü görmek ve değerlendirmek mümkün değildir dolayısıyla böyle bir değerlendirmede her zaman veri eksikliği olacaktır. Bu nedenle faydacı değerlendirmelerin kesinlikten yoksundur. Buradan hareketle O'Neill, ahlâk yasasından dolayı eylemde bulunan bir Kantçının bu şekilde ahlâkî görevini tamamladığına inandığı için hiçbir zaman faydacı olmak istemeyeceğini iddia etmektedir.⁹⁸

Korsgaard'a göre de faydacı ahlâk teorileri ile Kant ahlâkî arasındaki en temel fark, insan kavramına yükledikleri anlamdan kaynaklanmaktadır.⁹⁹ Faydacılara göre insan, diğer canlılar gibi haz ve acı çeken bir varlıktır. Bu anlamda insan, diğer canlılardan daha önemli değildir. Bu nedenle faydacılara göre, ahlâk öznesinin eylemden etkilenen her canlının hazları ve acılarını hesaba katarak mümkün olan en iyi sonucu gerçekleştirilmek için çabalaması gerekmektedir.¹⁰⁰ Korsgaard'a göre faydacıların tüm insanları bir ve eşit değerde kabul eden yaklaşımı bireyin, bir diğer insan veya insanlar için feda edilebileceği, feda edilen insanın yerine yaşamı en az onun kadar değerli başka bir insan daha koyulabileceği anlamına gelmektedir. Korsgaard bu nedenle faydacılığın Kantçı etikte tamamen karşıtlık içinde olduğunu belirtmektedir.¹⁰¹ Zira Kant'a göre her bir insanın, ahlâk yasasının taşıyıcısı olması nedeniyle, kendi özel değeri vardır. Başka bir ifadeyle faydacılara göre insanların yaşamları haz duyabildikleri için değerlidir. Kant'a göre ise

⁹² Jens Timmermann, "Why Could not Have Been a Utilitarian", *Utilitas* 17/3 (Ekim 2005), 243.

⁹³ Timmermann, "Why Could not Have Been a Utilitarian", 244.

⁹⁴ Timmermann, "Why Could not Have Been a Utilitarian", 243.

⁹⁵ Timmermann, "Why Could not Have Been a Utilitarian", 246.

⁹⁶ Timmermann, "Why Could not Have Been a Utilitarian", 243.

⁹⁷ Onora O'Neill, "A Simplified Account of Kant's Ethic" *Exploring Ethics An Introductory*, ed. Steven M. Chan (New York: Oxford University Press, 2009), 111.

⁹⁸ O'Neill, "A Simplified Account of Kant's Ethics.", 110.

⁹⁹ The Philosopher Public Philosophy Jurnal (The Philosopher), "On the Value of People and Animals" (Erişim 21 Ekim 2021).

¹⁰⁰ The Philosopher, "On the Value of People and Animals".

¹⁰¹ The Philosopher, "On the Value of People and Animals".

insanın yaşamı ahlâk öznesi olduğu için değerlidir. Bu değer sayesinde hiçbir insanın yerinin doldurulması mümkün değildir. Kant bu durumu “Amaçlar krallığında her şeyin ya fiyatı vardır ya da değerlidir. Fiyatı olanın yerine, eşdeğer olarak başka bir şey de konabilir; her türlü fiyatın üstünde olan, dolayısıyla eşdeğeri olmayan değerlidir”¹⁰² sözleriyle ifade etmektedir. Kant’a göre insan, ahlâk öznesi olması nedeniyle benzeri olmayan bir değere sahiptir. Korsgaard bu görüş ile Kantçılık ve faydacılığın birbirine tamamen zıt olduğunu öne sürmektedir.¹⁰³ Zira Kant ahlâkına göre herkes, bir başkasının kendisi için önemli ve değerli gördüğü şeylere değer vermek zorundadır. Bu da hiç kimsenin bir başkası için feda edilemeyeceği anlamına gelmektedir.

Sonuç olarak Kant’ın ahlâk anlayışının faydacı olarak nitelenemeyeceğini iddia edenler, bu iddialarını Kant ve faydacıların insana yükledikleri anlam ve verdikleri değere dayanarak temellendirmeye çalışmışlardır. Bununla beraber Kant’ın bir faydacı olamayacağını öne sürülenlere göre Kant’ı faydacı olarak kabul edenlerin gözden kaçırdıkları önemli bir nokta vardır: Kant ve faydacıların eylemleri ahlâkî olarak değerlendirirken çıkış noktaları birbirinden farklıdır. Bu farklılık ise Kant’ın bir faydacı olarak nitelendirilememesi için yeterli kabul edilmektedir. Bize göre de Kant ve faydacı ahlâk teorilerinin birbirinden farklı motivasyonlara sahip olması, her iki teorinin uzlaştırılmasının mümkün olmadığını göstermektedir. Ayrıca Kant ahlâk felsefesinde mutluluğu kendinde iyi olarak konumlandırmadığı ve deneye dayanan tüm teorileri reddettiğini açıkça ifade ettiği için, onun bir faydacı olması veya ahlâk felsefesinin faydacı olarak yeniden yorumlanması mümkün değildir.

3. Ahlâk Problemleri Karşısında Kant ve Faydacı Teorilerin Mukayesesi

Faydacılığın en temel ilkesi, en çok sayıda insanın en büyük mutluluğunu sağlamaktır. Fayda ilkesine göre, eylemlerin sonucunda en çok sayıda insanın en büyük mutluluğunun sağlanması hedeflenir ve bir eylemin ahlâkî olup olmadığı yine bu ilkeye göre değerlendirilir. Fayda ilkesi, araçların amaçları meşrulaştırmasına ve çoğu zaman yanlış olarak kabul edilen bir davranışın, bazı durumlarda yerine göre doğru ve erdemli bir davranış olarak kabul edilmesine imkân tanır. Kant ise iyi isteme dışında kayıtsız şartsız iyi sayılabilecek hiçbir şey olmadığını, ahlâk söz konusu olduğunda ortaya çıkan sonuçların değil, eylemi ortaya çıkaran ilkenin önemli olduğunu düşünür. İki teori arasındaki bu fark, ahlâkî problem olarak kabul ettikleri meseleleri, sundukları veya sunacakları çözüm önerilerini doğrudan ve dolaylı olarak etkilemiştir. Bu nedenle, Kant’ın ahlâkının faydacılığı ne yönden eleştirdiği veya Kant’ın ahlâkının ne kadar faydacı olabileceği meselelerinde bir kanaate ulaşmak için, ahlâk felsefesi çalışmalarında tartışılan bazı önemli pratik meselelere değinmenin ve iki ahlâk anlayışını karşılaştırmanın faydalı olacağını düşünmekteyiz.

Uygulamalı ahlâk çalışmalarında ele alınan ve Kantçılık ile faydacılığı karşı karşıya getiren temel problemlerden biri, yalan söylemenin meşru kabul edilip edilemeyeceğidir. Faydacılara göre yalan söylememek mutlak anlamda bir ödev değildir. Zira fayda ve zarar hesabı göz önünde bulundurulduğunda çoğu zaman kötü olarak kabul edilen yalan söyleme davranışı, yerinde kullanılırsa erdemli bir davranış olabilir. Örneğin Nazi Almanyası’nda yaşıyorsanız ve askerler Yahudileri aramak için kapınıza geldiyse, evinizde saklanan Yahudilerin yerini söylemeniz ölümlerine sebep olacağı için bu durumda yalan söylemek erdemli bir davranış olarak kabul edilir.¹⁰⁴ Bununla beraber hangi durumlarda yalan söylemenin erdemli olacağı konusunda faydacılık, sınırlarını dikkatle çizmek zorundadır. Çünkü faydacıların eylemlerin bütün olası sonuçlarını dikkate almaları gerekir. Yalan söylemek yeri geldiğinde hem bireye hem de topluma fayda sağlayabilir ancak uzun vadede bu eylem insanların güven duygusunu sarsar.¹⁰⁵ Bu da faydadandan çok zarar getirebilir.

Kant yalan söyleme konusuna, ahlâk yasasının bir buyruğu olan “ancak, aynı zamanda genel bir doğa yasası olmasını isteyebileceğin maksime göre eylemde bulun”¹⁰⁶ ölçütüyle yaklaşır. Buna göre kendi yararı için sürekli yalan söyleyen bir kişinin maksimi

¹⁰² Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, 52.

¹⁰³ The Philosopher, “On the Value of People and Animals”.

¹⁰⁴ Singer, *Pratik Etik*, 21.

¹⁰⁵ Metin Aydın, “John Stuart Mill’in Faydacı Ahlâkı”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/28 (Aralık, 2013), 156.

¹⁰⁶ Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, 38.

“zor durumdayken yalan söyleyebilirim” şeklindedir. Ancak bu maksimin genel bir doğa yasasına dönüştürülmesi, söz verme eyleminin doğasına uygun olmadığından, maksim kendi kendini yok edecek ve genel bir doğa yasası olamayacaktır.¹⁰⁷ Ayrıca Kant’a göre yalan söylemek, insanı mutluluk için araç konumuna getirmektedir.¹⁰⁸ Çünkü yalan olmasına rağmen verilen bir söz, söz verilen kişinin normal şartlar altında kabul etmeme ihtimali olan bir amacı kabul etmesine neden olur. Bu durumda yalan söyleyen kişi, bir başkasının özgür seçimini tehlikeye atarak kendi çıkarı için onu araç konumuna getirmiştir¹⁰⁹. Zira amaç olan insan, ahlâk yasasının öznesi olarak özgür seçimler yapabilen bir varlıkken özgür seçim yapma hakkı elinden alınan insan, amaç değil araç olarak görülmektedir.

Başka insanların yararı söz konusu olduğunda da Kant, yalan söylememek gerektiğini çok sarsıcı bir örnekle ortaya koyar. Bu örneğe göre bir katil öldürmek niyetiyle arkadaşımızı ararken onun yerini sorduğunda, eğer arkadaşımızın yerini biliyorsak kesinlikle doğruyu söylememiz gerekir. Kant’a göre böyle bir durumda yalan söyleyen kişi, yalanının da sebep olacağı bütün olası sonuçlardan sorumlu tutulur. Örneğin katilden saklanan kişi haberiniz olmadan bulunduğu yerden ayrılmışsa ve katil yalanınız yüzünden onu başka bir yerde bulup öldürürse, bu kişinin ölümü sizin suçunuzdur. Kant böyle bir durumda sadece doğruyu söyleyen kişinin sonuç ne olursa olsun herhangi bir suçtan sorumlu tutulamayacağını söyler.¹¹⁰ Kant’a göre yalan söylemenin hiçbir şartta kabul edilemeyeceğini en sıradan bir akıl bile fark edebilir. Mutluluk sağlamak için yalan söylemeye hazır olan bir kişinin karşısına ahlâk yasası getirildiğinde, o kişi yalan söylemenin değersizliğini anlayacak ve fayda sağlamak için yalan söyleme düşüncesinden vazgeçecektir.¹¹¹ Bununla beraber bir kişinin insanların güvenini kaybetmeme niyetiyle yalan söylememesi Kant’a göre ödevde uygun olmakla beraber, ödevden dolayı olmayıp yine fayda ilkesine göre belirlenen bir eylem olacağı için ahlâkî olarak değerlendirilemez. Örneğin bir bakkalın alışveriş sırasında küçük bir çocuğu aldatmaması ödevde uygundur. Ancak Kant’a göre, bir bakkal çıkarı gereği müşterilerini kaybetmeme niyetiyle dürüst davranıyorsa bu eylem ahlâkî olamaz. Dürüstlüğü ahlâkî olabilmesi için bakkalın ödevden dolayı müşterisini aldatmaması gerekmektedir.¹¹²

Ahlâk felsefesi konuları içerisinde en tartışmalı meselelerden bir diğeri intihardır. İntihar en genel anlamıyla insanın kendi yaşamına son vermesidir. Faydacılara göre insan, yaşamını sürdürüp sürdürmeme konusunda özgür bırakılmıştır. İntihar, eylemin şartlarına göre değerlendirilmelidir. Faydacı ahlâk, “insanın kendi en büyük iyiliğinin, başkalarının en büyük iyiliği için kendini feda etme gücü” olduğunu düşünür.¹¹³ Bu ilkeye göre bir kişinin ülkesini korumak adına kendini feda ederek intihar etmesi, ülkedeki diğer insanları büyük bir felaketten kurtarıyorsa en soylu ve en erdemli davranış olarak kabul edilebilir. O halde insanın ister kendisi için isterse de çoğunluğun mutluluğunu sağlamak için yaşamına son vermesi bir suç değil hatta yerine göre ahlâklı bir davranıştır. Kant’a göre ise insan, kendisi de dâhil hiç kimse için feda edilemez. Yaşamı sürdürmek öncelikle insanın kendisine karşı ödevlerinden biridir.¹¹⁴ Kant’a göre intihar, insanın kendisini daha iyi bir hayat için araç haline getirmesidir. Filozofa göre intihar eyleminin maksimi şudur: “Daha uzun sürdüğünde yaşam, hoş şeyler vadetmekten çok felâketler getireceğe benziyorsa, ben sevgisinden dolayı onu kısaltmayı ilke ediniyorum.”¹¹⁵ Kant bu maksimin evrensel bir doğa yasası olmaya uygun olmadığını düşünür. Ahlâk yasası ise genel bir doğa yasası olabilecek şekilde eylemde bulunulması gerektiğini buyurmaktadır. O halde genel bir doğa yasası olamayacak olan intihar eylemi, ahlâk yasasına aykırıdır. Kant intihar eylemini ahlâk öznesinin kendi kişiliğini terk etmesi olarak görür ve bunun ahlâkın varlığını dünyadan yok etmekle eşdeğer olduğunu söyler.¹¹⁶ Ayrıca intihar eylemini kişinin

¹⁰⁷ Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, 39.

¹⁰⁸ Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, 47.

¹⁰⁹ Paul Guyer, “Kant’ın Ödevler Sistemi”, çev. Ali Kaftan, *Cogito* 41-42 (Kış 2005), 297.

¹¹⁰ Immanuel Kant, “İnsanseverlikten Ötörü Yalan Söylemek Konusunda Bir Sözümona Hak Üzerine”, çev. Oruç Aruoba, *Cogito* 16 (Güz 1998), 49.

¹¹¹ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, 102.

¹¹² Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, 12.

¹¹³ Mill, *Faydacılık*, 40.

¹¹⁴ Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, 38.

¹¹⁵ Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, 39.

¹¹⁶ Kant, *Ethical Philosophy*, 84.

kendi şahsına karşı olmakla beraber topluma ve Tanrıya karşı işlenmiş bir suç olarak da nitelendirir.¹¹⁷ Örneğin intihar eylemi evli bir çiftten birinin diğerine, ebeveynlerin çocuklara olan görevini ihlal etmesi anlamına gelir. Ayrıca hayat insana Tanrı tarafından verilen kutsal bir emanettir. İntihar eden kişi, Kant'a göre Tanrıya başkaldırmıştır.¹¹⁸

Bununla beraber Kant'ın eleştirisi öncesi yazılarında yer alan bazı ifadeler nedeniyle felsefesinde intiharın meşru kabul edilebileceğini düşünenler de olmuştur.¹¹⁹ Kant *Ahlâk Metafiziği*'nde, bir kişinin ülkesini korumak için canına kıymasının intihar mı yoksa kişinin tüm insanlığın iyiliği için canını feda etmesi, dolayısıyla kahramanca bir eylem olarak mı anlaşılması gerektiği sorusunu sorar.¹²⁰ Kant bu soruyu sormadan birkaç yıl önce verdiği bir derste, halkının kurtulması için atlayarak intihar eden efsanevi karakter Curtius'un ölümünü ahlâka ters düşen bir eylem olarak değerlendirmiştir.¹²¹ Ancak Sezar'ın eline düştüğünde kendini öldüren Marcus Porcius Cato'nun intiharı karşısında farklı bir tutum takınarak, onun özgür bir insan olarak yaşayamayacağını anladığında intihar etmesini onaylamış ve bir erdem olarak kabul etmiştir.¹²² Bu durumda Kant'ın özgür bir varlık olarak yaşamanın mümkün olmadığı durumlarda intiharı meşru kabul ettiği gibi bir sonuç çıkarılabilir. Kant'ın "özgür fail"i, ödevden dolayı eylemde bulunan kişidir. O halde Kant'ın bu yaklaşımı, "ödevde uygun yaşayamadığın durumlarda yaşam kutsallığını kaybeder" ilkesi çerçevesinde anlaşılabilir. Nitekim Kant'a göre insanın amaç olmasının, ahlâk yasasının öznesi olmasına bağlandığını biliyoruz. Buradan hareketle Tanrı dâhil hiç kimse için feda edilemeyen insanın, ahlâk yasası için feda edilebileceği sonucuna da ulaşılabilir. Kant'ın intihar karşısındaki tutumu, eleştirisi öncesi dönemi için açık değildir. Bununla beraber eleştirisi öncesi dönemde Kant'ın intihar eylemini ahlâken doğru bulduğu kabul edilse bile, bunun faydacılıktan farklı bir bakışla meşru kabul edildiğini söylemek mümkündür. Zira faydacılar çoğunluğun refahı için intihar eden bir kimsenin eylemini ahlâken doğru bulurken Kant, özgür bir insan olarak yaşamanın mümkün olmadığı durumda intiharı erdemli kabul etmiştir.

Ahlâk felsefesinde, ahlâkî bir problem olarak tartışılan meselelerden diğeri cezalandırma ve ölüm cezasıdır. Faydacı ahlâka göre cezanın amacı, suçun bir daha işlenmemesini sağlamaktır. Bunun için de suç işleyen kişinin zarar görmesi caydırıcı bir etkiye sahip olacağından, cezanın meşruluğu caydırıcılık, ıslah etme ve suç işleyemez hale getirme argümanlarıyla ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Bu argümanlar faydacı ahlâk öğretilerinde ölüm cezasının da meşru kabul edilmesine olanak tanır.¹²³ Kant'a göre ise cezalandırma hiçbir zaman araç olarak kullanılmamalı, her durumda ceza, failin sadece işlediği suçtan dolayı kendisine verilmelidir.¹²⁴ Kant'ın ahlâk anlayışına göre faydacı ceza anlayışı, insanı araç konumuna getirerek insan onurunu çiğnemektedir. Çünkü suçluyu ıslah etmek için verilen cezalar, bir kimseyi toplumun geri kalanının yararı için kullanmak anlamına gelir.¹²⁵ Kant ahlâk yasasına uygun olan cezalandırmanın ancak kısas ile mümkün olacağını düşünür. Kısasa dayalı ceza anlayışına göre ise katile verilecek olan ceza ancak ölüm cezası olabilir. Bu o kadar önemli bir husustur ki; eğer bir ada terk edilecekse bile adakiler hapiste yatan son katili de idam ettikten sonra dağılmalıdır.¹²⁶ Çünkü adalet ancak kısas ile mümkündür ve cinayet suçu için ölüm cezasının yerine geçebilecek başka herhangi bir ceza yoktur. Kant ölüm cezasını, katilin bir kişi olma hakkına saygının bir gereği olarak kabul etmektedir. Çünkü rasyonel varlık olarak cinayet işlemeyi seçen kişi, bu seçimiyle kendisine nasıl davranılması gerektiğini de belirlemiştir.¹²⁷ Ölüm cezası da katilin kararına uymak anlamına gelir. Netice itibarıyla faydacılık ölüm cezasını toplumun yararı için kabul ederken Kant, adalet ilkesinin ve

¹¹⁷ Kant, *Ethical Philosophy*, 82.

¹¹⁸ Kant, *Ethical Philosophy*, 82.

¹¹⁹ Elif Ergün - Turan Çötük, "Etik Bir Tartışma Konusu: Hume ve Kant Örneğinde İntihar", *Beytülhikme* 9/1 (Mart 2019), 135.

¹²⁰ Kant, *Ethical Philosophy*, 84.

¹²¹ Guyer, "Kant'ın Ödevler Sistemi", 322.

¹²² Ergün - Çötük, "Etik Bir Tartışma Konusu: Hume ve Kant Örneğinde İntihar", 135-136.

¹²³ Ahmet Cevizci, *Uygulamalı Etik* (İstanbul: Say Yayınları, 2016), 207.

¹²⁴ Erol Kuyurtar, "Kant, İnsan Onuru ve Ölüm Cezası", *Immanuel Kant Muğla Üniversitesi Uluslararası Kant Sempozyumu Bildirileri* (Ankara: Vadi Yayınları, 2006), 329.

¹²⁵ Kuyurtar, "Kant, İnsan Onuru ve Ölüm Cezası", 330.

¹²⁶ Kuyurtar, "Kant, İnsan Onuru ve Ölüm Cezası", 332.

¹²⁷ Kuyurtar, "Kant, İnsan Onuru ve Ölüm Cezası", 333.

katilin insanlığına saygının bir gereği olarak kabul etmektedir. Her iki ahlâk teorisi bu problem karşısında aynı çözüme ulaşıyor olsa da aralarındaki temel fark, insana yaklaşımlarından kaynaklanmaktadır. Nitekim Kant, insanı akıl sahibi varlık yanı ile değerli kabul ederken faydacılar, haz ortak çıkarında birleşen tüm varlıkları ahlâkın konusuna dahil etmişler, insanın eylemlerini haz ve acı çekebilen bir varlık olması bağlamından değerlendirmişlerdir.

Haz ortak çıkarında birleşen bütün varlıkları ahlâkın konusu içinde kabul eden faydacılık, ahlâk felsefesinde hayvan haklarına da yer vermektedir. Zira faydacılara göre acı çekme kapasitesine sahip olan bütün canlılara karşı doğrudan ahlâkî yükümlülüğümüz vardır. Kant'ın ahlâk felsefesi ise "akıl sahibi varlık" merkezlidir.¹²⁸ Buna göre akıl sahibi varlıkların rasyonel olmayan varlıklara karşı doğrudan bir ödevi yoktur. Kant'a göre hayvanlar akıl sahibi olmayan varlıklardır. Bu nedenle ahlâkın konusu olamazlar. Çünkü insanın başkalarına karşı ödevleri saygı kaynaklıdır. Hayvanlara ise sadece sevgi veya korku duyabiliriz ama saygı duymayız.¹²⁹ Ancak bu, insanların hayvanları canının istediği gibi kullanabileceği anlamına da gelmemektedir. Kant, hayvanlara karşı ödevi, insanların kendilerine karşı ödevleri üzerinden temellendirir. Bir insanın yaşlı bir ata veya köpeğe uzun süre hizmet ettiği için minnettarlık duyması, dolaylı olarak bir insanın bu hayvanlarla ilgili görevine aittir; ancak doğrudan bir görev olarak kabul edildiğinde sadece insanın kendisine karşı olan bir görevidir.¹³⁰ Başka bir ifadeyle Kant'a göre hayvan hakları ahlâkî bir problem değildir çünkü hayvanlar akıl sahibi olmadığı için onlara karşı doğrudan bir ödevimiz yoktur. Faydacılar ise hayvan haklarını ahlâkî bir problem olarak kabul ederek acı çekme kapasitesine sahip olan tüm varlıklara karşı doğrudan ahlâkî bir yükümlülüğümüz olduğunu düşünürler.

Sonuç

Sonuç olarak faydacılık, ahlâk ilkelerinin temelini deneysel ögeler olarak kabul etmesiyle deneyci ahlâk anlayışları arasında yer almaktadır. Kant ise ahlâk felsefesi ile ilgili eserlerinde deneyci ahlâk öğretilerini açık bir biçimde eleştirir. Kant'ın ahlâk felsefesinin yegâne amacı, temelini deneyden alan öğretiler ile ahlâkî birbirinden ayırmak ve herkes için geçerli ahlâk yasasının imkânını ortaya koymak olmuştur. Kant'ın düşüncesinde ahlâkın ve insanın ahlâklı olmasının temelinde, deneyim dünyasına ait kavramlar yoktur.

Kant'ın eserlerinde yer alan deneycilik ve dolayısıyla faydacılık eleştirilerine rağmen Kant'ın ahlâk felsefesindeki bazı noktalar, özellikle başkalarına karşı ödevlerimize yapılan vurgu ve başkalarının amaçlarını kendi amaçlarımızımız gibi benimsememizin ahlâkî bir ödev olması, önde gelen faydacılar tarafından onun ahlâk felsefesinin aslında faydacı olabileceği veya faydacılıkla uzlaştırılabileceği şeklinde anlaşılmıştır. Felsefe tarihinde çoğunluk tarafından kabul edilen görüş ise Kant ve faydacıların ahlâk düşüncesinde birbiriyle uzlaştırılması mümkün olmayan iki farklı kutupları temsil ettiğiidir.

Bu makalede sunduğumuz inceleme neticesinde ulaştığımız kanaat, Kant'ın felsefesinin mevcut haliyle faydacı olacak şekilde yorumlanmasının mümkün olmadığıdır. Zira Kant, ahlâk ilkelerinin kaynağını deneysel ögeler olarak kabul eden faydacıları, öncelikle insanın kendine ait bir akla sahip olmasını anlamsızlaştırdıkları ve özgürlüğü tutarlı bir şekilde izah edemedikleri için açık ve sert bir şekilde eleştirmektedir. Kant'a göre ahlâk yasasının mutlak zorunlu ve evrensel olabilmesi için temelini deneyden değil, saf akıldan alması gerekmektedir. Kant, faydacı öğretilerin ahlâk ilkelerini insanın doğal varlık yanıyla sınırlandırarak ahlâka ve insanlığa zarar verdiklerini düşünmektedir. İnsanlığa verilen zarar pratik hayatta da kendini göstermekte, faydacı ahlâk öğretilerinde insan ve insanlık bir araç haline gelmektedir. Her ne kadar bazı ahlâkî problemler karşısında Kant ve faydacıların çözüm önerileri aynı olsa da temel hareket noktaları birbirinden tamamen farklı, hatta zıt noktalardır. Dolayısıyla Kant'ın bir faydacı olabileceğini iddia etmek, doğru bir yorum olarak görünmemektedir.

¹²⁸ Cevizci, *Uygulamalı Etik*, 146.

¹²⁹ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, 85.

¹³⁰ Kant, *Ethical Philosophy*, 106.

KAYNAKÇA

- Aydın, Metin. "John Stuart Mill'in Faydacı Ahlâkı." *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/28 (Aralık 2013), 143-167. <https://doi.org/10.17335/sakaifd.219829>
- Cassirer, Ernst. *Kant'ın Yaşamı ve Öğretisi*. çev. Doğan Özlem. İstanbul: Notos Kitap, 9. Basım, 2017.
- Cevizci, Ahmet. *Büyük Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Say Yayınları, 2017.
- Cevizci, Ahmet. *Uygulamalı Etik*. İstanbul: Say Yayınları, 2. Basım, 2016.
- Cummiskey, David. "Kantian Consequentialism." *Ethics* 100/3 (Nisan 1990), 586-615. <https://doi.org/10.1086/293212>
- Çelik, Sinan Kadir. "Kant Etiğinin Stoik Temelleri." *Immanuel Kant Muğla Üniversitesi Uluslararası Kant Sempozyumu Bildirileri*. 370-377. Ankara: Vadi Yayınları, 2006.
- Çilingir, Lokman. *Pratik Aklın Doğal Diyalektiği*. Ankara: Elis Yayınları, 2005.
- Çitil, Ahmet Ayhan. *Kant Okumaları Birinci Kritik*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2021.
- Dean, Richard. "Cummiskey's Kantian Consequentialism." *Utilitas* 12/1 (Mart 2000), 25-40. <https://doi.org/10.1017/S0953820800002594>
- Ergün Elif - Çötük Turan. «Etik Bir Tartışma Konusu: Hume ve Kant Örneğinde İntihar.» *Beytulhikme* 9/1 (Mart 2019), 121-146. <https://doi.org/10.18491/beytulhikme.1421>
- Guyer, Paul. "Kant'ın Ödevler Sistemi." çev. Ali Kaftan, *Cogito* 41-42 (Kış 2005), 277-338.
- Hare, R. M. "Could Kant Have been A Utilitarian." *Utilitas* 5/1 (Mayıs 1993), 1-16. <https://doi.org/10.1017/S0953820800005501>
- Hare, R.M. "Ahlâk Felsefesi R.M. Hare ile Söyleşi" (Görüşmeci Bryan Magee). *Yeni Düşün Adamları*. 171-192, çev. Rona Aybay, ed. Mete Tunçay, Ankara: Birey ve Toplum Yayınları, 1985.
- Heimsoeth, Heinz. *Kant'ın Felsefesi*. çev. Takiyettin Mengüşoğlu, 9. Basım, Ankara: Doğubatı Yayınları, 2019.
- Höffe, Otfried. *Etik*. çev. Sergül Vural Kara, İstanbul: Runik Kitap, 2020.
- Hudelson, Richard. *Modern Political Philosophy*. New York: M.E. Sharpe, 1999.
- Kant, Immanuel. *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*. çev. İoanna Kuçuradi, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 7. Basım, 2018.
- Kant, Immanuel. *Ethical Philosophy: the complete texts of Grounding for the metaphysics of morals and Metaphysical principles of virtue (part II of The metaphysics of morals)*, James W. Ellington (çev.), Indiana: Hackett Publishing Company, 1986.
- Kant, Immanuel. "İnsanseverlikten Ötürü Yalan Söylemek Konusunda Sözümona Hak Üzerine." çev. Oruç Aruoba, *Cogito* 16, (Güz 1998), 47-52.
- Kant, Immanuel. *Pratik Aklın Eleştirisi*. çev. İoanna Kuçuradi vd. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 7. Basım, 2019.
- Kant, Immanuel. *Saf Aklın Sınırları Dahilinde Din*. çev. Suat Başar Çağlan, Konya: Literatürk Academia, 2. Basım, 2017.
- Kenny, Anthony. *Modern Felsefenin Yükselişi*. 3. Cilt. çev. Volkan Uzundağ, İstanbul: Küre Yayınları, 2017.
- Kuyurtar, Erol. "Kant, İnsan Onuru ve Ölüm Cezası." *Immanuel Kant: Muğla Üniversitesi Uluslararası Kant Sempozyumu Bildirileri*. 329-338. Ankara: Vadi Yayınları, 2006.
- MacIntyre, Alasdair. *Ethik'in Kısa Tarihi Homerik Çağ'dan Yirminci Yüzyıla*. çev. Hakkı Hünler-Solmaz Zelyüt Hünler, İstanbul: Paradigma Yayınları, 2001.
- Mengüşoğlu, Takiyettin. *Felsefeye Giriş*. Ankara: Doğubatı Yayınları, 3. Basım, 2017.

- Mengüşoğlu, Takiyettin. *Kant ve Scheler'de İnsan Problemi*. Ankara: Doğubatı Yayınları, 4. Basım, 2020.
- Mill, John Stuart. *Faydacılık*. çev. Gökhan Murteza, İstanbul: Pinhan Yayınları, 2. Basım, 2019.
- Nordenstam, Tore. "Kant and the Utilitarians." *Ethical Perspectives*, 8/1 (Nisan 2001), 29-36. <https://doi.org/10.2143/EP.8.1.503823>
- O'Neill, Onora. "A Simplified Account of Kant's Ethics." *Exploring Ethics An Introductory*, ed. Steven M. Chan. 110-113. New York: Oxford University Press, 2009.
- Özlem, Doğan. *Etik Ahlâk Felsefesi*. İstanbul: Notos Kitap, 2019.
- Singer, Peter. *Pratik Etik*. çev. Nedim Çatlı, İstanbul: İthaki Yayınları, 2021.
- Tereda, Toshiro. "Why Couldn't Kant Be A Utilitarian?" *The Paideia Archive: Twentieth World Congress of Philosophy* 44 (1998), 242-247. <https://doi.org/10.5840/wcp20-paideia199844851>
- The Philosopher, "On the Value of People and Animals", *The Philosopher Public Philosophy Journal*. Erişim 21 Ekim 2021. <https://www.thephilosopher1923.org/essay-korsgaard>
- Timmermann, Jens. "Why Kant Could not Have Been a Utilitarian." *Utilitas* 17/5 (Ekim 2005), 243-264. <https://doi.org/10.1017/s0953820805001639>
- Türkyılmaz, Çetin. "Kant ve Eskiler: Kendinden Memnun Olma Kavramı Çerçevesinde Kant'ın Stoacı Tavrı Üzerine." *Pasajlar* 2/6 (Eylül 2020), 77-94.

Yazardan Gelen Revizyon Dosyaları

Ek Dosya-1

Başlık: Katkı Beyanı-Fatima Guner-Humeyra Ozturan.docx

Tür: Ek Dosya

Tarih:10-01-2022

Etik Beyan / Ethical Statement	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur / <i>It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.</i>
Yazar(lar) / Author(s)	Fatıma Güner - Hümeysra Özturan
Finansman / Funding	Yazarlar, bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadıklarını kabul ederler / The authors acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Yazar Katkıları / Author Contributions	Çalışmanın Tasarlanması / Conceiving the Study: FG (%45), HÖ (%55) Veri Toplanması / Data Collection: FG (%70), HÖ (%30) Veri Analizi / Data Analysis: FG (%60), HÖ (%40) Makalenin Yazımı / Writing up: FG (%70), HÖ (%30) Makale Gönderimi ve Revizyonu / Submission and Revision: FG (%30), HÖ (%70)
Çıkar Çatışması / Competing Interests	Yazarlar, çıkar çatışması olmadığını beyan ederler / The authors declare that they have no competing interests.

4. EDİTÖR SON KARARI

Editörlük Kararı

Ad Soyad: Abdullah Demir

Rol: Editör

E-posta: abduillahdemir@hotmail.com

Kurum: ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ, İSLAMİ İLİMLER FAKÜLTESİ, TEMEL İSLAM BİLİMLERİ BÖLÜMÜ, KELAM VE İSLAM MEZHEPLERİ TARİHİ ANABİLİM DALI

Karar Tarihi: 10-12-2021

Yazara Not: Sn. Yazar, Çalışmanızın son metnini, hakem raporları çerçevesinde hazırlamanızı istirham ederim. Ayrıca çalışmanızın 150 kelimelik "Öz" ile 150 kelimelik "Abstract" kısmını, her biri 350-400 kelime olacak şekilde genişleterek Dosyalar sekmesinden sisteme eklemenizi rica ederim. Öz/Abstract genişletileceği için ayrıca Summary ve Özet eklenmesine gerek yoktur. Word içeriğinin şu şekilde olması beklenmektedir: Başlık *Tezden, tebliğden vb. üretilmiş ise Türkçe ve İngilizce Etik Beyan (Bk. İSNAD) Yazar Adı Kurum Bilgisi Türkçe-İngilizce (Bk. İSNAD) ORCID İngilizce Başlık Abstract Keywords Öz Anahtar Kelimeler Metin Ek Kaynakça • Metinlerde yer alan Arapça özel isimler (din, mezhep, şahıs, sûre vb), kitap adları ve kavramların yazımında Encyclopaedia of Islam'ın 3. baskısının kullanımına uyulmalıdır: <https://referenceworks.brillonline.com/browse/encyclopaedia-of-islam-3> • Tercüme metni bir dil uzmanına kontrol ettirmeniz de önem taşımaktadır. • Kullanılan eserlerin DOI numaraları bulunup kaynakçaya eklenmelidir: <https://search.crossref.org/references> • Sayı Yayın Tarihi: 20 Mart 2022 • Son Metin Son Gönderim Tarihi: 25 Ocak 2022 Bilgilerinize sunarım. Abdullah Demir Eskiyesi Editörü 0 539 249 77 18

Karar: Kabul Edildi